

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI**

**BİR DEĞER TASNİFİ DENEMESİ VE
MEVLANA'NIN “MESNEVİ”SİNDE DEĞERLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EYÜP ÇAĞLAR

**Danışman
DOÇ. DR. MAHMUT ABDULLAH ARSLAN**

Erzincan 2018

TEZ BİLDİRİMİ

Bir Değer Tasnifi Denemesi ve Mevlana'nın Mesnevisinde Değerler isimli 'Yüksek Lisans' tezini intihal programınca incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim. 05/07/2018

Eyüp ÇAĞLAR

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

"Bir Değer Tasnifi Denemesi ve Mevlana'nın Mesnevisinde Değerler" adlı alışma Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında jürimiz tarafından **yüksek lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

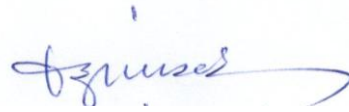
Danışman/ Jüri: Doç. Dr. Mahmut Abdullah ARSLAN

Jüri: Doç. Dr. Necdet TOZLU

Jüri: Dr. Öğretim Üyesi Tacettin şİMşEK

BİR DEĞER TASNİFİ DENEMESİ VE MEVLANA'NIN “MESNEVİ”SİNDE DEĞERLER

Eyüp ÇAĞLAR

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, Temmuz / 2018

Danışman: Doç. Dr. Mahmut Abdullah Arslan

ÖZET

Değer kavramı son dönemde oldukça güncel bir kavram haline gelmiştir. Güç ve maddiyatın hüküm sürdüğü günümüz dünyasında, değer diye nitelenebilecek ne varsa bunlar insanoğlu tarafından ikinci plana atılmakta ve hatta yok sayılmaktadır. Bunun neticesinde sonu gelmeyen çatışma ve mücadeleler dünyayı neredeyse yaşanmaz bir yer haline çevirmektedir. Bu durumdan kurtulmanın yolu ise, insanoğlunun bitmek bilmeyen hırs ve iştahını bir kenara bırakıp toplumsal ve evrensel değerleri benimsemesi ve yaşamının merkezine bu değerleri koymasından geçer. Değer kavramının son dönemdeki güncelliğinin sebebi de aslında budur. Araştırmacılar ve değerler üzerine çalışanlar, insanlığın içinde bulunduğu durumdan kurtulmasının yolunu değerlerde aramaktadırlar. Çalışmamızın temelinde de bu amaç yatmaktadır.

Çalışmamızın ilk bölümünde değer kavramının tanımı, değerlerin özellikleri, değerlerin önemi, işlevi ve değerler eğitimi üzerinde durulmuş ve bir değer tasnifi yapılmıştır. İkinci bölümde ise Mevlana'nın Mesnevi adlı eserindeki değerler, yaptığımız tasnife göre incelenmiş ve Mesnevi'den alıntılarla örneklendirilmiştir. Çalışmamız için Mesnevi'yi seçmemizin amacı, kendisinin başlı başına bir değer olması ve değerlerin benimsetilmesi noktasında başlıca kaynaklardan biri olmasıdır. Çalışmada nitel araştırma modellerinden doküman analizi yöntemi kullanılmış ve bulgular betimsel analizle yorumlanmış ve tarafımızdan yapılan tasnife göre incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değer/Değerler, Değer Tasnifi, Mesnevi

TRY A VALUE CLASSIFICATION AND VALUES IN MEVLANA'S "MESNEVI"

Eyüp ÇAĞLAR

Erzincan Binali Yıldırım University, Institute Of Social Sciences

Education of Turkish

Master's Thesis, July / 2018

Advisor: Ass. Prof. Mahmut Abdullah ARSLAN

ABSTRACT

The concept of value has recently become a very contemporary concept. In today's world, where power and matter dominate, all that can be described as worth is put into second place by the Son of man and is even ignored. As a result, endless conflicts and struggles turn the world into an almost uninhabitable place. The way to get rid of this situation is to put aside the endless greed and appetite of mankind and to adopt social and universal values and to put these values into the centre of life. This is the reason why the value concept has been updated in the last period. Researchers and people who work on values are looking for ways to get rid of the situation of humanity. This is the basis of our study.

In the first part of our study, the definition of the concept of value, properties of values, importance of values, function and values were studied and a classification of values was made. In the second part, the values in Mevlana's Mesnevi were examined according to the classification we made and exemplified by the excerpts from Mesnevi. The purpose of selecting Mesnevi for our work is to be a value on its own and to be one of the main sources of value adoption. In this study, the document analysis method was used from qualitative research models and the results were interpreted with descriptive analysis and examined according to the classification performed by us.

Keywords: Value/Values, Value Classification, Mesnevi

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ.....	I
TEZ KABUL TUTANAĞI.....	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
TABLolar	VIII
ÖNSÖZ	IX
1. GİRİŞ	1
1. 1. Problem Durumu	1
1. 2. Araştırmanın Amacı	2
1. 3. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	2
1. 4. Benzer Araştırmalar.....	2
2. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	5
2. 1. Değer Kavramının Açıklanması.....	5
2. 2. Değerlerin Önemi ve İşlevi.....	7
2. 3. Değerlerin Özellikleri.....	13
2. 4. Değerlerin Sınıflandırılması.....	16
2. 5. Değerler Eğitimi.....	31
2. 6. Değerler ve Aile.....	33
2. 7. Değerler ve Okul.....	35
2. 8. Değerler ve Toplum.....	43
2. 9. Mevlana.....	45
2.9.1. Hayatı.....	45
2.9.2. Fikirleri.....	51
2.9.3. Etkileri.....	54
2.9.4. Eserleri.....	56
2.9.4.1. Mesnevi.....	56
2.9.4.2. Divân-ı Kebir.....	56
2.9.4.3. Fîhi Mâfih.....	57

2.9.4.4. Mektûbat.....	57
2.9.4.5. Mecâlis-i Seb'a.....	57
3. YÖNTEM.....	58
3. 1. Araştırmanın Modeli.....	58
3. 2. Verilerin Toplanması.....	58
3. 3. Verilerin Analizi.....	59
3. 4. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	59
4. BULGULAR VE YORUM.....	60
4. 1. Bireysel Değerler.....	60
4.1.1. Sabır.....	61
4.1.2. Bilgi.....	66
4.1.3. Kanaat.....	70
4.1.4. Akıl.....	74
4.1.5. Hırsa Kapılmama.....	79
4.1.6. Çalışkanlık.....	82
4.1.7. Tevazu.....	84
4.1.8. Teenni.....	88
4.1.9. Cesaret.....	91
4. 2. Geleneksel Değerler	92
4.2.1. Toplumsal Değerler	92
4.2.1.1. Haset Etmeme	92
4.2.1.2. Cömertlik	97
4.2.1.3. Dürüstlük.....	101
4.2.1.4. İyilik.....	105
4.2.1.5. Merhamet.....	108
4.2.1.6. Vefa.....	111
4.2.1.7. Adalet.....	115
4.2.1.8. Dostluk.....	117
4.2.1.9. Hüsn-i Zan.....	120
4.2.1.10. Kusur Örtme/Aramama.....	122
4.2.1.11. Sevgi.....	124

4.2.1.12. Kin Tutmama.....	125
4.2.1.13. Yardımseverlik.....	127
4.2.1.14. Kadirşinaslık.....	128
4.2.1.15. Liyakat.....	129
4.2.1.16. Saygı.....	130
4.2.2. Milli Değerler.....	131
4.2.2.1. Vatan Sevgisi.....	131
4.3. Evrensel Değerler.....	132
4.3.1. Siyasi Değerler.....	132
4.3.1.1. Hürriyet.....	132
4.3.1.2. Barış.....	134
4.3.1.3. Eşitlik.....	134
4.3.2. Estetik Değerler.....	135
4.3.2.1. Güzellik.....	136
4.4. Dini Değerler.....	137
4.4.1. Allah Sevgisi	137
4.4.2. Nefsine Hakim Olma.....	144
4.4.3. Şükür.....	148
4.4.4. Peygamber Sevgisi.....	150
5. SONUÇ VE TARTIŞMA.....	154
5.1. Sonuç.....	154
5.2. Öneriler.....	155
KAYNAKÇA.....	157

TABLULAR

Tablo 1. Erol Güngör Değer Tasnifi.....	17
Tablo 2. Takiyeddin Mengüşoğlu Değer Tasnifi.....	19
Tablo 3. Hilmi Ziya Ülken Değer Tasnifi.....	20
Tablo 4. Rokeach Değer Tasnifi	22
Tablo 5. Schwartz Değer Tasnifi	24
Tablo 6. Spranger Değer Tasnifi	26
Tablo 7. Değer Tasnifi	30
Tablo 8. Mesnevi’de Değerler.....	153

ÖN SÖZ

Sürekli değişen ve gelişen dünyamızda önemini her devirde koruyan olgulardan biri değerlerdir. Toplumsal yaşam ve düzen, değerler üzerine kurulmaktadır. Günümüzde her ne kadar değer algıları değişse de insanoğlu, ailesinden ve çevresinden aktarılan değerlerle toplum hayatına uyum sağlamaya çalışır. Dünyamızın mevcut durumu, değerlerin ve değerlerin içselleştirmesinin önemini gözler önüne sermektedir. Hak ve hukukun bir kenara bırakıldığı zamanımızın en önemli değeri maalesef güçtür. Neticede dünya üzerinde birçok haksızlık, eşitsizlik ve zulüm baş göstermektedir. Bu durumdan kurtulmanın yolu ise ancak insani ve evrensel değerlerin tüm ülkeler ve toplumlar tarafından samimi bir şekilde benimsenmesinden geçer. Değerlerin, günümüz dünyasının içinde bulunduğu durumdan bir çıkış olarak görülmesi, bu konu hakkında son dönemde araştırma ve çalışmaların yoğunlaşmasına yol açmıştır.

Mevlana ve şöhreti sınırları aşan eseri Mesnevi, bu konu hakkında yapılan araştırmaların başlıca kaynaklarından biri olmuştur. Kendisi başlı başına bir değer olan Mesnevi, ihtiva ettiği ve insanlara benimsetmeye çalıştığı güzel hasletlerle eşsiz bir eserdir. Mevlana'nın sınırsız hoşgörüsünün dile geldiği Mesnevi ve öğretileri bizler için önemli bir yol gösterici konumundadır.

Çalışmamız, değerler ve eğitimi konusunda son yıllarda yapılan araştırmalara küçük de olsa bir katkı yapması umudunun ürünüdür.

Çalışmam boyunca benden desteklerini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. M. Abdullah ARSLAN'a ve kıymetli hocam Doç. Dr. Oğuzhan YILMAZ'a teşekkürü borç bilirim.

1. GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

İnsanoğlunun hayat serüvenine bakıldığında devamlı bir koşuşturma içinde olduğu görülür. Dünyaya geldiği andan itibaren sürekli bir öğrenme, çaba ve meşguliyet içerisinde hayatını sürdürür. Dünyanın düzeni gereği toplumda kendine saygın bir yer edinmek için uğraşır. Saygınlık kazanabilmesine imkân sağlayacak vesileler ise zamandan zamana, toplumdan topluma değişkenlik gösterir. Bu vesileler iki ana başlıkta toplanabilir. Birincisi, kişinin sahip olduğu ilim ve sahip olduğu değerlerdir. İkinci grupta ise kişinin sahip olduğu makam-mevkii ve maddi zenginliği bulunmaktadır. Maalesef günümüz dünyasında ikinci gruptaki sebeplerin birinci gruptakilere göre daha etkin olduğu bir gerçektir. Günümüz dünyası güç ve para üzerine kurulmuş bir düzenle idare edilmektedir. Bu durum ise değer diye tanımlanan ne varsa onların ikinci plana atılmasına ve hatta yok sayılmasına neden olmaktadır. Kendisinden başkasını düşünmeyen ve onlara değer vermeyen toplumlar, ellerindeki maddi ve teknolojik güçle diğer toplumların haklarına tecavüz etmekte, onlara insanca bir yaşam fırsatı tanımamaktadır. Bütün bu karmaşanın sebebinde aslında eşitlik, adalet, insan haklarına saygı ve hoşgörü gibi değerlerin yerine insanın tek değer olarak parayı ve gücü görmesi yatmaktadır. Oysa bir an için yukarıda zikredilen değerlerin tüm insanlar ve toplumlar tarafından samimi bir şekilde benimsendiği düşünülürse bütün bu sorunların bir anda bıçak gibi kesileceği aşikârdır. Değerlerin ve eğitiminin son dönemde üzerinde ciddiyet ve kararlılıkla durulmasının altında yatan sebep de aslında budur. Değerler, insanlığın içinde bulunduğu bu karmaşık durumdan çıkış yolu olarak kabul edilmekte ve bu konudaki çalışmalar ve araştırmalar günden güne artmaktadır. Çalışmamızda incelediğimiz Mesnevi, ihtiva ettiği değerler bakımından eşsiz bir kaynak olup bu açıdan incelenmeye tabi tutulması son dönemdeki çalışmalara küçük de olsa bir katkıda bulunacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı son dönemde üzerinde ciddiyetle ve önemle durulan kavramlardan olan değer/değerler için bir tasnif yapmak ve yapılan bu tasnife göre Mevlana'nın Mesnevi adlı eserindeki değerleri tespit etmek ve incelemektir.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, Mevlana'nın Mesnevi adlı eserindeki değerlerle sınırlıdır.

1.4. Benzer Araştırmalar

Mevlana'nın Mesnevi adlı eseri değişik alanlarda birçok araştırmacı için önemli kaynaklardan biri olmuştur. Mesnevi, edebiyat, sosyal bilimler, din, iktisat gibi alanlarda yazılan tezler ve makaleler için ele alınmış ve çeşitli açılardan incelenmeye tabi tutulmuştur. Biz, çalışmamızda Mesnevi'yi ihtiva ettiği ve insanlara kazandırmak istediği değerler bağlamında ele aldık. Mesnevi, değerler ve bu değerlerin eğitimi bağlamında daha önce de araştırmacılar tarafından ele alınmış ve incelenmiştir. Aşağıda benzer araştırmalarla ilgili özet bilgiler verilmiştir.

Özer (2002), "*Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin Mesnevi'sindeki dini motiflerin tespiti ve değerlendirilmesi*" adlı çalışmasında, tezin amacı doğrultusunda Mesnevi'yi sadece dini değerler bağlamında ele almış ve incelemiştir. Bu doğrultuda Mesnevi'de, Allah inancı, peygamber inancı, kitap inancı, ahiret inancı gibi dini motifler tespit edilmiş ve değerlendirilmiştir.

Köse (2004), "*Mevlana'nın Mesnevi'sinde aşk kavramı*" adlı çalışmasında tezin amacına uygun olarak sadece aşk değeri üzerinde durmuş ve Mesnevi'de aşka bakışı incelemiştir.

Safalı (2006), "*Mevlana'nın Mesnevi'sinde iktisat ahlâkına ilişkin kodlar ve kalkınma iktisadı ile olası ilişkileri*" adlı çalışmasında iktisat ahlâkına ilişkin değerler üzerinde durmuş ve bu değerlerin kalkınma iktisadıyla olan ilişkilerini tespit etmeye çalışmıştır.

Tok (2007), *Mevlana'nın Mesnevi'sindeki hikâyelerin çocuk edebiyatı açısından değerlendirilmesi*” adlı çalışmasında, Mesnevi'den seçtiği kırk hikâyeye üzerinde çalışmış ve bu hikâyeleri çocuk edebiyatı açısından değerlendirmiştir.

Erkek (2008), *“Mevlana'nın Mesnevi'sinden ilköğretim okulları için seçilen öykülerin eğitsel yönünün incelenmesi”* adlı çalışmasında, Mesnevi'den ilköğretim okulu öğrencilerinin seviyesine uygun olarak seçtiği belli sayıda hikâyeye üzerinde çalışmış ve bu hikâyelerdeki eğitsel unsurları tespit etmiştir.

Altın (2010), *“Mevlana'nın eserlerinde dostluk ve samimiyet değerlerinin işlenişi ve eğitim açısından tahlili”* adlı çalışmasında Mevlana'nın diğer eserleriyle birlikte Mesnevi'deki dostluk, arkadaşlık değerleri ve bu değerlerin işlenişinde kullanılan öğretim ilkeleri üzerine çalışmıştır. Çalışmada, yazarın amacına uygun olarak “dostluk” değeri üzerinde durulmuş; dost seçiminde dikkat edilmesi gerekenler ve dostlarda bulunması gereken özellikler tespit edilmiştir.

Sancak (2011), *“Mevlana'nın Mesnevi adlı eserinin sosyal bilgilerde değer kazanımındaki rolü (Nitel bir araştırma)”* adlı çalışmasında, 4. sınıf sosyal bilgiler programında yer alan hoşgörü, yardımseverlik, misafirperverlik değerleri üzerinde durmuş ve değerlerin öğretilmesinde Mesnevi'den seçilen hikâyelerin etkisini araştırmıştır.

Akkaya (2013) ise *“Mevlana'nın Mensur eserlerinde değerler eğitimi”* adlı çalışmasında Mevlana'nın Mesnevi dışındaki diğer eserlerinden Fihi Mafih, Mecalis-i Seb'a ve Mektubat üzerine çalışmış ve bu eserlerdeki dini ve toplumsal değerleri tespit etmiştir.

Çomaklı (2015), *“Mevlana'nın Mesnevi adlı eserinde yer alan hikâyelerin sosyal bilgiler dersi öğretim programındaki değerlerin öğretiminde kullanılmasının incelenmesi”* adlı çalışmasında, 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler programında yer alan değerlerle ilgili olan hikâyeleri tespit etmiş, bu hikâyelerden örnekler vererek ilgili değerlerin kazandırılmasında kullanılacak hikâyelerin isimlerini belirlemiştir.

Görüldüğü gibi Mesnevi'deki değerlere yönelik çalışmalar, ya yazarlarının amacı doğrultusunda bazı değerlerle ya da Mesnevi'den örnek olarak seçilen hikâyelerle sınırlandırılmıştır. Sözelimi bir çalışmada sadece Mesnevi'deki dostluk ve samimiyet değerleri ele alınmış, başka bir çalışmada ise sadece dini motifler incelenmiştir. Başka bir çalışma ise Sosyal Bilgiler dersinin öğretim programında kazandırılması gereken değerlerle sınırlandırılmıştır. Yine başka bir çalışma ise Mesnevi'de bulunan iktisat ahlakına ilişkin değerlerle sınırlandırılmıştır. Mesnevi'deki değerlerin tümünü incelemeyi esas alan bir tez araştırmalarımıza göre yazılmamıştır. Bu sebepten bizim araştırmamızda Mesnevi'de bulunan tüm değerler tespit edilmeye çalışılmış ve herhangi bir açıdan sınırlandırmaya gidilmemiştir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Değer Kavramının Açıklanması

Değer/değerler, son dönemde üzerinde önemle ve ciddiyetle durulan kavramlar haline gelmiştir. Bununla birlikte bu kavramlardan söz edilme tarihini çok daha gerilere götürmek mümkündür. Değer kavramı başlangıçta felsefi bir mesele olarak karşımıza çıkmakta iken zamanla psikolojinin, sosyolojinin, ekonominin son dönemlerde ise özellikle eğitimin bir uğraş alanı haline gelmiştir. Toplumsal yaşamın düzenlenmesinde önemli bir paya sahip olan değerler, sürekli değişen ve gelişen dünyada istisnaları olmak kaydıyla değişmeyen ve her devirde insanoğlunun hayatını şekillendiren önemli olgulardır. Sözgelimi adil olma, yardımsever olma, erdemli olma, her toplumun diyemesek de çoğu toplumun her devirde kabullendiği ve toplumsal hayatını şekillendirirken göz önünde bulundurduğu değerlerdir.

Hızlı bir hayatın yaşandığı, mahremiyetin neredeyse bitme noktasına geldiği, suçun ve suç çeşitlerinin arttığı dünyamızda değerlerin son dönemlerde üzerinde ciddiyetle ve sıklıkla durulan bir kavram haline gelmesi tesadüf değildir. Araştırmacılar, eğitimciler, psikologlar ve değerler üzerine kafa yoran diğer zümreler, insanlığın kurtuluşunu ahlaki, toplumsal ve evrensel değerlerin kabullenişinde ve özümsemesinde aramaktadırlar.

Başında bulunduğumuz 21. yüzyılda değerler, normlar ve ahlak kavramları hem zihinlerde çağrıştırdıklarıyla hem de eğitim alanı için oluşturduğu anlamlarıyla giderek önem kazanan ve tüm dünyada tartışılan kavramlardır (Cihan, 2014). Bununla birlikte geçen yüzyılla birlikte içinde bulunduğumuz yüzyıl, değer kavramı açısından değişimin yaşandığı bir yüzyıldır. Değer kavramı ekonomi, estetik, etik ve felsefe alanında temel kavramlardan birisidir (Kaymakcan ve Meydan, 2014). Ayrıca psikoloji, sosyoloji, matematik, din ve tarih gibi birçok bilim alanında kullanılmaktadır. Değer ve değerler eğitimi, son yıllarda üzerinde çokça durulan ve özellikle eğitim alanında da sıkça karşımıza çıkan kavramlar haline gelmiştir. Birçok araştırmacının üzerinde durduğu bu kavramlar hakkında çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Değer kavramı birçok disiplinin üzerinde durduğu bir mesele olduğu

için tanımı üzerinde bir ittifak sağlanamamıştır. Felsefe, ekonomi, estetik, din, eğitim, psikoloji, sosyoloji vb. alanlarda karşımıza çıkan değer kavramına her disiplin kendi bakış açısından tanım yapmış ve ortaya çeşitli tanımlamalar çıkmıştır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde değer için aşağıdaki tanımlamalar yapılmıştır.

- Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan somut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet
- Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, kıymet, paha, valör
- Üstün nitelik, meziyet, kıymet
- Üstün yararlı nitelikleri olan kimse
- Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey
- Bir değişkenin veya bilinmeyenin sayı ile aktarımı
- Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik, bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü

Kelimenin sözlükteki anlamına baktığımızda değer insanın varlığını anlamlandırma ve değerlendirme çabasının sonucu olarak ortaya çıkıp zamanla topluma mal olarak toplumun ortak mirasını oluşturan öğeler olduğunu söyleyebiliriz (Kaymakcan ve Meydan, 2014). Sadece Türk Dil Kurumunun yaptığı tanımlara bakılacak olsa bile değer kavramının birçok alana hitap ettiği anlaşılacaktır. Birinci tanımlamada bir isim olarak tanım yapılan değer, ikinci tanımda ekonomik, beşinci tanımda felsefi, altıncı tanımda matematiksel bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada değerler üzerinde duran kimi araştırmacıların yaptıkları tanımlara bakmak faydalı olacaktır. Değer, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır (Güngör, 2010). Çağlar (akt: Ulusoy ve Dilmaç, 2014) ise değerleri, bireylerin düşünce, tutum ve eylemlerinde birer standart olarak ortaya çıkan kültürel öğeler olarak tanımlamaktadır. Hacıkadiroğlu (akt: Ulusoy ve Dilmaç, 2014) değeri, en geniş anlamıyla eleştirilen niteliklerin genel adı olarak tanımlarken Erdem (2003), belirli bir durumu diğerine tercih etme eğilimi olarak tanımlamaktadır. Akbaş (2004) ise değeri, bireyin çevresiyle etkileşimi sonucunda içselleştirdiği ve davranışlarını yönlendiren standartlar olarak tanımlamaktadır. Güven (2014) değerleri, iyi ile kötü

davranışlar arasında ayırım yapılmasına olanak sağlayan kabuller ve inançlar olarak tanımlamaktadır. Hökelekli (2011) değeri genel olarak bir şeye önem kazandıran ölçü olarak tanımlamaktadır. Yaman (2012)' a göre ise değer, bireylerin herhangi bir kişi, varlık, olay, durum vb. karşısında ortaya koyduğu duyarlılıklardır.

Görüldüğü gibi hakkında birçok tanım yapılan değer kavramı için ortak bir tanımda uzlaşılammıştır. Bunda değer kavramının birçok bilim dalı tarafından ele alınmasının payı büyüktür. Ayrı ayrı bilim dallarında çalışan araştırmacılar kavrama kendi alanlarına yönelik bir anlam yüklemeye çalışmaktadırlar. Bir iktisatçı için değer kavramı daha çok maddi bir anlam ifade etmektedir. Ancak bir ilahiyatçının değer kavramına yüklediği anlam daha çok manevi ve soyut olacaktır. Tanımında bir uzlaşmaya varılamadığı gibi değerlerin sınıflandırılması konusunda da bir mutabakat söz konusu değildir.

Değer; ferdin, belli bir topluluğun veya tüm insanlığın varlık, düzen ve devamını sağlamak ve korumak üzere üyelerinin çoğunluğu tarafından kabul edilen ortak düşünce, amaç, inanç ve tercihlerdir. Değeri tanımlarken kavramın özellikle üç hususiyeti üzerinde durmakta fayda olacağı kanaatindeyiz. Bazı değerler, içinde bulunduğu toplumdan bağımsız olarak sadece kişinin kendisini etkileyen ve ona yön veren değerlerdir. Sözelimi cesaret, başarıma azmi gibi değerlere sahip olma, sonuçları itibariyle öncelikle bizzat kişiyi etkiler. Oysa yardımseverlik, hoşgörü gibi değerlere sahip olmanın ise bireyle birlikte topluma uzanan etki ve sonuçları olacaktır. İnsan haklarına saygılı olma, demokrasi bilinci gibi evrensel değerlere sahip olmayanların insanlığın yaşamını nasıl tehlikeye attığı günümüzde açıkça görülmektedir. Dolayısıyla değeri tanımlarken onun bireysel ve toplumsal anlamının yanında mutlaka evrensel tarafına da atıf yapılması gerekmektedir.

2. 2. Değerlerin Önemi ve İşlevi

Değerler, bireyin hayatına yön vermesinde ve toplumsal hayata uyum sağlamasında önemli bir işleve sahiptir. Toplumun bir parçası olarak birey, hayatının her alanında ve her zaman devresinde yazılı kurallarla ve bir bakıma yazılı olmayan kurallar olarak nitelendirilebilecek değerlerle karşılaşacak ve mensubu bulunduğu

topluma ayak uydurabilmek için bu kural ve değerleri özümsemesi gerekecektir. Kişinin tek başına bir hayat sürdürmesi olağan şartlarda düşünülemez. Dolayısıyla kişi istese de istemese de mensubu bulunduğu toplumun ekseriyetinin kabul ettiği değerleri dikkate almak durumunda kalacaktır. Toplumsal düzenin sağlanması, haksızlıkların giderilmesi, adil ve huzurlu bir yapının oluşması için bu kaçınılmazdır. Değerlerden soyutlanmış bir toplumsal hayat düşünülemez (Hökelekli, 2011). Arslanoğlu (2005), değerlerin toplumların hayatlarında ne kadar önemli olduklarını vurgulamak için “Toplumun değerlerini bilirsek onu olumlu anlamda değiştirip güçlü, kalkınmış bir ülke yapabiliriz. Aksi halde toplum olumsuz yönde değişir ve ahlak, hukuk ve ekonomik olarak çökerek başka toplumların kulu kölesi olabilir.” ifadesini kullanmıştır. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere değerler, bir toplumun hürriyeti açısından da hayati bir öneme sahiptir. Nitekim tarih, milli ve kültürel değerlerini kaybeden toplumların zamanla milli benlik ve hürriyetlerini de kaybettiklerinin şahididir.

Toplumsal hayata yön verdiği gibi değerlerin, kişinin bireysel davranışlarına da yön verdiği muhakkaktır. Değerler, kişi davranışlarında bir bakıma otokontrol vazifesi görürler. Değerler davranışlarımıza yol gösteren, onları sınırlayan ve belirleyen inançlar ve kurallardır. İki farklı durum karşısındaki tercihimizi belirleyen en önemli etkidir. Sözelimi yolda para dolu cüzdan bulan birinin davranışını sahip olduğu değerler belirler. Birey tarafından iyice içselleştirilen değerler, bireyin gelecekte ne şekilde davranmasının beklendiğine dair bizlere yol gösterir. Zira hem bilişsel hem de duygusal yönden iyice içselleştirilen değerler birey davranışlarına yön veren, onların devamlılığını ve düzenliliğini sağlayan inanç ve standartlar haline dönüşmüştür (Kaymakcan ve Meydan, 2014).

Değerler, bireyin hayatının her devresinde karşılaşacağı olgulardır. Aile hayatında, okul hayatında ve mesleki hayatında kişinin dengeli ve mutlu olabilmesi için önemli bir işleve sahiptirler. Kişinin mutlu ve huzurlu bir aile hayatı sürdürebilmesi için ailesinin sahip olduğu değerleri kabullenmesi gerekmektedir. Kuşak çatışması olarak adlandırılan mesele aslında bir değerler çatışmasıdır. Anne-babasının sahip olduğu değerlere yabancı kalan çocuk, yetişkin bir birey olana kadar

bütün hayatını bu yabancılığın verdiği karmaşayla sürdürecektir. Sözelimi komşuluk ilişkilerine önem verme Türk toplumu için önemli bir değerdir. Anne ve babasıyla bir komşusuna misafir olarak giden günümüz çocuğunun genelde bu durumdan hoşnut olmadığı ve sıkıldığı görülür. Çünkü komşusunda geçireceği zamanı değer verilecek bir durum olarak görmemektedir. Onun için bilgisayarla oynamak, televizyon izlemek ya da telefonla mesajlaşmak daha değerlidir. Ailesi için ise komşularıyla vakit geçirmek onlarla sohbet etmek daha değerlidir. Çocuk, işte bu karmaşadan dolayı misafirlikte geçen süre boyunca mutsuz olacaktır. Değerler, okul hayatında ve özellikle meslek hayatında da başarı ve mutluluğun anahtarlarıdır. İcra ettiği mesleğin gerektirdiği değer ve alışkanlıklara sahip olmayan kişinin bu işten zevk alması düşünülemez. Günümüzdeki meslek odalarının ilk örneği olarak kabul edilen Ahilik teşkilatı, meslek mensuplarında bulunması gereken temel ilkeleri şu şekilde sıralamıştır: Sosyal dayanışma ve hizmet, samimiyet, cömertlik, Allah'tan başkasına kul olmama, insan sevgisi, iyi niyet, irade, bencillikten ve kibirden uzaklaşma, hürriyet ve kanaat, sürekli gelişme ve yenilenme, tevazu, geçimli olma, hürmet, merhamet, dürüstlük, iyi kalplilik (Solak, 2009). Görüldüğü gibi Ahilik teşkilatının meslek erbabı için benimsediği ilkeler aslında değerlerden başka bir şey değildir. Bu değerleri benimseyen bir meslek erbabının aynı değerleri benimseyen meslektaşlarıyla olan ilişkilerinde mutsuz olması beklenemez.

Değerler, birey ve toplumun yanında tüm insanlık için de önem arz etmektedir. Çağımızın moda terimi olan küreselleşmenin doğurduğu sonuçlar, bireyin mensubu bulunduğu toplumla birlikte mensubu bulunduğu insanlığa karşı da sorumlu olması gerektiğini zorunlu kılmaktadır. Dünyamızın içinde bulunduğu durum eskiden çok farklıdır. Bir kişinin ya da bir devletin aldığı veya almadığı bir karar artık sadece kendi toplumunu değil tüm insanlığı etkileyebilmektedir. Tam bu noktada evrensel değerler olarak kabul edebileceğimiz; insan haklarına saygılı olma, demokrasi, eşitlik, özgürlük gibi değerlerin önemi ortaya çıkmaktadır. Günümüz dünyasındaki savaşların, haksızlıkların, zulümlerin, karmaşanın temelinde elinde maddi, askeri ve teknolojik güç bulunan toplumların diğer toplumların haklarına saygı göstermemesi yatmaktadır. İnsanoğlu, değer olarak tanımlanabilecek vasıfların

hiçbirini önemsemeyen bir iştah ve hırsla hep daha fazlasını isteme arzusuyla dünyayı neredeyse yaşanmaz bir yer haline getirmiştir. Oysa hoşgörü, paylaşma, diğer insanların haklarına saygı gibi birkaç değerın tüm insanlık tarafından kabullendiği ve buna göre hareket edildiği varsayılırsa dünyamızın mevcut sorunlarının bir anda hallolacağı aşıkârdır.

Değerlerin tanımı ve sınıflandırmasında olduğu gibi işlevleri hakkında da çeşitli görüşler vardır. Rokeach, (akt: Akbaş, 2004) değerlerin işlevlerini şu şekilde açıklamıştır:

1. Standart olarak değerler

Değerler bireyin toplum içindeki davranışlarını belirler. Bir olayla karşılaşan birey pozisyon alır ve karşılaştığı toplumsal olayları değerlendirirken ve yargılarken değerlerini kullanır. Birey değerlerine bağlı olarak siyasi ve dinsel ideolojiyi diğerine tercih eder ve kendini başkalarına sergiler. Kendisini başkalarıyla karşılaştırırken ve başkalarını ikna etmek ya da etkilemek amacıyla kullanır. Değerler sayesinde insanlar inanç, tutum ve eylemlerini akıl süzgecinden geçirirler ve toplumsal alanda kabul edilmezlik sonucundaki benlik zedelenmesini engellerler.

2. Çatışma ve karar vermede değerler sistemi

Birey çatışma ve karar verme durumuyla karşılaştığında değerler danışmanlık görevi yerine getirirler. Böyle bir durum karşısında değerlerin biri değil birkaçı birden harekete geçer ve birey önceden öğrenilmiş yapıları kullanarak karar verir ve çatışmaları çözer.

3. Değerlerin seviyeleri

Değerler tek başına değil, değerlerle birlikte var olurlar. Bir araya gelerek tutarlı ve sistemli kalıcı organizasyonlar oluştururlar. Değerler aynı zamanda önem sırasına göre aşamalı sınıflandırma

oluştururlar. Birey, aile ve kişisel ilişkiler için ve iş yaşamı için ayrı ayrı değer sınıflandırması yapabilir.

4. Değer kazanımı

Değerler kalıtsal olmayıp öğrenme sonucu oluşurlar. Değer oluşumu çocuklukta başlar ve yaş bağı olarak artar. Ortak değerlerin oluşumunda sosyo-ekonomik düzey önemli rol oynamaktadır. Birey içinde bulunduğu ortam özelliklerine uygun değerler geliştirir. Toplumsal yapı değiştiğinde değer sistemleri de değişerek yeni yapıya ayak uydurur. Toplumun sanayileşme seviyesi ve ekonomik gelişmeler sonucunda değerler geliştirmekte, eski değerleri yeniden yorumlamakta, değer sistemindeki hiyerarşi değişmektedir. Din ve aile kurumlarındaki değişimler diğer değerlere oranla daha yavaş olmaktadır (Rokeach, akt: Akbaş, 2004).

Rokeach, değerlerin işlevini sıralarken özellikle kişilerin tercihleri üzerindeki etkisine vurgu yapmıştır. Ayrıca bir değer tek başına bir anlam ihtiva etmediğini, diğer değerlerle birlikte anlam kazandığını savunmuştur. Değerlerin bir araya gelmesiyle daha tutarlı ve sistemli olacaklarını ve toplumsal hayattaki rollerini arttıracaklarını belirtmiştir. Değerler ona göre sabit değildir ve zamanla değer algıları değişebilir. Bu değişiklik kimi değerler de hızlı olabileceği gibi kimi değerlerde de yavaş gerçekleşir. Bazı değerlerin zamanla değişebileceği kabul edilebilir fakat birçok değer değişikliğe karşı oldukça dirençli olduğu kanaatindeyiz. Sözgelimi saygı, sevgi, hoşgörü gibi toplumsal değerler geçmişte olduğu gibi günümüzde de toplumun çoğunluğu tarafında benimsenmiştir ve gelecekte de benimsenecektir.

Fichter (akt: Ulusoy ve Dilmaç, 2014) ise değerlerin işlevlerini genel olarak aşağıdaki şekilde belirlemiştir.

Değerler, bireylerin ve birlikteliklerin sosyal değerinin yargılanmasında hazır birer araç olarak kullanılırlar.

Değerler, bireylerin dikkatini istenilir, yararlı ve önemli olarak görülen maddi kültür nesnelere üzerinde yoğunlaştırırlar.

Her toplumda ideal düşünme ve davranma yolları, değerler tarafından işaret edilir.

Değerler, bireyin sosyal rollerini seçmesinde ve gerçekleştirilmesinde rehberlik eder.

Değerler sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır.

Değerler dayanışma aracı olarak da işlevde bulunur.

Tezcan (akt: Yazıcı, 2006) ise değerlerin işlevlerini şu şekilde sıralamıştır:

Bireye amaç ve yön tayin eder.

Bireysel ve toplumsal faaliyetlerin esaslarını ve genel yönünü verir.

Bireylerin davranışlarını yargılamaya yardımcı olur.

Bireyin başkalarından ne beklemesi gerektiğini kendisinden ne beklendiğini bilmesini sağlar.

Bireyin doğru ve yanlış, haklı ve haksız, hoş giden ve gitmeyen, ahlaki ve ahlaki olmayı ayırt etmesini sağlar.

Değerlerin işlevlerine bakıldığında ilk göze çarpan ve en belirgin hususun kişinin ve toplumun davranışlarına yön vermesi olduğu görülecektir. Ayrıca toplumsal düzenin sağlanmasında ve toplumsal faaliyetlerin akışında belirleyici roller üstlendikleri görülecektir. Yine iyi ve kötünün, güzel ve çirkinin, doğru ve yanlışın belirlenmesinde ortak bir standartlar bütünü olarak kabul edilirler. Aynı zamanda yanlışın düzeltilmesi için bir sosyal kontrol ve baskı aracıdır. Olağan ve olağanüstü durumlarda toplumsal dayanışmanın sağlanmasında etkilidirler. Ayrıca toplumun bir mensubu olarak bireyin kendisinden ne beklendiğini anlaması ve buna göre bir toplumsal rol üstlenmesi için belirleyicidirler. İdeal fikir ve hedeflerin belirlenmesinde ve bu hedeflere ulaşmak için gidilecek yolda yol göstericidirler.

2. 3. Değerlerin Özellikleri

Değerlerin ilk ve en belirgin özelliği insanla ilgili olmalarıdır. Yeryüzündeki canlılar göz önüne alındığında değere/değerlere sahip olan tek canlı insandır. Değerlerin merkezinde insan vardır. Tüm değerler insan eliyle ortaya çıkar, insan eliyle hayata geçer. Tabiatta, canlılarda, diğer varlıklarda değer yoktur, onlar değerler dünyasından mahrumdurlar. Bu bakımdan değerleri keşfeden, ortaya koyan ve yaratan insanın kendisidir. Değeri ortaya koyan insan, bizzat onu benimseyerek ve tekrar ederek yaşatır, hatta onları yenileyebilir (Hökelekli, 2011).

Değerler toplumun kültürüyle yakından ilişkilidir. Birey, içinde bulunduğu toplumla birlikte var olur ve o toplumun bir parçası haline gelir. Dolayısıyla sahip olduğu değerler de toplumdan bağımsız değildir. Bir değer toplumsal bir değer haline gelmesi bir anda ve kendiliğinden olmaz. Uzun yaşantılar ve tecrübeler sonucunda ortaya çıkar ve toplum tarafından benimsenir. Toplum tarafından benimsenen değer ise artık o toplumun bir parçası olan birey içinde değerli olmak durumundadır.

Değerler bütünlük arz eder ve birbirlerini tamamlar. Değerlerin çoğu birbiriyle ilişkili ve birbirini destekler niteliktedir. Sözgelimi insan haklarına saygı duymayan birinin adil olması beklenemez. Ya da misafirperver bir insanın aynı zamanda yardımsever olacağı da rahatlıkla söylenebilir. Toplumsal yapıyı oluşturan ekonomi, siyaset, aile, hukuk, eğitim, din gibi temel kurumların hepsi kendisine ait değerleri de içerir. Ancak nasıl bu kurumların işleyişini birbirinden bağımsız düşünemiyorsak, değerleri de birbirinden bağımsız düşünmek mümkün değildir (Özensel, akt: Emirhan, 2016).

Değerler görecelidir. Kişiden kişiye toplumdan topluma farklılık arz edebilir. Bir kişi için değerli olan başka bir kişi için değerli olmayabilir ya da daha az değerli olabilir. Sözgelimi cesaret, bireysel bir değerdir ve her kişide aynı derecede bulunmaz. Yine alçakgönüllülük kimi insanlar için önemli bir değer olmakla birlikte kimileri için ise hiçbir anlam ifade etmeyebilir. Aynı şekilde bu ve benzeri değerlerin önem derecesi toplumdan topluma da değişebilir. Sözgelimi vatanseverlik,

kahramanlık, çalışkanlık gibi değerler her toplumda aynı derecede bulunmaz. Öte yandan değerlerin göreceliliği konusunda farklı görüşler de vardır. Uysal'ın çalışmasında belirttiğine göre Sokrates ve Platon gibi ilk çağ filozofları, değerlerin nesnel niteliğe sahip olduklarını savunuyorlardı. Sokrates; doğruluk, adalet, cesaret, cömertlik vb. değerler hakkında insanlar arasında görüş birliği olduğuna inanıyordu. Ona göre doğruluk diye, adalet diye bir şey vardır ve bunlar insanların duygu ve eğilimlerinden bağımsız olarak ne ise o olarak vardır. Dolayısıyla değerler, Sokrates'e göre nesnel bir varlığa sahiptirler. Platon da aynı düşüncüyü daha büyük bir kararlılıkla ve daha net olarak ortaya koyar. Ona göre değerler herhangi bir kimsenin kanısından ve eğiliminden bağımsız, mutlak olarak mevcuttur. Mutlak anlamda doğru ya da yanlıştır. Bir ahlaki yargı, örneğin adam öldürmek kötüdür yargısı iki kere ikinin dört ettiği kadar kesin ve nesnel bir yargıdır (Uysal, 2003).

Değerlerin kimisi durağan kimisi değişkendir. Bazı değerler, değişime oldukça dirençlidirler. Özellikle dini değerleri bu bağlamda ele alabiliriz. Din, kişilerin ve toplumların hayatlarına yön veren en önemli etkenlerdendir. Kişiler ve toplumlar yüzyıllardır mensubu buldukları dinin emirleri ve yasaklarına göre yaşayışlarını şekillendirmişlerdir. Dini değerler bu bakımdan zamana ve değişikliğe karşı varlıklarını hep korumuştur. Öte yandan bazı değerlerin ise toplumca benimsenme derecesi zamanla değişiklik gösterebilir. Buna en basit ve güncel örnek olarak eğitimcilerde duyulan saygıyı gösterebiliriz. Orta yaşın üstündeki bir eğitimciyle bu konu görüşüldüğünde, geçmişte öğrencilerinin kendisine duyduğu saygıyla günümüzde duydukları saygının derecesinin çok farklı olduğundan şikâyet edeceğini söylemek yanlış olmaz. Konuyla ilgili yapılan bir araştırmada 1890 yılında, anne-babaların yüzde 64'ü bir çocuğun önemli değerlerinden birinin itaatkârlık olduğunu düşünüyordu. 1978 yılında ise ebeveynlerin yalnızca yüzde 17'si açısından bu değer önemliydi. Çocukların bağımsız olması ise farklı bir gelişim izlemiştir. Geçen yüzyılın başında önemli bir değer olarak görülmezken, yüzyılın sonlarında çok daha önemli bir değer olarak görülmeye başlanmıştır (Abrams, akt: Akbaş, 2004).

Değerler, önemsenme ve benimsenme derecelerine göre sıralanabilir. Kimi değerler, kişiler ve toplumlar tarafından daha fazla benimsenirler. Dini ve ahlaki değerler bu tür değerlerdir. Bu değerlere uymamak kişide suçluluk ve utanma duygusu uyandıracaktır. Estetik değerler, görgü kuralları gibi daha alt zorlayıcılığa sahip değerler ise toplumun geneli tarafından nispeten daha az önemsenirler (Kaymakcan ve Meydan, 2014).

Konuyla ilgili önemli araştırmaları bulunan Schwartz ve Bilsky (akt: Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000) değerlerin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

- Değerler inançlardır, ancak tümüyle nesnel, duygulardan arındırılmış fikir niteliği taşımazlar, etkinlik kazandıklarında duygularla iç içe geçerler.
- Değerler, bireyin amaçlarıyla(eşitlik gibi) ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle (hakbilirlik, yardımseverlik gibi) ilişkilidirler.
- Değerler, özgül eylem ve durumların üzerindedirler. Örneğin itaatkârlık değeri, işte ya da okulda, aileyle, arkadaşlarla, ya da tanımadığımız kişilerle olan ilişkilerimizin tümünde geçerlidir.
- Değerler, davranışların, insanların ya da olayların seçilmesini ya da değişimini yönlendiren standartlar olarak işlev görürler.
- Değerler, taşıdıkları öneme göre kendi aralarında sıralanırlar. Sıralanmış bir değerler kümesi, değer önceliklerini belirleyen bir sistem oluşturur. Kültürler ve bireyler sergiledikleri değer öncelikleri sistemleriyle betimlenebilirler.
- Değerler değişime açık yapılardır. Özellikle zaman içinde ortaya çıkan gereksinimleri karşılamak için değer önceliklerinde değişiklikler olabilir.

Raths' e (akt: Ulusoy, 2007) göre bir şeyin değer olarak nitelendirilmesi için şu yedi özelliğe sahip olması gerekir. Alternatiflerden seçilmiş olma, sonuçları üzerinde iyice düşündükten sonra seçilmiş olma, özgürce seçilmiş olma, değer verilmiş ve üzerine titrenmiş olma, toplumca onaylanmış olma, davranış haline getirme, davranışı tekrar tekrar ve tutarlıca yerine getirmiş olma.

Özgüven (1994) ise değerlerin dört temel özelliğinden bahsetmektedir.

-Toplum ya da birey tarafından benimsenen birleştirici olgulardır.

-Toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşıladığına ve bireylerin iyiliği için olduğuna inanılan ölçütlerdir.

-Bilinç, duygu ve heyecanları da ilgilendiren yargılardır.

-Bireyin bilincinde yer eden ve davranışı yönlendiren güdülerdir.

2. 4. Değerlerin Sınıflandırılması

Tanımında ittifak edilemediği gibi değerlerin sınıflandırılmasında da ortak bir yol bulunamamıştır. Değerler, geçmiş yıllarda yapılan araştırmalarda türlerine göre hiyerarşik olarak gruplandırılarak incelenmiştir. Allport, Vernon ve Lidzey (1960), çalışmalarında değerleri; estetik, bilimsel, ekonomik, siyasi, sosyal ve dini değerler olmak üzere altı temel kategoride incelenmiştir (Topçuoğlu, akt: Ulusoy ve Dilmaç, 2014).

Değerler ayrıca temel ve aracı değerler olarak sınıflandırıldığı gibi, bu değerler de kendi aralarında bazı hususiyetlerine göre sınıflandırılabilir. Temel değerler, şahsi ve sosyal değerler olarak ikiye ayrılır. Temel değerleri sınıflandırılmada esas; değerlerin şahsa dönük veya topluma dönük olması ya da şahsa özgü veya şahıslar arası olmalıdır. Mesela iç huzur, selamet gibi değerler şahsa özgü iken, barış içinde bir dünya, kardeşlik gibi nihai durumlar şahıslar arası bir nitelik taşırlar (Şirin, akt: Ulusoy ve Dilmaç, 2014).

Diğer bir şekilde Güngör (1993), değerleri yedi kategoride toplamıştır. Bu kategorileri; ahlaki, estetik, bilimsel, iktisadi, siyasi, sosyal ve dini değerler olarak

sınıflandırmak mümkündür. Filiz (1998) ‘de farklı bir değerler sınıflaması yaparak, değerleri içerik (amaçsal/niyetsel) ve araçsal (işlevsel) değerler olmak üzere iki kategoride toplamıştır.

Tablo 1. Erol Güngör Değer Tasnifi

Estetik Değerler	Bilimsel Değerler	İktisadi Değerler	Siyasi Değerler	Sosyal Değerler	Dini Değerler	Ahlaki Değerler

Ahlaki değerler de ahlaki değerler ve beceri değerleri olarak ikiye ayrılabilir. Ahlaki değerler davranış tarzlarına ait olup hedef olan durumları ihtiva etmez. Bu değerler, aracı değerlerin belirli türlerini kapsar. Kişiler arası bir niteliğe sahip olan ahlaki değerler, yanlış yapmaktan dolayı insanda suçluluk duygusuna yol açar. Dürüstlük, kibarlık sorumluluk sahibi olmak gibi değerler ahlaki değerlere örnek verilebilir (Şirin, akt: Ulusoy ve Dilmaç, 2014).

Değerler, ayrıca grup ölçekli değerler ve bireysel değerler olarak da tasnif edilmiştir (Kilby, akt: Ulusoy ve Dilmaç, 2014). Buna göre grup ölçekli değer grup yapısının bir parçasıdır. Grup içerisindeki kurallar ve normlar grubun değerlerini teşkil ederler. Genel olarak paylaşılan değerler grup dinamiğinin özünü oluştururlar ve grubun içsel bağlaşımlarını kuvvetlendirirler. Sözelimi bir sporcu grubunun ya da bir bilim adamları grubunun farklı türden grup değerleri vardır. Sporcular için “fair play” önemli bir grup değeriyken; bilim adamları için “özgür araştırma” bu tür bir özellik arz eder. Grup ve toplum ölçekli değerler ve inançlar her birimizin beşeri var oluşu için bir temel sağlarlar (Ulusoy ve Dilmaç, 2014). Bu değerler, bu düzeyde neyin gerçek neyin iyi ve olması gereken olduğunu bize dile getirirler (Özensel, akt: Ulusoy ve Dilmaç, 2014). Değerler ister sosyal isterse bireysel olarak sınıflandırılınsın insanların yaşamını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedirler.

Dilmaç (1999), insanların hayatlarında yer alan ve önemsedikleri en belirgin değerleri şöyle sıralamıştır.

1. İnsanları sevmek; İnsan sevgisi sınırsızdır. İnsana ve hayata verilen önem çok büyüktür. İnsanlar arasında birlik, beraberlik, mutluluk ve refah esas alınır.
2. Uyumlu olma; insanlar yaptıkları eylemlerde bunalıma, kırgınlığa ve bölünmeye gidecek yolları terk eder. Kendi iç ve dış dünyasında denge kurmaya çalışır, bilir ki ancak bu durumda mutlu olabilecektir.
3. Hırsları kontrol altına alma; insanlar kendi kendilerine eğiterek iç dünyasında arzuları ile yetenekleri arasında bir denge kurmaya çalışır. Servet hırsı, şöhret hırsı ve şehvet hırsının esiri olmadan davranışlarını kontrol eder. İhtiraslarını törpülemeye ve mükemmel bir insan olmaya çalışır.
4. Başkalarının mutluluğunu isteme; insanlar kendi mutluluğu için harcadığı enerjiyi başkaları içinde harcar.
5. Kendini kontrol etme; insanlar her zaman hatalarında ve kusurlarında kurtulmaya çalışır. Bunun için bazen insan iç dünyasına dalar ve iç dünyanın muhasebesini yapar.
6. İyi insan olma; kalbinde ve zihninde temizliğe ve sadeliğe erişmiş, gönlü insan sevgisiyle dolu ve kâinatın sevgi mabedine inanan kimsedir.
7. Manevi değerlere inanma; manevi değerler insanın kötü özelliğini yok etmeye çalışırlar. İnsanlar arasında dine göre ayırım söz konusu değildir.
8. Yardımsever olma; yardımsever olan insanlar ağlayan gözlere gülümseme vermesini, kişinin acılı ve ümitsiz günlerinde onun yanı başında olmasını bilir. Böyle bir insan çevresinde insanlarla olan görüş ayrılıklarını öfkelenmeden geçiştirmesini bilen insandır. Başkalarının düşüncelerine de önem veren bir insan niteliğindedir.
9. Tecrübeli ve bilgili olma; insan hayatının amaçlarından biri tecrübeli ve bilgi sahibi olmaktır. Sade iyi insan akıllı insan, temiz insan olmak yeterli değildir. Bilgili ve tecrübeli insan çevresini eğitmek ve

topluma yararlı olmak için uygulamaya yaptığı zaman görevini yapmış olur.

10. Dost edinme; maddi ve manevi zenginlikleri dostları ile paylaşmak, almaktan çok vermek, dost edinmek açısından önemlidir. İnsanlar dostlarını günahı ve sevabıyla kabullenir.
11. Evlat yetiştirme; insanlar maddi ve görüntüyü amaçlı becerilerden çok, insan evlatlarını ve iç dünyalarını ve gönüllerini zenginleştirecek sağlam ve iyi prensipler öğretir. İnsan evlatlarının maharet yerine dürüstlük, incelik yerine sevgi öğretir.
12. Eser oluşturma; İnsanları hayatları boyunca bir sanatkâr gibi ortaya bir eser çıkarmaları gerekmektedir. İnsanlar akılları, bilgisi ve tecrübeleriyle bir heykeltıraş gibi oraya mükemmel varlık çıkarmak için çaba sarf eder. Böylece maddi varlıklara ve doğanın çeşitli olanaklarına sahip olan insan, manevi yönden de zenginleşmiş birer varlık oluşturur.

Takiyeddin Mengüşoğlu, değerleri İnsan Felsefesi adlı kitabında yüksek değerler, araç değerler ve davranış değeri diye sınıflandırmıştır. Mengüşoğlu yüksek değerleri sevgi, bilgi, doğruluk, masumluk diye örneklerken; araç değerleri yarar, çıkar, kuşku, çekememezlik; davranış değerleri ise görgü kuralları ve ulusların geleneklerinde bulunan değerler olarak izah etmeye çalışır (Yılmaz, 2013).

Tablo 2. Takiyeddin Mengüşoğlu Değer Tasnifi

Yüksek Değerler	Araç Değerler	Davranış Değerleri
Sevgi	Yarar	Görgü kuralları
Bilgi	Çıkar	Gelenek
Doğruluk	Kuşku	
Masumluk	Çekememezlik	

Ülken (2016), değerleri; içkin değerler, aşkın değerler ve normatif değerler olarak üçe ayırmıştır.

İçkin Değerler: İçkin değerler bilinç verileri, yani değerün üç esaslı vasfından ikincisi olan tabii unsurlar ve muhteva özelliği olan üstün değerlerdir. Bunlar teknik, sanat ve bilgi değerleridir. Teknikte madde, sanatta duyular ve duygular, bilgide kavramlar esas teşkil ederler, fakat hepsi bilinç muhtevasına dayanırlar. Bu değerlerde temeli bilinç muhtevası meydana getirir.

Aşkın Değerler: Bunlarda duyu verileri, bilinç muhtevası yalnızca vesiledirler. Fakat bu vesile az veya çok önemsiz bir dereceye inebilir. Bir insanla bir insan arasındaki ahlaki ilişkide bilinç verileri ya yazılmış bir sözleşmeye dayanan iki insanın bu sözleşmeye sadık kalması, ya gençlik ve aile hatıralarına sadık kalması, ya da verilmiş sözlere sadık kalması ve vefalılık gibidir ki bu sözler ve yazılar duyu verileridir, bilinç muhtevalaradır. Fakat asıl olan birbirine göre aşkın iki varlıktır. Ben'le Başkası arasında bir bağlantıdır ki, bu bir aşkınlık ilişkisidir. Bundan dolayı ahlaki olan aşkın bir değer alanıdır. Ahlaki ve dini değerler aşkın değerlerdir.

Normatif Değerler: Bunlar aslında değer değil, ancak bütün değerlerin ölçüleri, değişim örnekleridir. Bu değerlerin görevi başka değerleri birbiriyle karşılaştırmak ve ölçmektir. Bu ölçü-değerler de iktisadi, hukuki ve lisani değerlerdir.

Tablo 3. Hilmi Ziya Ülken Değer Tasnifi

İçkin Değerler	Aşkın Değerler	Normatif Değerler
Teknik	Ahlak	Dil
Sanat	Din	Hukuk
Fikir		İktisat

Evin ve Kafadar (2004), çalışmalarında değerlerden ulusal ve evrensel değerleri ele almışlardır. Bu değerleri şu şekilde ayırmışlardır. Ulusal simgeler ve değerler olarak; millet, devlet, vatan, ordu, cumhuriyet, ulusal simgeler (ulusal marş, ulusal anıtlar, ulusal bayram, bayrak), kahramanlık, dil, gelenek ve görenekleri belirtmişlerdir. Evrensel değerler olarak; demokrasi, insan hak ve özlükleri, uygarlık, barış, eşitlik, bilim ve bilimsel düşünme, sanat, çevre duyarlılığı, sevgiyi belirtmiştir.

9 tane ulusal, 9 tane de evrensel değer ifadesine yer vermiştir. Kaymakcan ve Meydan (2014) ise değerleri ahlakla ilişkilendirmiş ve ahlaka ilişkin ve ahlaka ilişkin olmayan değerler olarak ikiye ayırmıştır.

Rokeach ise değerler üzerindeki çalışmaları sonucunda değerleri amaç ve araç değerler olarak ikiye ayırmıştır. Amaç değerler yaşamın temel amaçlarını (Örneğin; rahat bir yaşam, mutluluk, eşitlik, ulusal güvenlik vb.), araç değerler ise bu amaçlara ulaşmada kullanılacak davranış tarzlarını (Örneğin; hırslı, neşeli, bağımsız, sevecen vb.) kapsar (Bilgin, 1995).

Rokeach' ın sınıflamasında her iki değer grubunda 18'er tane değer bulunmaktadır (Rokeach, akt: Akbaş, 2004).

Tablo 4. Rokeach Değer Tasnifi

Amaç Değerler	Araç Değerler
Aile Güvenliği	Bağımsız Olma
Barış İçinde Dünya	Bağışlayıcı
Başarılı Olma	Cesaretli
Bilgelik	Dürüst
Dini Olgunluk	Entelektüel
Eşitlik	Geniş Görüşlü
Gerçek Dostluk	Hırslı
Güzellikler Dünyası	İtaatkâr
Heyecan Verici Bir Yaşam	Kendini Kontrol Eden
İ Huzur	Kibar
Kendine Saygı	Kendine Hakim
Mutluluk	Mantıklı
Gerçek Dostluk	Neşeli
Özgürlük	Sevecen
Rahat Bir Yaşam	Sorumluluk Sahibi
Sosyal Kabul	Temiz
Ulusal Güvenlik	Yardımsaver
Zevk	Yaratıcı Olma

Rokeach'ın sınıflamasına bakıldığında diğer sınıflamalarda bireysel, toplumsal ya da evrensel değer kategorilerine giren saygı, başarı, özgürlük, ulusal güvenlik gibi kavramların amaç değer olarak ele alındığı görülecektir. Araç değerlerin ise daha kişiler arası ilişkileri düzenleyen ya da kişinin kendini gerçekleştirmesine imkân sağlayan değerler olduğu görülecektir.

Konuyla ilgili diğer bir sınıflama da Schwartz tarafından yapılmıştır. Rokeach'ın hazırladığı değerler listesine farklı bir yöntem ve kuramsal bir bakışla yaklaşan Schwartz, insan değerlerinin bazı temel boyutlar yardımıyla incelenebileceğini görmüştür. Schwartz, Rokeach'ın sınıflamasından yola çıkarak 56 değer belirlemiştir ve değerleri güdüsel yönden farklı on temel tipe ayırmıştır (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000).

Tablo 5. Schwartz Değer Tasnifi

Değer Grupları	Değerler
Güç(Power) : Toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim gücü	Sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, zengin olmak, toplumdaki görüntümü koruyabilmek, insanlar tarafından benimsenmek
Başarı(Achievement) : Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yöntemi	Başarılı olmak, yetkin(muktedir) olmak, hırslı olmak, sözü geçen biri olmak, zeki olmak.
Hazcılık(Hedunism) : Bireysel zevke ve hazza yönelim	Zevk, hayattan tat alma
Uyarılm(stimulation) : Heyecan ve yenilik arayışı	Cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşam sahibi olmak
Özyönelim (Self-direction) : Düşünce ve eylemde bağımsızlık	Yaratıcı olmak, merak duyabilmek, özgür olmak, kendi amaçlarını seçebilmek, bağımsız olmak, kendine saygısı olmak
Evrenselcilik (Universalism) : Anlayışlılık, hoşgörü ve tüm insanların doğanın iyiliğini gözetmek	Açık fikirli olmak, erdemli olmak, toplumsal adalet, eşitlik, dünyaya barış istemek, güzelliklerle dolu bir dünya, doğayla bütünlük içinde olma, çevreyi koruma, iç uyum
İyilikseverlik (Benevolence) : Bireyin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme	Yardımsever olmak, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sadık olmak, sorumluluk sahibi olmak, gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, manevi bir hayat, anlamlı bir hayat, alçak gönüllü olmak
Geleneksellik (Tridition) : Kültür veya dinsel töre, fikirlere saygı ve bağlılık	Alçakgönüllü olmak, dindar olmak, hayatın bana verdiklerini kabullenmek, geleneklere saygılı olmak, ılımlı bir hayat (dünyevi işlerden el ayak çekmek), mahremiyet
Uyma (Confirm) : Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlanması	Kıbarlık, itaatkâr olmak, anne-babaya ve yaşlılara değer vermek, kendini denetleyebilmek
Güvenlik (Sucurity) : Toplumun var olan ilişkilerinin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği	Ulusal güvenlik, toplumsal düzenin sürmesini istemek, temiz olmak, aile güvenliği, iyiliğe karşılık vermek, bağlılık duygusu, sağlıklı olmak

Söz konusu değer tipleri kendi içinde iki ana boyut üzerinde gruplandırılmışlardır. Schwartz, bunlardan ilkinin Yeniliğe Açıklık/ Muhafazacı Yaklaşım boyutu olarak adlandırmıştır. İkinci boyut ise Öz aşkınlık/ Öz genişletim adını almıştır. Birinci boyutun yeniliğe açıklık ucu öz yönelim ve uyarılım değer tiplerini kapsar ve bireylerin duygusal ve düşünsel ilgilerini önceden kestirilemeyecek biçimlerde izlemelerine olanak sağlayan değerlerden oluşur. Boyutun muhafazacı yaklaşım ucu ise güvenlik, uyma ve geleneksellik değer tiplerinden oluşur ve bireylerin yakın oldukları kişilerle, kurumlarla ve geleneklerle olan ilişkilerindeki süreklilik ve belirliliğin sürmesine olanak sağlayan değerleri içerir. İkinci boyutun öz aşkınlık ucu, evrenselcilik ve iyilikseverlik değer tiplerini; öz genişletim ucu ise güç ve başarı tiplerini kapsarlar (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000).

Erol Güngör'ün de kabul ettiği sınıflama olan Spranger değer sınıflamasından bahsetmek gerekir. Spranger değerleri altı temel değer grubunda toplamıştır; Estetik, teorik (veya ilmi), iktisadi, siyasi, sosyal ve dini değerler bunlar insan hayatının belli-başlı varlık sahaları olduğuna göre, herkes kendi hayatında bunlara şu veya bu derecede bir kıymet verir veya bunlar karşısında belli bir tavır alır (Güngör, 1993). Güngör bu değer kategorilerinden bahsederken ahlaki değerleri de katar, bu konu ile ilgili şunları söyler; “Biz araştırmamızda klasik değer sıralamasına sadık kalarak bunlara bir de ahlaki değer boyutu ekledik”.

Tablo 6. Spranger Değer Tasnifi

Bilimsel Değer	Gerçeğe, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir. Bilimsel değerleri olan insan deneysel, eleştirci, akılcı ve entelektüeldir.
Ekonomik Değer	Yararlı ve pratik olana önem verir. Ekonomik değerlerin hayatta önemsenmesi gerektiğini belirtir.
Estetik Değer	Simetri, uyum ve forma önem verir. Birey, hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür.
Sosyal Değer	Başkalarını sevmeye, yardım ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir. Bu insan sevgisini insanlara sunar. Nazik ve sempattir, bencil değildir.
Politik Değer	Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir.
Dini Değer	Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dini uğrunda dünyevi hazları feda eder.

Yukarıda verilen değer grupları ölçek haline getirilip denendiğinde, sanatçıların estetik değerlerinin, tıp öğrencilerinin bilimsel değerlerinin, din adamlarının dini ve sosyal değerlerinin ve iş idaresi öğrencilerinin ise ekonomik değerlerinin en yüksek puanları aldıkları görülmüştür (Ünal, akt: Akbaş, 2004). Bu durumda insanların uğraş alanlarına veya icra ettikleri mesleklere göre değer algılarının değiştiği ve önem attıkları değerlerin aslında onların sosyal hayatlarının ayrılmaz bir parçası olduğu ortadadır.

Tüm bu sınıflandırmalardan yola çıkılarak aşağıda belirtildiği gibi bir değer tasnifi yapılabilir:

1. Bireysel Değerler: Bazı kişilerde olup bazılarında olmayan, olma derecesi kişiden kişiye göre değişen ve olup olmaması sadece kişiyi ilgilendiren, sonuçlarından da kişinin etkilendiği değerlerdir. Bazı değerler, öncelikle kişinin bizzat kendisiyle ilgilidir. Bu tür değerlerin varlığı ya da yokluğunun doğurduğu sonuçlar öncelikle bireyin kendisini etkiler. Ayrıca her kişi bu türden değerlere sahip olmak zorunda değildir. Azim, cesaret, kararlılık, başarıya çabası gibi değerleri bu

kısımında toplayabiliriz. Bir bireyin azimli ya da cesur olmasının doğuracağı sonuçlar öncelikle kendi yaşantısına etki edecektir. Aynı zamanda adı geçen değerler herkeste bulunmayabilir ya da bu değerlerin insanlarda bulunma derecesi kişiden kişiye göre farklılık arz edebilir. Dolayısıyla bu türden değerleri bireysel değerler olarak kabul etmek mümkündür.

2. Geleneksel Değerler: Geleneksel olarak kuşaktan kuşağa aktarılan toplumsal ve milli değerlerin bütünüdür. Gelenek, Türk Dil Kurumu sözlüğünde bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar olarak tanımlanmıştır. En bilinen anlamıyla gelenek; kültürün nesilden nesle intikal ederek zamanımıza kadar ulaşmış gayri maddi tarafıdır ki bazen eskiliğinden bazen de çeşitli devirler ve vaziyetlerde denendikten sonra baki kalmış olmasından kıymet ve kuvvetini alan inanç, amel ve adetlerden oluşur (Ulusoy ve Dilmaç, 2014). Toplumsal ve milli değerler kuşaktan kuşağa, nesilden nesle aktarılacak günümüze ulaşmıştır. Bir toplumda bulunması gereken dürüstlük, hoşgörü, adil olma gibi değerlerle o toplumun mazisinden getirdiği vatan sevgisi, millet sevgisi gibi milli değerleri geleneksel değerler olarak ele almak yanlış olmaz. Çünkü bu değerler bir anda ortaya çıkmamıştır ve toplumların yüzlerce yıllık tecrübelerinin bir sonucu olarak benimsenmiş ve gelenekselleşmişlerdir.

3. Evrensel Değerler: Bütün insanlığı ilgilendiren ve istisnaları olmak kaydıyla insanların ortak olarak benimsediği estetik, bilimsel, ekonomik ve siyasi değerlerdir. Evrensel, bütün insanlığı ilgilendiren demektir. Kimi değerler birey ve toplumdan öte tüm insanlığın ilgi alanına girer. Sözelimi bilimin ve teknolojinin ortaya koyduğu ve koyacağı yeniliklerin tüm insanlığı ilgilendiren sonuçları olacaktır. Ayrıca bilgi, bütün toplumlar için çok önemli bir değerdir. Dolayısıyla bilimsellik, evrensel bir değer olarak kabul edilebilir.

Kabul etsek de etmesek de zamanımızın değerli bir diğer kavramı da paradır. Para ve maddi anlamda parasal karşılığı olan her şeyin günümüz insanı için çok değerli olduğunu söylemek yanlış olmaz. Akarsu, bu durumu şöyle ifade etmiştir.

Dünyayı değiştiren, dünyaya egemen olan, doğada olmayanı yaratan, değerler yaratan bir varlık insan: estetik değerler, etik değerler, bilimsel değerler, teknik değerler yaratmış insan. 20. yüzyılda bütün bu değerleri egemenliği altına almaya girişen bir değer daha katıldı dünyamıza, ekonomik değerler arasında sayabileceğimiz para (Akarsu, 2006).

Siyaset ve ülkeler arası siyasi ilişkiler, küreselleşme ile birlikte günümüz dünyasının önemli ve belirleyici etkenleri olmuştur. Demokrasi, eşitlik gibi kavramlar siyasetten bağımsız düşünülemez. Ayrıca bu kavramlara devletlerin biçtiği değer, sadece kendi toplumlarını değil diğer toplumları da etkilemektedir. Devletlerin; politikalarının merkezine demokrasi, eşitlik, insan haklarına saygı, özgürlük ve barış gibi değerleri oturtmamaları sonucu birçok insani mesele ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla sözü geçen değerler, siyasetten bağımsız düşünemeyeceği için siyasi ve tüm insanlığı ilgilendirdikleri için evrenseldir.

Estetik kelimesi, sözlükte sanatsal yaratının genel yasalarıyla sanatta ve hayatta güzelliğin kuramsal bilimi, güzel duyu, bedii, bediiyat; güzellik duygusu ile ilgili olan, güzellik duygusuna uygun olan ifadeleriyle tanımlanmıştır. Estetik; simetri uyum ve forma önem verir. Sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür (Güngör, 1993). Edebiyat, resim, müzik, tiyatro gibi sanat dallarının ürünleri estetik değerler olarak kabul edilebilir. Bu değerleri evrensel değer olarak kabul etmemizin sebebi sanatın birey ve toplumları aşan bir uğraş alanı olduğudur. Duygulu bir şiir, istisnaları olmak kaydıyla her toplumdan insanı etkiler. Aynı şekilde güzel bir resme bakmak, kulağa hoş gelen bir müziği dinlemek insanlara haz verir.

4. Dini Değerler: İnsanların inançlarının gereği olarak benimsedikleri değerlerdir. Dini değerleri, dini emir ve yasakların gerektirdikleri olarak tanımlayabiliriz. Din, her devirde toplumların yaşantılarını yönlendiren ve insanların dünyayı algılama şekillerini belirleyen önemli etkenlerden biri olmuştur. İlk devirlerden beri insanoğlu varlığının kaynağını araştırmış ve bir yaratıcının peşine düşmüştür. Değerler ve inançlar, hayatı anlayıp yorumlamada davranışların şekillenmesinde rehberlik eder. Dine ait olan değer sistemleri davranış geliştirme

sürecinde belirleyici durumdadır. Böylece insanlar hayata ve olaylara karşı bir bakış açısı geliştirmiş olur (Ulusoy ve Dilmaç, 2014). Her din hayatın anlamına dair konularda, kendi inanırlarına birtakım açıklamalarda bulunarak nasıl yaşamaları gerektiği konusunda yol gösterici durumundadır (Akıncı, 2005). Yukarıda da belirttiğimiz gibi din her devirde toplumların yaşantısının önemli bir parçası olmuştur. Hökelekli, dünyevileşme sebebiyle dinin son dönemde eskiye nazaran etkisinin azaldığını fakat buna rağmen fertlerin hayatlarındaki rolünün önemini koruduğunu ifade etmiştir. Aydınlanma hareketi ile başlayan süreç “dünyevileşme” ile son buldu ve dinin toplumdaki fonksiyonları etkisiz hale geldi. Daha önceleri toplumun bütününe hitap eden ortak ve birleştirici bir değer olarak din, modern toplumda gücünü ve etkinliğini yitirdi. Fakat toplumsal seviyedeki sekülerleşmenin mutlaka bireysel bilinç seviyesinde de gerçekleşmesi gibi bir zorunluluk yoktur. Nitekim bazı dini kurumlar birçok toplumda güç ve etkilerini yitirmiş olsalar bile, hem eski hem yeni dini inanç ve ibadet şekilleri, bazen yeni kurumsal şekillere bazen de aşırı bir dini ifadeye dönüşerek, fertlerin hayatlarındaki yerini korumuşlardır. Dini inanç ve değerlere hayatlarında birinci derecede önem verip, bunların gereğini yapanların sayısı görece az olsa da dini kurumlar sosyal ve politik alanda etkin olmaya devam etmişlerdir (Hökelekli, 2002). Dinin bireyin ve toplumun hayatındaki önemi göz önüne alındığında dini değerlerin bağımsız bir kategoride ele alınması doğru olacaktır.

Tablo 7. Değer Tasnifi

Bireysel Değerler	Geleneksel Değerler		Evrensel Değerler		Dini Değerler
Başarma İç huzur Sükûnet	Toplumsal Değerler	Milli Değerler	Ekonomik Değerler	Siyasi Değerler	-Dini emirleri benimseme
Azim Cesaret Kararlılık Bilgi Statü Sorumluluk Tevazu Sabır vb	Dürüstlük Çalışkanlık Yardımsverlik Hoşgörü Sevgi Saygı Misafirperverlik Sadakat Dayanışma Ahlak vb	-Vatan Sevgisi -Bayrak Sevgisi -Milli Semboller -Tarihi şahsiyet ve yapılar	Para ve maddi anlamda parasal değeri olan her şey	-Demokrasi -Eşitlik -İnsan haklarına saygı -Özgürlük -Barış vb	- Dini yasaklara uyma
			Estetik Değerler	Bilimsel Değerler	
			Edebiyat, resim, müzik, tiyatro gibi sanat dallarının ürünleri ve güzel olan her şey	Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin ışığında ortaya çıkan yenilikler	

2. 5. Değerler Eğitimi

Değerler eğitimi kavramı kısaca hayat boyu devam eden değer kazanma-kazandırma süreci olarak tanımlanabilir (Yaman, 2012). Toplumların huzur ve birliklerinin devamı, sahip oldukları değerlerin nesilden nesle aktarılmasıyla mümkün olur. Bu da ancak iyi bir eğitim politikasıyla gerçekleşir. Eğitimin öncelikli amaçlarından biri de toplumsal değerlerin bireylere benimsetilmesini sağlamak olmalıdır. Eğitimin hedeflerinden biri toplumun ortak değerlerini yeni yetişen nesillere aktarmak ve öğretmektir. Değişen değerlerin yerine uygun olan yeni değerler koymaktır (Hökelekli, 2011). Toplumların geleceği donanımlı, karakterli ve değerlerine sahip kişilerin varlığına bağlıdır. Bu meziyetler ise kendiliğinden ortaya çıkmayıp belli bir yaşanmışlık ve eğitim neticesinde kazanılır. Eğitim, sadece akademik ve teorik bilgilerin öğrenciye kazandırılması değildir. Eğitim, bireylerin davranışlarında istedik yönde davranış değişiklikleri sağlamak şeklinde tanımlanır. Sözlükte ise çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışlarını elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan ve dolaylı yardım etme, terbiye olarak tanımlanmıştır. Görüldüğü gibi eğitimin tanımında sadece teorik bilgiye atıf yapılmaz. Teorik bilgiden çok davranış ve kişilik geliştirme yönü daha ağır basar. Davranış ve kişilik geliştirme ise ancak değerlerin kazandırılmasıyla olur. Kişiliğin oluşmasında bilgi kadar hatta ondan daha fazla önem taşıyan husus iyi bir ahlaki karakterin kazandırılmasıdır. Bunun yolu da çok erken yaşlardan itibaren çocuklara temel değerlerin öğretilmesidir (Sinanoğlu, 2002). Çocuk ve gençleri iyi birer insan ve iyi birer vatandaş kılma arzusu bütün toplumların eğitimdeki amaçlarından biridir.

Son yüzyılda menfaat, maddiyat, dünyevileşme gibi meselelerin sonucu olarak dünyada birçok sorun baş göstermiştir. Bundan çıkış ise ancak değerlerin benimsenmesi ve yeni kuşaklara aktarılması ile olacaktır. Bunun farkında olan toplumlar, son dönemlerde değerlerin eğitimi konusunu eğitim sistemlerinin merkezine oturtmaya başlamışlardır. Diğer toplumlarda olduğu gibi ülkemizde de bu durumun farkına varılmış ve hem Milli Eğitim Bakanlığı eliyle devlet, hem de sivil toplum kuruluşları bu yönde bir gayretin içine girmiştir. Kirschenbaum (akt: Ulusoy

ve Dilmaç, 2014) değerler eğitiminin tarihçesini şöyle özetlemiştir: 1900' lü yıllardan başlayarak ahlak ve değer eğitimin yöntem ve amaçları üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Değer ve ahlak eğitimi İkinci Dünya Savaşı sonunda geleneksel metotlarla sürdürülmüştür. 1960'tan sonra geleneksel rol ve değerler sorgulanmaya başlanmıştır.1960-1970 yılları arasındaki değer eğitimi ile ilgili gelişmeler popüler bir sloganla "insanın gücü" olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde değer öğretimi ve öğretmenin modelliği yerine öğrenciyi kendi değerlerini açıklamaya cesaretlendirme, ahlaki muhakeme yapabilme ve değer analizi becerilerini geliştirmeye çalışmışlardır. 1980'den sonra toplum eleştirmenleri, veli grupları, dini liderler ve siyasi partilerin çoğu yeniden geleneksel değerlere dönmüş, bunun sonucunda saygı, sorumluluk,, öz disiplin, aile, vatan sevgisi, ve başkalarına hizmet gibi değerler öne çıkmıştır.1980-1990 yılları arasında muhafazakarlık ve geleneksel değerler bağlılığın öne çıktığı görülmektedir.

Değerler eğitiminde başarılı olabilmek için öncelikle uygun değerleri oluşturmak ve bu değerleri uygun davranışlar haline getirmenin yollarını aramak gerekir. Değerleri özellikle çocuklara ve gençlere özümsetmenin ve benimsetmenin yolu sözlü uyarılardan daha çok, söz konusu değerleri yaşamakla ve örnek olmakla mümkündür. Ebeveynler, eğitici ve yöneticiler, bu noktada örnek modeller olabilirlerse değerler eğitimi süreci doğal mecrasında ve daha hızlı ilerler (Yaman, 2012).

Değerler eğitiminin amacı iyinin, doğrunun, güzelin, ahlaklının çocuklara öğretilmesi ve benimsetilmesi olmalıdır. Ayrıca diğer bir amaç da milli ve manevi değerlerin çocuklara aktarılması olmalıdır. Bir toplumun geleceği olan çocukların milli ve manevi değerlere sahip bireyler olarak yetişmesi o toplumun geleceğini garanti altına alması demektir. Zira tarih, bu türden değerlerini kaybetmiş toplumların zamanla bağımsızlıklarını ve milli benliklerini de kaybettiklerini acı bir şekilde kaydetmiştir.

Değerler eğitimi çeşitli şekillerde yapılabilir. Ama bütün bunların içerisinde beliren iki yol, usul gerçekten önemlidir. İlki

taklitle, benimsemeyle başlayan safhadır. Yetişmekte olan nesil, çocukluk çağından itibaren anne babalarını taklit ederek, benimseyerek yetişir. Freud buna “ özdeşleşme” der. Ona göre olgu cinsiyete dayalı olarak başlar. Kız çocuklar annelerini, erkek çocuklar babalarını taklit ederek, benimseyerek yetişirler. Onlarla özdeşleşirler. Bu ilerleyen yaşlarda milli kahramanları, edipleri, bilim adamlarını, artistleri vs. benimseme, ideal olarak kabullenme şeklinde devam eder. Halkalar genişler, benimseme-taklit evrensel alana da açılır. İkinci husus, değerlerin sistemdeki yeridir. Siyasi-sosyal sistemimiz, hangi, değer üzerine kurulmuş ve neleri benimseyip yüceltmişse, öğretilenler onlardır. İdealleri onlar oluşturur. Ve çevreler bunları yaşatma, bunlarla var olma yolundadır. İnsan kendisini arkadaş, dost ve benimseme-benimsenme çevrelerinde rahat hisseder ve bu tür çevrelerde var olur. Dolayısıyla çevreler arasındaki tutarlılık ve bu çevrelerde var edilen yaşanan değerler belirleyici olmaktadır (Tozlu ve Topsakal, 2004).

2. 6. Değerler ve Aile

Her çocuk bir aile içinde dünyaya gelir ve yetişkin bir insan olana değin ailesinin bir parçası olarak toplumda yer edinir. Aile, toplumun en küçük fakat en önemli yapısıdır ve toplumu ayakta tutan en önemli birimdir. Çocuk, dünyaya ayak bastığı andan itibaren anne-babasının gözetiminde ve rehberliğinde hayata hazırlanır. Aile, çocuğun ilk öğretmenidir ve ailesinin verdiği eğitim çocuğun gelecekteki yaşamını belirleyen önemli etkenlerden biridir. Aile, çocuğun fizyolojik ihtiyaçlarının yanında duygusal ihtiyaçlarının da karşılandığı ilk ortamdır. Dengeli ve huzurlu bir aile yapısında büyüyen çocuklarla tam aksi bir ortamda büyüyen çocukların karakterleri arasında ciddi farkların görüldüğü bir gerçektir. Aile, çocuğun her alandaki eğitiminde etkin olduğu gibi değerler eğitiminin de ilk safhasıdır. Anne-babasından gördüklerini taklit ederek büyüyen çocuğun sahip olacağı ya da olamayacağı değerlerin birincil anlamda sorumluluğu aileye aittir. Çocuk yetişkin ve

bağımsız bir birey olana kadar ailesinden aktarılan değerlerle hayatını sürdürür. Yetişkin bir birey olduktan sonra da bu değerlerin etkisi devam edecektir.

Değerler eğitiminin en etkili yeri elbette ki ailedir. Aile bireyleri arasındaki yakın ve sıcak iletişim, çocukların maddi ihtiyaçları kadar psikoloji ve manevi yönden tatmini açısından büyük önem taşır. Bu aynı zamanda anne baba ve diğer aile bireylerinin ilk rol modelleri olarak çocuğun hayatında yer almasını sağlar. Çocuğun vicdanı, anne baba ve diğer aile büyüklerinin kuralları ile şekillenmeye başlar. Bu yüzden aile iyinin, doğrunun, güzelin, kutsalın fark edilmesi ve ortak bir yaşam süreci içerisinde öğrenilip içselleştirilmesi açısından en etkili bir kaynak olarak yerini korur (Hökelekli, 2011). Bir toplumu ayakta tutan en önemli birim ailedir. Bireylerden oluşan ailede, bireyler sağlıklıysa aileler de sağlam kurulur; sağlıklı ailelerden de sağlıklı bir toplum doğar. Bu bakımdan ailenin sağlamlığı, hem bireylerin hem de toplumun en önemli güvencesidir. Geleneksel aile kurumlarımız, toplumun temel taşları ve sağlam sütunlarıdır (Yaman 2012). Aile, bireylerin doğuştan üyesi olduğu en küçük gruptur. Bireyler ilk davranışlarını ailesi ile olan etkileşimi sonucunda kazanır. Bireyin aile içinde kazandığı bilgi, tutum ve değerler sağlam temelli ve diğer değerler ile uyumlu olmalıdır. Aileden sonra toplumun etkisi başlar. Birey toplum içinde yaşarken gelenek, görenek, örf, adet ve töre ile ilgili değerleri, bilgileri ve tutumları öğrenmeye başlar (Ulusoy ve Dilmaç, 2014).

Değerlerin benimsenmesi ve öğrenilmesi yaşantı sonucu kazanılır. Teorik olarak değer ne olduğunu bilmek, değerlerin içselleştirilmesi için yeterli değildir. Birey, bu değerlerle sosyal çevresinde karşılaşacak ve tecrübeleri sonucunda değerlerin işlevini kavrayacak ve bu değerleri içselleştirecektir. Bireyin hayat tecrübelerinin başladığı yer ise ailesidir. Aile, çocuğun temel değerleri kazandığı kurumdur. Ailenin çocuğa karşı sergilediği her tutum çocuğun kişiliğini olumlu ya da olumsuz yönde etkiler. Özyürek (2004), çalışmasında aile tutumunun çocuğun kişilik gelişimindeki rolü konusunda şu sonuçlara varmıştır: Dengeli anne baba tutumunun hâkim olduğu ailelerde; çocuk yetiştirmede aşırılıklardan uzak kalarak dengeli ve demokratik bir yaklaşım izlenir, hem ebeveynin hem de çocuğun hakları dikkate alınır. Bu yaklaşım ölçülü ve dengeli bir kişilik gelişimi için fırsat vericidir. Böyle

bir ortamda yetişen çocuk kendine güven duyan, sorumluluk alabilen, iç kontrole sahip bir birey olarak yetişir. Dengesiz ve tutarsız anne baba tutumunun hâkim olduğu ailelerde ise; çocuk ne yapacağını bilmeyen, sürekli tedirgin bir kişiliğe sahip olmaktadır. Çocuk hangi davranışların kabul edilebilir ve doğru olup olmadığını öğrenemez ve karar almada başarısız, güven duygusu gelişmemiş, zayıf iradeli bir birey olarak yetişir.

2. 7. Değerler ve Okul

Okul, her türlü eğitim ve öğretimin toplu olarak ve sistemli bir şekilde yapıldığı yer olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda değerlerin eğitimi de okulların sorumluluk alanlarının başında gelmektedir. Aileden sonra bireyin kişiliğinin ve sahip olacağı değerlerin belirleneceği yer okuldur. Okul, çocuğun toplumun bir parçası olması yolunda önemli işlevlere sahiptir. Çocuğun sosyalleşmesinde, bilgi ve kültürünü arttırmasında, toplumun ve çevresinin kendisinden beklentilerini algılamasında belirleyici bir rol üstlenmektedir. Aynı zamanda ilk eğitimini ailesinden alan bireyin sistemli, planlı bir şekilde eğitildiği kurumdur. Değerlerin kazandırılması ve karakter gelişimi açısından da aile ile birlikte tamamlayıcı bir roldedir. Hatta kimi zaman ailesinden gerektiği kadar değer eğitimi almayan çocuk için okul daha da önemli bir kurum haline gelecektir. Hökelekli (2011), bu durumu şöyle açıklamıştır: Okulun karakter eğitiminde öne çıkmasının önemli bir gerekçesi de milyonlarca çocuğun ailelerinden gerektiği kadar değer eğitimi almayışı ve dini kurum ve ibadethanelerin onların hayatında az yer tutmasıdır.

Değerlerin eğitimine, çocuğun okulla ilk tanıştığı dönem olan okul öncesinden başlanmalıdır. Alpöge (2011), küçük çocuklara neden değer eğitimi verelim sorusuna şu cevabı vermiştir: Çünkü çocukların “etik kurallar” da diyebileceğimiz bu değerleri deneme-yanılma yöntemiyle öğrenmeleri (yani yaptıkları uygunsuzluğun ya da yanlışlığın sonucunu görüp kendi kendilerine tavır değiştirmeleri) çok zordur. Ayrıca, bu değerleri erken yaşta benimseyen çocukların kendilerine güvenleri olur, kendi kararlarını kendileri verebilirler, problemlerini çözebilirler. En önemlisi ise, değerleri benimsemenin onların mutlu olmalarına

katkıda bulunmasıdır. Daha sonra ise planlı ve sistemli bir şekilde ilköğretim, ortaöğretim ve hatta yükseköğretimde de değerlerin eğitilmesine devam edilmelidir. Çünkü okul döneminin her kademesinde çocuk hayata ve geleceğe hazırlanmaktadır. Hayata ve geleceğe hazırlanan çocuğa, mensubu bulunduğu toplumun değerlerini sürekli bir şekilde kazandırmaya çalışmak, onu gelecekteki hayatında içinde yaşadığı çevreyle uyumlu kılacaktır.

Değerlerin, çocuğa okul döneminde kazandırılmasındaki en önemli rol kuşkusuz öğretmenlere düşmektedir. Öğretmen, teorik olarak bilgi aktarmak yerine bir model olmalı ve öğrencilerine kazandırmak istediği değerleri tutum ve davranışlarıyla sezdirmelidir. Okulların bireylere olumlu davranış eğilimlerinin kazandırılması, geliştirilmesi ve sürdürülmesinde önemli bir görevi vardır. Bunun için her şeyden önce öğretmenlerin, eğitimin, ahlaki ya da değer boyutunu anlama, içselleştirme ve bunları öğrencilere aktarabilme yeterliliğine sahip olmaları gerekir. Değerleri tanımak ve anlamak için de bütün derslerin üstünde özel bir “eğitim dili” geliştirme ihtiyacı söz konusudur. Bu yüzden öğretmenler, okul eğitiminde öğrencilerin değerleri kazanmasında kılavuzluk edecek unsurların başında gelir. Öğretmenlerin değerlerin öğretimindeki etkin rolü ve önemi hem teorik değerlendirmelerde hem de araştırma sonuçlarına dayalı olarak ortaya konmuştur. Öğretmenlerin okul ortamında ve dışında değerleri doğru yansıtan model olmaları, değişik stratejiler kullanarak hem sınıf içinde hem de sınıf dışında değerlerle ilgili istedik öğrenmelerin gerçekleşmesine yönelik öğrencilere çeşitli uygulamalar yaptırmaları gerektiği açık bir gerçektir. Doğal olarak değer eğitimi konusunda yeterli donanıma sahip öğretmenlerin yetiştirecekleri öğrenciler de ahlaki değerleri kazanarak, hem kendi var oluşlarına hem de içinde buldukları topluma gerekli katkıları sağlayacaklardır (Hökelekli, 2011).

Bu noktada değerler eğitimi konusunda Milli Eğitim faaliyetlerini düzenleyen mevzuata bakmakta fayda olacaktır. 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarını şu şekilde sıralar:

Türk Milletinin bütün fertlerini,

1. Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek.

2. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek.

3. İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak.

Böylece bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır.

Görüldüğü gibi Milli Eğitimimizin başlıca amaçlarından biri de Türk Milletinin değerlerini benimseyen, koruyan, geliştiren yurttaşlar yetiştirmektir. Bu değerlerin aileden sonra çocuklara kazandırılacağı yer ise okuldur. Değerlerin, ferdin ve toplumun geleceği açısından sahip oldukları önem son dönemlerde her geçen gün artmaktadır. Bunun sonucu olarak Milli Eğitim Bakanlığı da 2000' li yıllardan sonra öğretim programlarında değerlerin eğitime daha sistemli bir şekilde yer vermeye

başlamış, değerleri ders programlarının merkezlerine yerleştirme çabası içine girmiştir. Ayrıca 2010 yılında düzenlenen 18. Milli Eğitim Şûrasının temalarından biri de değerler eğitimi olmuştur. Bu şûranın sonuç bildirgesinde değerler eğitimi ile ilgili olarak şu kanaatlere varılmıştır:

1. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından, çocuklarımızın ve gençlerimizin sahip olduğu değerleri belirlemeye yönelik ülke çapında alan araştırması yapılmalı ve bu araştırma her 4 yılda bir güncellenmelidir.
2. Öğretim programlarında, değerler eğitiminde değer aktarımı yerine ulusal ve evrensel değerler birlikte düşünülerek farkındalık kazandıracak yaklaşımlara öncelik verilmelidir.
3. Değerin bir tercih olduğu ve toplumların benzer tercihlere sahip kişilerden oluştuğu vurgulanarak öğretmenlere değer eğitimi bilinci kazandırılmalıdır.
4. Öğretmen yetiştiren tüm programlara değerler eğitimine yönelik bir ders konulmalı ve sistemdeki öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarında değerler eğitimine yer verilmelidir.
5. Ortak değerlerin vurgulanması ve değer farklılıklarının zenginlik olduğu bilincinin kazandırılması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
6. Tüm eğitim-öğretim kademelerinde değerler eğitimine yönelik, sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapılarak alan öğretmenlerinin ortak kullanabileceği program ve materyal geliştirilmelidir.
7. Değerler eğitimine, okul öncesinden başlayarak yaygın eğitim dâhil olmak üzere eğitim- öğretim her kademesinde, tüm dersler ve okul kültürü içerisinde yer verilmeli ve bu konuda öğretmen, yönetici, öğrenci, aile ve çevre ile iş birliğine gidilmeli, farkındalık

oluşturulması için kitle iletişim araçlarından faydalanılması amacıyla gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

8. Ödüllendirme kriterlerinde, değerler eğitimi açısından örnek davranışlar sergileyen öğrencilere yönelik düzenlemeler yapılmalıdır.

9. Medya ve değerler eğitimi ilişkisi konusunda farkındalık kazandırmaya yönelik araştırma ve eğitim çalışmalarına önem verilmeli; bu konuda gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

10. Öğrencilerin akademik başarıları yanında değerlerin oluşumunda önemli yeri olan duygusal, sosyal ve ruhsal zekâ gelişimlerine yönelik de yatırım yapılmalıdır.

11. Değerler eğitimi konusunda önemli işlev gören “din kültürü ve ahlak bilgisi” dersi çoğulcu bir anlayışla tüm öğretim kurumlarında daha etkin olarak okutulmalıdır. (18. Milli Eğitim Şurası kararları)

Şûrada değerler eğitimine yönelik alınan kararlarda; değerler eğitiminin bir bütün olarak ele alınıp tüm eğitim kademelerinde benimsetilmesi, öğretmenlerin konuyla ilgili olarak eğitim fakülteleri ve hizmet içi seminerler aracılığıyla eğitilmesi, konuyla ilgili olarak araştırma faaliyetlerinin yapılması, medyadan değerlerin eğitimi hususunda destek alınması, akademik başarının yanında öğrencilerin duygusal, ruhsal ve sosyal gelişimleri için de çaba sarf edilmesi hususları öne çıkmaktadır. Şûrada alınan kararlar doğrultusunda Milli Eğitim Bakanlığı 2010/53 Sayılı bir genelge hazırlamıştır.

T.C
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı

GENELGE 2010/53

Günümüzde küreselleşme; siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda pek çok gelişmeye imkân sağlarken bir taraftan da toplumsal yaşamı tehdit eden risk ve sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bireyi, aileyi, yaşadığımız toplumu ve dünyayı tehdit eden risk ve sorunların çözümünde, toplumsal yaşantımızın temel yapısını oluşturan milli, manevi, sosyal, ahlaki ve kültürel değerlerimizde olan yardımlaşma, dayanışma, hoşgörü, misafirperverlik, vatanseverlik, doğruluk, iyilik, temizlik, çalışkanlık, dürüstlük, sevgi, saygı, duyarlı olma, adil olma, paylaşımcı olma gibi kazanımlarımız en önemli referans kaynağımızdır.

Eğitim sistemimiz öğrencilerimize; bilgi, beceri, tutum kazandırmanın yanında onların dengeli, sağlıklı, gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere sahip, temel ve insani değerleri kazanmış iyi insan, iyi vatandaş olarak yetişmelerini, sağlamak görevini üstlenmiştir. Toplumsal hayatı oluşturan, insanları birbirine bağlayan, gelişmeyi, mutluluğu ve huzuru sağlayan, risk ve tehditlerden koruyan ahlaki, insani, sosyal, manevi değerlerimizin tüm bireylere kazandırılmasında en önemli etken eğitimidir. Bu kazanımlarımızın öğrencilerimize aktarılması da değerler eğitimin oluşturmaktadır.

Bakanlığımız, değerlerimizi geliştirmeyi temel alan kültürel birikimimizi, 2003 yılından itibaren geliştirilen öğretim programlarımıza yansıtmıştır. Uygulamaya konulan programlarımızın temel öğeleri arasında değerlerimize de yer verilmiştir. Dolayısıyla öğrencilerimizin bir taraftan yüksek

düzeydeki kazanımlarımız olan değerlerimizi yaşamalarını sağlayarak toplumsal dayanışma ve bütünleşmeye katkı sağlamak, diğer taraftan da bu kazanımlarımızın gelecek nesillere aktarılmasındaki önemli görevi yerine getirerek artan ve değişen risk ve tehditlerden bireysel ve toplumsal korunmayı sağlamak amaçlanmaktadır.

Her öğrencimizin biricik ve tek olmasını, bu tek ve biriciklerin çoklar olabilmesini ve yine çoklar içinde özel olmayı sağlayan okulun yaşam bir merkezi olarak; her öğrencinin ayrı bir değer olduğunu kabul etmesi “Değerlerin Eğitiminde” bireyin değerler alanı oluşturmasını sağlayacaktır.

Değerler eğitimi toplumun tümünü ilgilendirdiğinden çok boyutlu ele alınması gerekmektedir. Bu açıdan eğitim sistemini oluşturan tüm unsurların bu konuda duyarlılık ve bilinç kazanmasına ihtiyaç vardır. Öğretmenlerimizin de öğretim programlarının uygulayıcıları olmanın yanı sıra öğrencilerimize değerlerimizi kazandırmada öncü rol ve görevleri de bulunmaktadır.

Bu bağlamda; 2010-2011 Eğitim Öğretim Yılı'nın ilk haftasında; Bakanlığımıza bağlı resmi ve özel örgün eğitim kurumlarının bütün sınıf ve şubelerinde yukarıdaki esaslar doğrultusunda değerlerimizle ilgili olarak öğrencilerimizin yeterliliklerini arttırmak ve bunların davranışlarına yansımaları sağlamak amacıyla etkinlikler yapılacaktır.

Bunun için; okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretimde görevli öğretmenlerimiz, rehber öğretmenler ile eğitim yöneticilerimizin rehberliği ve desteğiyle ders içi ve ders dışında ekte yer alan örnek etkinliklerden de yararlanarak değerler eğitimine yönelik faaliyetler boyunca “Değerler Eğitimi” konusunda zümre öğretmenler kararı ile hazırlayacakları etkinlikleri uygulayabileceklerdir.

Milli Eğitim Bakanlığı, bu genelgeyle, 2010-2011 Eğitim-Öğretim Yılıının ilk haftasını bu konu ile ilgili çalışmalara ayırmış, bu vesileyle değerler eğitimi konusunda ülke çapında bir farkındalık oluşturmaya çalışmıştır.

Okulda değerler eğitimi çalışmaları Hökelekli (2011)' ye göre şu ilkeler doğrultusunda sürdürülmelidir.

-Çocukta iyi bir karakter yapılanmasını amaçlayan değerler eğitimi ayrı bir ders olmayıp, bütün ders programları ve okul içi etkinlikleri içine alan bir müfredat çerçevesinde yürütülmelidir. Okul programında yer alan bütün dersler bu amacı gerçekleştirecek şekilde birbiriyle bağlantılı ve bütünlüklü olmalıdır. Sınıftaki günlük yaşam kadar, kantin spor salonu, teneffüs alanları gibi bütün okul ortamları da insani değerlerin yaşandığı mekânlar olmalıdır.

-Değerler eğitimi, eğitim kurumları yanında aile ve mahalli kurumlarla dayanışma ve destek içerisinde yürütülmelidir. Okul değerler eğitimi çabalarında ana baba ve çevresel imkânlarla tam bir işbirliği içerisinde olmalıdır.

-Değerler eğitimi, “ yaşam boyu eğitim” ilkesine uygun olarak anaokulundan başlayıp üniversiteye kadar okul hayatının her kademesinde temel değerleri teşvik eden, maksatlı, inisiyatifi ele alan ve kapsamlı bir yaklaşım içerisinde ele alınmalıdır.

-Değerler eğitimi ve akademik öğrenme bir bütün olmakla birlikte, ahlaki standartları yükseltmeye öncelik verilmeli, akademik başarı onu izlemelidir. Benimsenmiş yüksek ahlaki standartların akademik başarı düzeyini artırıcı ve iyileştirici etki yapması muhtemeldir.

-Manevi kirlenmenin yaygın bir durum aldığı günümüzde etkili bir değerler eğitimi, olumlu değerleri kazandırmanın yanında, çocuk ve gençleri kuşatan olumsuz alışkanlık ve davranış eğilimlerini tedavi edici ve etkisiz kılıcı bir yol izlemelidir. Bu anlamda popüler kültür

ürünlerinin öğrenciler üzerindeki bozucu etkilerini en aza indirebilmek için bunlara karşı eleştirel ve sorgulayıcı bir bakış açısı kazandırılmalıdır.

-Yaparak ve yaşayarak öğrenme bilişsel alanda olduğu gibi, ahlak ve değerler alanında da en etkili yöntemdir; öğrenciler en etkili yaparak ve yaşayarak öğrenirler. İyi karakter geliştirmek için öğrencilerin gerçek yaşamdan günlük etkileşim ve tartışmalara ihtiyaçları vardır. İşbirlikçi bir öğrenme grubunda öğrenciler, işlerin nasıl paylaşılacağı, okuldaki kavgaların nasıl önleneceği gibi gerçek hayat durumları içerisinde temel değer ihtiyaçları hakkında daha pratik bir tecrübe edinirler.

-Günümüz toplumlarında ahlaki ve kültürel çoğulculuk gerçek bir durum olarak karşımızda durur. Toplumun değişik kesimleri arasında, bazen sınırları iyice belirgin olan farklı ve birbirine zıt ahlak ve değer anlayışları görülür. Bu durumda değerler eğitimi, toplumun her kesiminde saygın kabul edilen, evrensel, ortak insani değerlere ve toplumsal taleplere göre düzenlenmelidir. Bunun yanında öğrencilerde ahlaki/manevi değerlere içtenlikle ve ısrarla sahip çıkma ve bunları savunma; kötülüklerle mücadele etme bilincini canlı tutan bir ahlaki cesaret ile farklı yaşam biçimlerine karşı “tahammül ve hoşgörü” anlayışını yerleştirmeye önem vermelidir (Hökelekli, 2011).

2. 8. Değerler ve Toplum

Her insan bir aileye mensup olarak dünyaya gelir. Aile ise toplumların temel taşıdır. Birey ve mensubu bulunduğu ailesinin, yaşadıkları çevreden bağımsız bir hayat sürdürmeleri mümkün değildir. İçinde bulunduğumuz toplum ve o toplumun kültür ve değerlerinin hayatımızda önemli bir yeri vardır. Her toplumun kendine has kültürü ve değerleri mevcuttur. Kişi bu değerlere kayıtsız kalırsa toplumun uyumlu bir parçası haline gelemeyebilir; çevresiyle olan ilişkilerinde, sosyal hayatında huzuru

yakalayamaz. Bir Avrupa toplumuyla Asyalı bir toplumun kültürü ve değerleri birbirinden farklıdır. Bu fark, toplumlardaki aile yapısı, anne baba davranışları, geleneklerden doğar.

İnsanın içinde yetiştiği çevre koşulları o kişiyi her yönden etkiler. Çevre, bireyi öğrenme yoluyla etkiler. Çocuğun başkalarına bakıp, onları model olarak öğrendiğini savunan görüşe göre, çocuğun davranışlarını açıklayabilmek için, çocuğun gelişme çevresinde gördüğü “model davranışlara” bakmak gerekir. Sürekli küfür eden kavgacı bir adamın oğlu, çok büyük bir olasılıkla küfürbaz ve kavgacı olur. En gergin durumlarda soğukkanlılığını koruyan ve ağırbaşlılıkla sorunlara yaklaşan başka bir babanın oğlu ise, babasından gördüğü modelin etkisi altında, soğukkanlılıkla ve kavga etmeden ilişkilerini sürdürür (Cüceloğlu, 1991).

Toplumun temel taşı insandır. Tek tek insanlar ne kadar iyi yetişip toplumsal değerleri özümserlerse toplum da o derece gelişir. Yaman (2012), bu durumu şöyle açıklamıştır: Toplumlara var eden, ayakta tutan ve geliştiren temel unsur insandır. İnsanın en iyi şekilde eğitilmesi ve yetiştirilmesi her türlü yatırımın üzerindedir. Bundan dolayı toplumun huzur ve refahı için, insanı iyi yetiştirmek öncelik arz etmektedir. Her bir bireyin duygusal yönden iyi beslenmesi, kötü duygulardan arındırılması, hem o birey hem de toplum için en esaslı eğitim yoludur. Bireyselleşme ve bencilleşmenin sürekli olarak pompalandığı günümüzde, toplumumuzu huzur ve refahı için en acil ve başta gelen konu toplumsal bir anlayış ve hareket uyumunu sağlamaktır. Bir insanın kendisi dışında, başka bir insana iyilik yapması, toplumsal huzur ve refah için atılacak en önemli adımdır. Mutlu ve huzurlu bir birey, ailenin de toplumunda güvencesidir. Huzurlu, mutlu ve başarılı bireyler, oluşturacakları sağlam ailelerle toplumun huzur ve refahını da sağlayacaklardır.

Saygı, hoşgörü, misafirperverlik gibi toplumsal değerleri birey önce ailesinden öğrenir fakat bu değerlerin asıl kaynağı toplumdur. Toplumun içselleştirdiği ve benimsediği değerler oldukları için, aile de bu değerleri benimsemiştir ve çocuğuna da benimsetmiştir. Değer türlerine ya da sınıflandırmalarına baktığımızda toplumsal değerlerin diğer türlere göre daha

değişken ve göreceli değerler olduğu gözükür. Çünkü bunlar toplumdan topluma farklılık arz eder. Her toplumun kendine has değerleri vardır ve toplumlar bu değerlerine ve kültürlerine sahip çıktıkları ölçüde varlıklarını sürdürebilmektedir.

Kişinin toplumsallaşması için dikkat etmesi gereken değer sistemleri vardır. Bunlar toplumun içinde bulunduğu hukuk sistemi, din, gelenek, töre, adet, gibi temel kurum ve kuruluşlardır. Bu kurumların tümü değer sistemleri içinde doğru, güzel, iyi, olumlu ve etkin davranışları ödüllendirir, aksi davranışları ise cezalandırır. Bireyin toplumun bir üyesi olabilmesi için yaşadığı toplumun ortak davranış kalıplarını yazılı ve sözlü değerlerden yola çıkarak içselleştirmesi kısacası o toplumun her yönüyle bir üyesi haline gelmesi gerekir (Köknel, 1995)

2.9. Mevlana

2.9.1. Hayatı

Asıl adı Muhammed olan Celâleddin'in daha yaygın unvanı Mevlânâ Celâleddin Rûmî'dir. Bu unvandaki Mevlâ, efendi; Mevlânâ, efendimiz demektir. Ona Rûmî denilişi, sanat, iman ve düşünüş hayatının, o asırlarda diyâr-ı Rûm diye anılan Anadolu'da geçmiş ve bu yurttaki ebedileşmiş olmasındandır. Çoğu yerde, kısaca Mevlânâ diye tebcil edilen bu büyük ve vecidli şair, önce Yakın Doğu'da; sonraları, Doğu'da Batı'da derin akisler uyandıran büyük bir sanat, bir duyuş, düşünüş ve inanış cereyanının coşkun kaynağıdır (Banarlı, 2001).

Mevlana'nın doğum tarihi ile olarak kabul edilen yaygın tarih 1207'dir. Banarlı (2001), Mevlana'nın doğum tarihini gün, ay, yıl şeklinde 30 Eylül 1207 olarak vermiştir. Mevlana, 30 Eylül 1207 de Horasan'ın Belh şehrinde doğmuştur. Vefatı, Konya'da 17 Aralık 1273'dedir. Mevlânâ'nın babası Harzemşahlar ülkesinin büyük âlim ve sofilerinden Sultânül-ulemâ Bahâeddin Veled'dir. Annesi, Harzemşahlar ailesine mensup olduğu bildirilen Mü'mine Hatun'dur. (Banarlı, 2001). Yine Çelebioğlu (1998), Mevlana'nın tam adını oluşturan Mevlânâ Celâleddin Muhammed-i Rumî kelimelerinden yola çıkarak ebced hesabıyla rûmî 604 tarihine (milâdî 1207) ulaşmıştır. Mevlana'nın doğum yılı ile ilgili olarak genel kanaat 1207 tarihi olsa da bu konuda değişik görüşler de ortaya atılmıştır. Gölpınarlı (2012),

Mevlana'nın 1207'den daha önceki bir tarihte doğmuş olma ihtimali üzerinde durmaktadır. Şark-İslam tefekkür tarihinin en değerli mümessili Mevlâna Celâleddin, Belh'te doğmuştur. Sonraki kaynaklar, doğum tarihini 30 Eylül 1207 olarak gösterirlerse de, kendisi, *Fihî mâ-fih*' de Hârzemşah'ın Semerkant'ı aldığı zaman orada bulduklarını söyler ve Tanrı'ya dayanan pek güzel bir kadının, bu dayancı yüzünden hiçbir felakete uğramadığını anlatır. Hârzemşah, bütün tarihlerin kaydettiği gibi, Semerkant'ı 1207'de almıştır. Bu tarihte, Mevlâna'nın gördüğünü anlayacak ve unutmuyup nakledecek bir çağda bulunması icap ettiğine göre, Celâleddin Muhammed, herhalde kaynakların kaydettikleri tarihten hiç olmazsa on yıl önce doğmuştur (Gölpınarlı, 2012).

Mevlana'nın babası Bahaeddin Veled, devrinin ileri gelen âlimlerindedir ve Mevlana'nın yetişmesinde önemli etkilere sahiptir. Bahaeddin Veled, Moğol istilasını ve devrin diğer ilim adamlarıyla aralarındaki görüş farklılıklarından ötürü ailesiyle birlikte Harzem ülkesinden ayrılarak Hicaz, Şam gibi şehirlerde bulunduktan sonra Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubat'ın daveti üzerine Anadolu'ya gelip Konya'ya yerleşmiştir.

Harzem'de âlimlerin sultanı rütbesini kazanan Bahâeddîn Veled, ilim adamları yetiştirmekle tanınmış bir aileye mensuptu. Kendisi de büyük bir İslam âlimi, sünni inanışlara kuvvetle bağlı bir İslâmî ilimler müderrisiydi. İlmi kadar irfanı da üstün olan Bahâeddin, aynı zamanda sôfiliğin de yücelerine varmış bir panteistti. Onun Maarif adlı eserinde tek ve mutlak varlık olan Allah'a varma yolundaki duyuş, düşünüş ve heyecanları vardır. Ancak Mehmed Harzemşâh'ın hocası Fahreddîn Râzi'nin; aralarındaki ilim ve mezhep rekabeti yüzünden devrin hükümdarını Bahâeddîn Veled aleyhine döndürmesi veya daha kuvvetli bir ihtimalle Harzemşahlar ülkesine bir kan ve ateş seli halinde yaklaşan Moğol istilasını dolayısıyla ki Mevlânâ'nın babası, Moğolların Harzem'e girmelerinden bir müddet evvel, karısı ve iki oğluyla birlikte Belh'ten ayrılmıştır (Banarlı, 2001).

Muhammed Bahâeddin Veled, kendi zamanında bilginler padişahı anlamına "Sultan-al-ulema" lakabıyla anılırdı. Maârif adlı kitabında, kendisi, bu lakabı

kullandığı ve verdiği fetvalarda, imzasının üstüne bu lakabı yazdığını söyler ve hatta kadı'nın bu lakabı sildiğini, hâlbuki birisinin, rüyada erenlerden birini gördüğünü ve o zatın, Bahâeddin'e, bu lakapla hitap ettiğini; yine Mervzî adlı birisinin de, rüyada, Tanrı haslarının, bu lakabı, ona Muhammed Peygamberin verdiği tanıklık ettikerini görmüş olduğunu anlatır. Bahâeddin Veled'in tefsir sahibi Fahreddin Râzî'nin yüzünden Belh'ten göçtüğü söylentiler arasındadır. Fakat Sultan Veled, "İbtidâ-nâme"de, Bahâeddin Veled'in, Moğol akınından biraz önce göçtüğünü söyler, buna göre, Belh'ten 1221 sularında göçmüştür. Hâlbuki Fahreddin Râzî 1210'da ölmüştür. Bu rivayetin çıkışına sebep de "Maârif"de, Yunan felsefesini benimsediklerinden dolayı, Sultan Muhammed Tekiş'le Fahreddin Râzî'ye tarizlerde bulunmasıdır (Gölpınarlı, 2012).

Bahaeddin Veled, Mevlana'nın babası ve aynı zamanda ilk hocasıdır. Sahip olduğu bilgi ve terbiyedeki en büyük paylardan biri babasına aittir. Mevlana Celâleddin, İslâm ilimlerini ve diğer ilim dallarını önce babasından öğrendi. 13 Ocak 1231 de vefât eden babasının yerine vaaz ve fetvâ verecek kadar sağlam ve yüksek bir bilgi seviyesine ulaştı (Banarlı, 2001). Mevlâna Celâleddin, şüphe yok ki bilgisini, herkesten önce babasına borçludur. Babasının ölümünden sonra, onun müritleri tarafından pir ve ulu tanınmıştı. Hepsi onun etrafında toplanmış, o da babası gibi doğunun ve batının müftüsü sayılmıştı (Gölpınarlı, 2012). Babasından İslami ilimleri ve diğer ilimleri öğrenen Mevlana, babasının ölümünden sonra onun yerine geçerek vaaz ve fetva vermeye başlamıştır. Sağlığında babasına duyulan hürmet ve bağlılık artık Mevlana'ya duyulmaktadır. Babasının ölümünden sonra onun müritlerinden olan Seyyit Burhanettin Tirmizi, Mevlana'nın bir bakıma ikinci hocası olmuştur. Seyyit Burhanettin, Mevlana'yı manevi terbiyesi altına almış ve onun yetişmesinde önemli izler bırakmıştır. Mevlana'da tasavvuf düşüncesinin temelini atan kişi Seyyit Burhanettin Tirmizi'dir. Babasının ölümünden sonra Seyyid Burhâneddin Tirmizî'nin yanında bilgisini arttırmaya çalıştı. Bu ikinci hocası, Mevlânâ'ya babası Bahâeddin'in aklî ve naklî bilgilerden başka, duygu ve sezgi temeline dayanan bir "irfan" sahibi olduğunu haber vererek ona sôfilik telkinlerinde bulundu; onu kendi müridleri arasına aldı (Banarlı, 2001).

Seyyit Burhanettin Tirmizi'den sonra Mevlana'nın hayatında önemli izler bırakan bir diğer şahsiyet Şems-i Tebrizi'dir. Mevlana, Şems'e sonsuz bir hürmet duymuş ve ona muhabbetle bağlanmıştır. Öyle ki Şems'le tanıştıktan sonra diğer müritlerine ve halka eskisi kadar zaman ayıramamış ve bütün vaktini onunla geçirmeye başlamıştır. Şems'i Tebrîzî, rind, babacan ve coşkun bir sôfi; üstün telkin kudretine sahip müstesnâ bir insandı. O kadar ki Mevlânâ, bu serbest düşünceli, göz ve gönül alan dervîşe karşı ancak sôfiyâne bir aşkla izâh edilebilir bir çekiliş ve bağlanmış duydu. Mevlânâ'yı daha çocuk denecek yaşta iken, bir defa Şam'da gördüğü söylenen Şems, bu ikinci buluşmada onun ruhunu, zâhirî bilgilerin çerçevelediği ilim ve dış ibadet dünyasından uzaklaştırarak duygu ve düşünce âlemlerinin geniş ve esrarlı ufuklarına doğru alabildiğine coşturmak kudretini gösterdi. O kadar ki görenler ve fark edenler, onların Konya sokaklarında buluştukları ânı iki deryanın kavuşmasındaki hâllere benzettiler. Onun sözlerinin, sohbetlerinin derlenmesiyle meydana gelmiş Makaalât isimli eserinden anlaşıldığına göre, zamanının dînî ilimlerini bilmekle beraber bu ilimlere değer vermeyen Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ'yı kitapların dışındaki sırlara ermek yolunda, ileri bir iman ve heyecan âlemine götürdü. Ona semâ'ın zevkini tattırdı; ona ney'in, rebâbın, bir kelime ile mûsikî'nin lezzetini duyurdu. O zamana kadar gerek derslerinde gerek ibadetinde mazbut ve ağırbaşlı olan Mevlânâ, Şems'de tecelli eden hâl'leri gördükten sonra, talebesine verdiği dersleri bırakarak bütün zamanını Şems-i Tebrizi'nin sohbetine ayırdı. Bu iki insan arasındaki ruh anlaşması ve gönül buluşması o dereceyi buldu ki Mevlânâ bütün hayatını, heyecanını Şems'in varlığında topladı, bu heyecanla şiir söylemeye başladı ve bu hâdise dünya tasavvuf edebiyatına Mevlânâ ölçüsünde büyük bir şair kazandırdı (Banarlı, 2001). Şems, Mevlana üzerinde derin izler bırakmış ve onu bambaşka bir insan hâline getirmiştir. Şems, Konya'ya geldiği zaman, Mevlâna, elli yaşına yaklaşmıştı. Şemseddin de, herhalde bu yaşlarda, belki daha da ihtiyardı. Bu ihtiyar fakat olgun, sert ve tenkitçi adam, kendi sözüyle de sabittir ki Mevlâna'yı yetiştirmemiş, ona şeyhlik etmemiş, bilâkis Mevlâna'yı kendisine şeyh edinmişti. Fakat Şems geldikten sonra Mevlâna'daki değişiklik neden olmuştu? Şems gelmeden önce Mevlâna, olgun, ibadetle meşgul, kudretli bir sûfiydi. Medresede ders verir, camide vaaz eder, eli öpülür, duası alınır bir şeyhti. Bu zahit şeyhteki rintlik,

tamamıyla gizliydi ve eğer Mevlâna, Şems'le buluşmasaydı şüphe yoktu ki, ne tefekküründe ne de tefekkürünün mâkesi olan şiirinde, o coşkunu ve nihayet devrini çok aşan insani görüşü belirtemeyecekti. Fakat Mevlâna bizce bu değişmeye tamamıyla hazırды. O, adeta yıkanmış, arınmış, suyu, zeytinyağı konmuş, fitili bükülüp yerleştirilmiş ve yeri neresiyse oraya asılmış bir kandildi. Yanarsa bütün dünyayı aydınlatacak, ne ışığı azalacak ne yağı tükenecek, nuru günden güne parlayacak, ısıllığı, andan ana artacaktı. Fakat bir kibrit, bir alev, bir şûle lazımdı bu kandili yakmaya ve işte Şems, bu ödevi yapmıştı ama o kandil yanınca kendisi de bir pervane kesilmiş, varlığından geçip gitmişti (Gölpınarlı, 2012).

Mevlana'nın Şems'e duyduğu ilgi ve yakınlık kendileriyle eskisi kadar ilgilenemeyen halkı üzmüş ve bu üzümlük zamanla kırgınlık ve kızgınlığa dönüşmüştür. Şems'in kimi fikir ve sözlerinden rahatsız olan halk, bu durumu ve Mevlana'dan ayrı kaldıkları için çektikleri ıstırapı dile getirmeye başladılar ve bunun sorumlusu olarak gördükleri Şems'i suçladılar. Bunun üzerine Şems, Konya'yı terk etmiş ve Şam'a yerleşmiştir. Fakat onun ayrılığına dayanamayan Mevlana, oğlu Sultan Veled'i Şems'in arkasından göndermiş, bunun üzerine Şems, Konya'ya geri dönmüştür. Şems'in dönüşünden sonra Mevlana'nın küçük oğlu Alâeddin ve halk yeniden ona karşı cephe almış ve neticede Şems kimi kaynaklara göre ortadan kaybolmuş kimi kaynaklara göre ise öldürülmüştür. 1247 yılı Aralık ayının beşinci Perşembe günü, içlerinde Alâeddin'in de bulunduğu yedi kişi, Şems'e bir pusu kurdular, onu öldürüp cesedini battal bir kuyuya attılar. Sonradan bunu duyan Sultan Veled, bir gece bazı dostlarıyla gidip cesedi kuyudan çıkardı (Gölpınarlı, 2012). Alâeddin'in Şems-i Tebrizî ile şiddetli çatışmaları; nihâyet Şems'in aleyhinde harekete geçmek isteyenlerin çoğalması neticesinde bütün huzurunu ve Konya'da yaşama imkânını kaybeden Şems-i Tebrizî, bu sefer, bir daha geri dönmek üzere ortalıktan kayboldu (Banarlı, 2001). Şems'in bu ikinci gidişinden veya ölümünden sonra Mevlana, bir müddet onu ısrarla aramaya devam etmiş, hatta iki kez Şam'a giderek onu bulmaya çalışmıştır. Bir müddet sonra Şems'ten ümidini kesen Mevlana, önce Selâhaddin Zerkûb adlı bir kuyumcu, ardından da müritlerinden Çelebi

Hüsameddin'i kendisine halife seçmiş ve Şems'in yokluğundan çektiği üzüntüyü bu iki müridiyle gidermeye çalışmıştır.

Mevlâna Celâleddin, Salâhaddin'in ölümünden sonra Çelebi Hüsâmeddin'i hemdem edindi; kendisini sevenler, buyruğuyla ona uydular ve Mevlâna'nın, asıl Mevlâna'lık devri, verimli devresi başladı (Gölpınarlı, 2012). Temiz, mert ve fedakâr bir mürid olan Husâmeddîn, Mevlânâ'ya büyük hizmette bulunmuş, ona meşhur Mesnevi'sini yazma fikrini vermiş ve bunda ısrar ederek Mesnevi'nin yaratılmasında mühim vazife görmüştür. O kadar ki Mesnevi'yi Mevlânâ söylüyor, Husâmeddîn yazıyor, bu yazış ve yazdırış bazân sabahlara kadar sürüyor; talebesini böylesine yorduğunu fark eden Mevlânâ, bunun mükâfatını Allah'tan dilemek duygusunda kalıyordu. Mevlana'nın ölümünden sonra bir bakıma onun yerine geçen Çelebi Hüsameddin, Mevlana'dan on bir yıl sonra ölmüştür. Onun ölümüyle tarikat şeyhliği, bu zaman kadar büyük bir sadakat ve sabırla tekkeyi beklemiş olan Sultan Veled'e geçti (Banarlı, 2001).

Sultan Veled, sistemli bir şekilde ve teşkilatçı bir anlayışla Mevlevilik tarikatını kurmuş ve babasının fikir ve öğretilerini daha geniş kitlelere ulaştırmayı başarmıştır. Kurduğu Mevlevilik tarikatı yüzyıllarca Anadolu'da varlığını sürdürmüştür ve günümüzde de halen sürdürmektedir. Mevlana'nın Sultan Veled 'den başka iki oğlu ve bir de kızı vardır. İlk eşi Gehver Hatun'dan Sultan Veled ve Alâeddin, ikinci eşi Kerra Hatun'dan ise Muzafferüddin Âlim Çelebi ile kızı Melike Hatun olmuştur. Bu çocukların dışında Gölpınarlı (2012), Mevlana'nın bir de üvey çocuğu olduğundan bahseder. Gehver Hatun'un ölümünden sonra Konyalı İzzeddin Ali'nin kızı Kerrâ Hatun'u aldı. Sultan-al-ulemâ'nın yanındaki sandukanın kitabesinden anlıyoruz ki, bu merkat, Muhammedşah adlı birinin oğlu Emir Şemseddin Yahya'ya aittir ve 1293'te, yani Mevlâna'nın ölümünden aşağı yukarı yirmi yıl sonra vefat eden Emir Şemseddin Yahya, Mevlâna'nın üvey oğludur (Gölpınarlı, 2012).

Mevlana, 17 Aralık 1273' te vefat etmiştir. Bu tarih şeb-i arûs (vuslat gecesi) olarak bilinir ve her yıl Konya'da aynı adla Mevlana'yı anma törenleri

düzenlenmektedir. Mevlânâ'nın Tanrısıyla vuslat gecesi diye kutlanmasını istediği şeb-i arûs, (gelin gecesi, vuslat gecesi) denen bu 17 Aralık gecesini kutlamak için yalnız Türk ilim ve sanat adamları değil, çok sayıda Avrupalı, Amerikalı, Hindli, Pâkistanlı vb. turistler ve ziyaretçiler de son yıllarda Konya'ya gelir olmuşlardır. Bütün bunların kaynağı Mevlânâ'nın yine bütün insanlığı kucaklayan, insancıl felsefesi ve imânıdır (Banarlı, 2001).

2.9.2. Fikirleri

Mevlana, kalıcı ve eşsiz eserler vücuda getiren önemli bir şair, düşünceleri ve etkileriyle büyük bir fikir adamı, heyecanı ve coşkunuyla ilham veren bir mutasavvıftır. Anadolu'nun karmaşık bir dönemine denk gelen hayatı boyunca ömrünü, müritlerine ve halka önderlik etmekle ve onları aydınlatma çabasıyla geçirmiştir. Sonsuz bir iman ve teslimiyet ile insanları mutlak ve tek hakikat olan Allah'a yaklaştırmanın gayesini gütmüştür. 13. asrın Anadolu sofileri içinde yüksek tefekkür heyecânıyla aşk ve ilhâmı birleştirerek bunları, şiir sanatının ölümsüz terennümleri hâline koyan en büyük tasavvuf şairi Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'dir. Mevlânâ, İslâm panteizminin Hakikat adını verdiği Allah'a, yani büyük hakikate bilgi, tefekkür, sanat, heyecan ve bunların hepsinden üstün bir aşk yolu ile varmak isteyenlerin en büyüklerindedir. Aynı yolda şiiri, mûsıkî'yi ve insan vücudunun her zerresi ve her hareketiyle bir ibâdet havasına girerek Tanrı'ya kanatlanması mânâsındaki semâ sanatını dile getirerek, insanın bir gün insanlıktan da üstün bir mânevî dereceye yükselip büyük yaratıcıya vasıl olacağını söylüyordu (Banarlı, 2001).

Mevlana'nın fikirleri tasavvuf üzerine kurulmuştur. Tasavvufa göre yaratıcı olan Allah, tek gerçek varlık ve mutlak bir güçtür. Hiçbir sıfat ve nitelikle sınırlanamaz. Bu inanca göre, yaratıcı kuvvet, yani Tanrı, mutlak varlıktır; hiçbir sıfatla, hiçbir isimle, hiçbir kayıtlı kayıtlanamaz. Her şeyden mutlak oluş, hatta varlık sözü bile ona bir kayıttır, fakat başka bir sözle anlatmak imkânı bulunmadığı için bu sözü kullanmak zarureti vardır (Gölpınarlı, 2012). Mevlânâ'da İslâmiyetin de esasını teşkil eden sarsılmaz bir inanç vardır: Kâinatta var olan her şey, Tanrı'nın

eseridir; göze görünen çokluk tek bir kuvvetin çeşitli tecellilerinden ibarettir. İnsanın vazifesi bu çokluğun arkasında gizli olan birliği keşfetmektir. Tanrı, kâinatı ve insanı kendi varlığını tanıtmak ve kendi varlığı etrafında şuurlu bir birlik vücuda getirmek için yaratmıştır. Bu yaratılışın bir kanunu ve merhaleleri vardır. Varlık, insandan önce maden, nebat ve hayvan olmak üzere üç merhaleden geçmiştir. Bunlardan her biri kendinden sonraki varlığı doğurmuştur. İnsan son merhale değildir. O da kendisini aşarak daha yüksek bir merhaleye çıkacak, neticede çıkış noktasına Tanrı'ya ulaşacaktır. Bu fikir İslam tasavvufunda önemli bir yer tutar (Kaplan, 1976). Mevlana, evet bir sôfi ve bir mutasavvıftır. Fakat kendinden önceki sofilerden bazı yön ve fikirleriyle ayrılmaktadır. Özellikle Şems ile tanıştıktan sonra tasavvuf anlayışında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Gölpınarlı (2012), bu konuya şöyle açıklık getirmektedir: Her şeyden önce şunu söylemek gerekir ki Mevlâna, fikirlerini anlatırken sûfilerde bir hastalık halinde görülen, hemen her sûfide gittikçe çoğalan ve anlatılan şeyi anlatmaktan ziyade anlaşılmasız bir hale getiren terim kullanma illeti, hiç yoktur. O, anlatacağı her şeyi halk hikâyeleriyle ve halkın anlayacağı bir şekle sokarak anlatır. Ayrıca devrin sûfilerinde bulunan egoizm de Mevlana'da yoktur. Birçok sûfi, kendisini kâinatın merkezi sayar. Yollarının yokluk yolu olduğunu söyleyen sûfiler, bütün kâinatı ve insanları, kendileri gerçeğe ulaştıkları için kendilerinin hizmetçisi, kendilerine nazaran tufeyli görerek tam, fakat hayali bir varlığa bürünürler. Hâlbuki Mevlâna'ya göre gerçeğe eren kişi, kâinatı kendisinde görmez, ferdiyetinden geçer ve kâinata yayılır; işte o vakit, onun dileği tüm'ün dileği olur. Yoksa ferdiyetinden geçmeyen kişi, benim dileğim, mutlak varlığın dileğidir dese de yalandır (Gölpınarlı, 2012).

Mevlana, insana büyük bir kıymet verir. Hangi dilden, dinden, ırktan, mezhepten olursa olsun her insana onun gönlünde yer vardır ve bu düşüncesini meşhur "*Ne olursan ol yine gel*" sözüyle ölümsüzleştirmiştir. Mevlana'nın insana verdiği bu kıymetin temelinde insanın da yaratıcısı olan Allah'a duyduğu sevgi yatmaktadır. Allah, insan dışında canlılar da yaratmıştır fakat yaratılanlar arasında Allah'ı bilme, anlama bakımından tek elverişli varlık insandır. Her dinden, her mezhepten her milletten her insanı; insan olduğu ev büyük yaratıcıdan bir nûr

taşıdığı için sevmek inancındaki İslâm panteizminin her bakımdan üstün ifadeleri onun eserlerindedir. Mevlânâ'nın insana verdiği bu kıymet, insanın aynı zamanda İlâhî Varlığı idrake en elverişli bir duyuş ve düşünüş melekesine sâhip oluşundandır (Banarlı, 2001).

Mevlana, akla ve bilgiye büyük hürmet duyar fakat ona göre bilgi faydalı olmalı insan hayatını kolaylaştırmalıdır. Akıl ise insanı diğer canlılardan ayıran en büyük vasıftır ve insan her işinde aklını kullanmalı, doğru yolu bulmalıdır. Mevlâna'ya göre bilgi, faydalı oldukça iyidir, faydasız bilgi ise sahibine yükür. Mevlâna, bilginin, hünerin üstünü aşağısı diye bir şey kabul etmez. Her şeyin yerinde faydası vardır insana ve bu fayda oldukça her bilgi ve her hüner iyidir. Ancak bilginin, bir gaye değil bir vasıta olması şarttır. İnsanların hayrına, iyiliğine yarayan hiçbir bilgi ve hüner küçümsenemez (Gölpınarlı, 2012).

Mevlana'da öne çıkan düşüncelerden biri de aşktır. Mevlana'da aşktan kasıt, maddi bir varlığa duyulan aşk değil tek ve mutlak güzellik olan Allah'a duyulacak aşktır. Mevlana, aşkı yaratıcının vasıflarından biri olarak görür. İnsan, maddi bir varlığa aşkla bağlansa dahi aslında bu aşk o maddi varlığa değil onun ve her şeyin yaratıcısı olan Allah'a olan aşktır. Mevlana'nın sürekli olarak insanları aşka davet etmesinin altında yatan sebep aslında onları imana çağırarak istemesidir. Çünkü Mevlana'nın düşüncesiyle aşk sadece Allah'a duyulmalıdır. Allah'a aşkla bağlanan kişi ise onun emir ve isteklerine uyacak yasaklarından ise uzak duracaktır. Bu duruma Çelebioğlu (1998), şöyle dikkat çekmiştir: Âşık, aşka, mâşûkaya iktida eden, uyan ve bağlanandır. Müslüman da Hakk'a, Resulullah'a yani sevgiliye teslim ve tabi olan ve ihtida eden, doğru yolu bulandır. Mevlana'ya göre âşık ile mümin aynıdır. Her ikisi de kusursuz olmak durumundadır. Kendinden kurtulan, benliğinden, kibriden mâsivâsından geçen, sadece sevgiyle dolan zaten nâkıs ve kusurlu olamaz. Onun için Mevlânâ'nın devamlı olarak aşka, âşıklığa daveti, aynı zamanda da tevhide, İslâm'a, iyi insan olmaya çağrıdır. Devrinden günümüze kadar onun Türkleştirmede, İslâmlaştırmada, birleştirmedeki başarısının sırrı bu noktadadır.

Musikiye verdiği değer Mevlana'yı devrinin diğer mutasavvıflardan ayıran önemli hususlardandır. Devrin sofilerinin ve zahitlerinin aksine Mevlana'nın düşüncesinde ve sanatında musiki önemli bir yer tutar. Mevlâna şeriatçıların bir kısmının haram saymasına rağmen müziği ve raksı da benimsemişti. *Divan* 'ında müziği çok övmeye ve onu, yüksek bir sanat olarak görmektedir. Gerçekten de mananın harflere, söze, vezne ve kafiyeye sığmadığını söyleyen Mevlâna, hiç şüphe yok ki "Rebabın dili, Türk olsun, Rum olsun, Arap olsun, âşıkların dili" demeye insanlardaki birliğin müzikle meydana geldiğini söylemektedir. Onca mestâne bir nara, insanların arasında ayrılıklar doğuran ilmi bir problemden çok üstündür (Gölpınarlı, 2012).

2.9.3. Etkileri

Mevlana, sanatı ve fikirleriyle Türk kültürü, edebiyatı ve fikir hayatı üzerinde izler bırakan önemli şahsiyetlerden biridir. Yaklaşık sekiz asırdır halkın büyük saygı ve sevgisine mazhar olmuş ve adeta mukaddes bir kişi olarak her daim hatırlanan ve yâd edilen bir isim hâline gelmiştir. Sadece Türk toplumu nazarında değil birçok Türk-İslam ülkesinde tanınan, sevilen, saygı duyulan Mevlana, Şark kültürünün ortak bir mirası olarak kabul edilmektedir. Mevlânâ Celâleddin Rûmî, yalnız Türk tasavvuf edebiyatında değil, bütün Türk İslâm edebiyatları ile inanış ve sosyal hayatı üzerinde büyük tesir bırakan müstesna şahsiyettir. Onun adı, imânı ve eserleri, Türkiye'den ve Türk ülkelerinden başka İran, Pakistan ve Hindistan gibi geniş doğu ülkelerinde de büyük alâka uyandırmış; onun yolunda yürüyen, onun eserleriyle, onun tefekkürü ve onun panteizmi ile beslenip yetişen yeni simâlar ve yeni eserler vücuda getirmiştir (Banarlı, 2001). Mevlâna, Moğolların ve bâtinî cereyanların meydana getirdiği her iki yangına her iki sele de sed ve bend teşkil etmeye çalışmış, Sünnî ve Hanefî bir îman, tefekkür ve heyecanla İslâmın özünün müdafii, rûhî çöküntülere, za'fa, gevşeklik ve her türlü ümitsizliğe karşı tükenmez bir teselli ve güç kaynağı olmuştur. Onun bu hususiyeti yalnızca kendi sağlığı ve asrıyla sınırlı kalmamıştır. Her devirde ve dünya çapında tesirleri devam ettiği kadar istikbâlde dahi bu tesirlerin devam edeceği tahmin edilebilir (Çelebioğlu, 1998).

Mevlana ve Mevlevilik sadece Türk-İslam toplumlarının değil Hristiyan batı toplumlarının da dikkatini çekmiştir. Banarlı (2001), Mevlana'nın etkisiyle, birçok gayrimüslimin Müslüman olmasına yol açtığını belirtmektedir. Mevlânâ'nın manevi gücünü Müslüman olmayanlar da kavramışlar; onun ilhâmıyla Müslüman olmuşlardır. Türkiye'de Rumlar, Ermeniler vb. gibi azınlıklar içinde de Mevlevîler yetişmiş, bu yoldan İslâma inananlar görülmüştür. Başta İngilizler, Almanlar ve Hollandalılar olmak üzere, Mevlânâ ve Mevlevîlik, batılı aydınlar arasında da derin akisler ve tesirler uyandırmıştır. Bu milletlerin bir kısım münevverleri arasında Mevlânâ'yı okuyabilmek için Fârisî öğrenenler ve meselâ Mesnevî'den seçtikleri büyük, manzum bahisleri ezbere okuyanlar yetişmiştir (Banarlı, 2001). En yüksek aristokrasiden en fakir halk tabakalarına kadar, hattâ Hristiyanlar ve Mûseviler de dâhil olmak üzere etrafına birçok müridler toplayan Mevlâna'dan sonra, halîfeleri, onun şöhretinden istifâde ederek muhtelif yerlerde zâviyeler açtılar (Köprülü, 1991).

Mevlana devrinin ve çevresinin en şöhretli isimlerinin başında gelmektedir. Onu tanımak ve onun sohbetinde bulunmak yaşadığı devrin halkı ve aydınları arasında adeta bir ayrıcalık olarak görülmüştür. Mevlânâ'yı tanıyanlar ve anlayanlar için, onun yüzünü görmek, hele onun sohbetinde bulunmak, mazhariyetlerin en mutlusu sayılmıştır. Devrinin Konya sultanları da Mevlâna'ya saygı ve anlayış göstermişlerdir. Hattâ Anadolu Selçuklu sultanlarından III. Gıyaseddin Keyhüsrev'le onun babası IV. Kılıç Arslan zamanlarında Mevlânâ'nın adamlarından 14 kişi vergiden muaf tutulmuş ve Mevlevîlere devlet tarafından tahsisat bağlanmıştı. Bu husus, Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled tarafından Sultan Mes'ud'a sunulan bir kasidede bilhassa belirtilmiştir (Banarlı, 2001). Mevlana, halk üzerinde etkili olduğu gibi ondan sonra yetişmiş birçok aydın ve sanatçıya da ilham kaynağı olmuştur. Nef'i gibi, Şeyh Galip gibi büyük divan şairlerine ilham ve heyecan kaynağı olan Mevlânâ, halk arasında da geniş ve devamlı bir sevgi ve saygı kaynağı olmuştur (Banarlı, 2001).

2.9.4. Eserleri

2.9.4.1. Mesnevi

Mesnevi, Mevlana'nın en şöhretli eseridir. Mesnevi tarzında yazılan eserin dili Farsçadır, arûzun fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla yazılmıştır. 6 ciltten ve toplam 25618 beyitten oluşmuştur. Mevlâna'nın İslâm dünyasında bir mukaddes kitap saygısıyla tanınmış ve çok sevilmiş eseri Mesnevîsidir (Banarlı, 2001). Birçok sanatçı tarafından şerhleri yapılmış ve Dünya'nın birçok diline tercüme edilmiştir. Demirel (2007), çalışmasında Mesnevi'nin 30'dan fazla şerhinden bahsetmiş ve Arapça, Urduca, Hintçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca, İtalyanca gibi dillere çevrildiğini belirtmiştir. Abdulkaki Gölpınarlı tarafından Türkiye Türkçesine uyarlanan Mesnevi, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Şark-İslam Klasikleri serisinin ilk kitabı olarak 1941-1946 yıllarında basılmıştır.

2.9.4.2. Divân-ı Kebir

Mevlana'nın şiirlerinden oluşan eseridir. Bu Dîvan, arûzun 24 bahrindeki vezinlerle söylenmiş ve her bahirdeki şiirler alfabe sırasıyla bir araya getirilmiş olduğundan 24 ayrı Dîvan gibidir. Mevlânâ bu bahirlerin her birinde çok ayda şiir söylediği için Dîvan'ı hacim bakımından da muazzam bir eser heybeti almıştır. Bu büyük esere, aynı sebeple, Dîvan-ı Kebîr denilmiştir. Kasîdeler, gazeller, terciler, müstezadlar, rubâiler ve daha başka şekillerle tertiplenen bu Dîvan'daki birçok şiirler Şems-i Tebrîzî tarafından söylenmiş gibi, onun adını taşır. Şems'in adı, bu şiirlerde mahlâs yerine kullanılmıştır. Bunun içindir ki Mevlânâ Dîvânı'nı Dîvân-ı Şems-i Tebrîz diye isimlendirenler olmuştur (Banarlı, 2001). Dîvan'da aşağı yukarı 21366 beyit olarak 2073 şiir ve ayrıca 1791 rubai vardır. Merhum Reynold A. Nicholson, Dîvan'dan 48 şiirin metin ve tercümesini Selected Poems from the Dîvânı Shamsı Tebriz adıyla 1818'de bastırılmıştır. 1642 Rubâiyyât-ı Hazret-i Mevlâna adıyla Veled Çelebi tarafından 1314'te İstanbul'da, Ahter Matbaasında basılmıştır. Hasan Âli Yücel, 107 rubaisini Türkçeye çevirmiş ve meydana gelen eser, Mevlâna'nın renkli bir minyatürüyle birlikte 1932'de Remzi kütüphanesi tarafından basılmıştır. Asaf Halet Çelebi de 276 rubaisinin tercümesini asıllarıyla beraber toplamış ve bu

rubailer, Kanaat Kitabevi tarafından 1944'te basılmıştır. Bizim tarafımızdan tercüme edilen, 210 rubai de, Milli Eğitim Vekâleti'nin Şark-İslam Klasikleri serisinde 1945 yılında basılmıştır (Gölpınarlı, 2012).

2.9.4.3. Fîhi Mâfih

Mevlana'nın konuşmalarının, sohbetlerinin müritleri tarafından yazıya geçirilmesiyle oluşan eserdir. Farsça yazılmıştır ve mensur bir eserdir. Fîhi Mâfih' de 70'den fazla sohbet vardır. Bu sohbetlerin esas mevzuu tasavvuttur. Bununla berâber Mevlânâ Celâleddîn, bu sohbetlerinde dînî, felsefî, ahlakî, görüşlerini, inanışlarını, şiir anlayışını, dünya ve ahiret hakkındaki düşüncelerini, insan anlayışını, kadın telâkkisini ve devrinin çeşitli sosyal ve tarihi problemlerini bahis konusu etmiş, kendisine sorulan çeşitli sorulara kuvvetli ve inandırıcı cevaplar vermiştir (Banarlı, 2001). Yazma nüshası Konya Müzesi kütüphanesindedir. Ahmet Avni Konuk tarafından tercüme edilmiştir. Tahran Üniversitesi profesörlerinden Bedî-uz-Zaman Firûzan-fer tarafından çok değerli notlarla ve en eski ve en güzel yazmaların karşılaştırılmasıyla hazırlanıp basılan metin, gerçekten de ilmidir (Gölpınarlı, 2012).

2.9.4.4. Mektûbât

Mevlana'nın çeşitli sebeplerle yazdığı mektupların toplanmasıyla ortaya çıkan eserdir. Mevlânâ'nın sonradan bir araya getirilen mektuplarıdır. *Kitâbü't-Tarassul Li't – Tevessül İle't - Tefaddul* adlı bu eser, Profesör Dr. Feridun Nâfiz Uzlak tarafından 1937 de İstanbul'da neşredilmiştir (Banarlı, 2001).

2.9.4.5. Mecâlis-i Seb'a

Mevlânâ'nın yedi vaazını bir araya toplayan kitaptır. Bu yedi öğüt, esas metinleri ve kitapçı Hulusî tarafından Türkçe'ye tercümesiyle birlikte yine Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzlak tarafından ve 1937'de İstanbul'da bastırılmıştır (Banarlı, 2001).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bir Değer Tasnifi Denemesi ve Mevlana'nın "Mesnevi"sinde Değerler adlı çalışmamızda nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle nitel araştırma, kuram oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plâna alan bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

3.2. Verilerin Toplanması

Veriler, Mevlana'nın Mesnevi adlı eserinden doküman incelemesi yöntemiyle toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır. Bu tür araştırmalarda, araştırmacı, ihtiyacı olan veriyi, gözlem veya görüşme yapmaya gerek kalmadan elde edebilir. Bu anlamda doküman incelemesi, araştırmacıya, zaman ve para tasarrufu anlamında katkıda bulunacaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Bu araştırmada veri kaynağı olarak Mevlana'nın Mesnevi adlı eseri kullanılmıştır. Mütercimliğini Süleyman Nahîfi'nin yaptığı ve Âmil Çelebioğlu tarafından günümüz Türkçe'sine uyarlanan eserin kullandığımız baskısı, Timaş Yayınları tarafından 2009'da İstanbul'da basılmıştır. Mesnevi, yalnız Hindistan, İran, Türkiye ve Türk illeri gibi Doğu ülkelerinde değil, hemen bütün batı ülkelerinde de tanınmış bir eserdir. Eserin İngiliz, Fransız, Alman ve Ordu dillerinde tercümeleri vardır. Mesnevi'nin uzun ve ciddi bir çalışma ile meydana getirilmiş izahlı ve tenkidli bir tab'ı İngiliz Şarkiyatçısı R. A. Nicholson tarafından yapılmıştır. Türkçe' deki muhtelif tercüme ve şerhleri arasında en güzeli, Divan şairi Nahîfi

tarafından yapılan manzum Mesnevi tercümesidir (Banarlı, 2001). Süleymân Nahifi'nin Manzum Mesnevi Tercümesi en iyi Mesnevi tercümelerinden biridir (Demirel, 2007).

3.3. Verilerin Analizi

Bu araştırmada betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yaklaşıma göre, elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu bağlamda elde ettiğimiz veriler, belirlediğimiz tasnife uygun olarak bireysel, geleneksel, evrensel ve dini değerler temalarına göre gruplandırılmış, örneklendirilmiş ve yorumlanmıştır.

3.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bir Değer Tasnifi Denemesi ve Mevlana'nın Mesnevisinde Değerler adlı araştırmamızın evrenini Mevlana'nın Mesnevi adlı altı ciltlik eseri oluşturmaktadır. Eserin tümü incelenmiş, dolayısıyla bir örneklem belirlenmemiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, Mesnevi’de bulunan değerler tespit edilmiş ve yorumlanmıştır. Tespit edilen değerler yaptığımız tasnife göre gruplandırılmıştır. Gerek yaptığımız tasnifte gerekse bulguların tespiti aşamasında değerlerin olumlu halleri göz önünde bulundurulmuştur. Bazı kavramlar anlamları itibariyle olumsuzluk içerir. Bu çalışmada değerler tespit edilirken olumsuz anlamlar içeren değerler bu halleriyle değil karşıtları olan yapıca olumsuz fakat anlamca olumlu halleriyle ele alınmıştır. Sözelimi haset etme, anlamı itibariyle olumsuzluk ihtiva eder. Bu ve benzeri kavramları *olumsuz değerler* adıyla bağımsız bir başlık altında toplamak mümkünken bu tercih edilmemiş yapıca olumsuz fakat anlamca olumlu halleri uygun başlıklar altında ele alınmıştır. Dolayısıyla *haset etme* vb. kavramlar bu şekilde değil anlamca olumlu halleri olan *haset etmeme* vb. olarak incelenmiştir. Sonsuz ve eşsiz bir hoşgörünün ürünü olan Mesnevi’yi incelerken *olumsuz* ve *değer* kavramlarını yan yana getirmek istemeyişimiz bizi bu yola sevk etmiştir.

Değerler ait oldukları başlıklarda sıralanırken eserde geçme sıklıkları göz önünde bulundurulmuştur. Daha sık görülen değerden daha az görülen değere doğru bir sıralama yapılmıştır. Aynı sıklıkta görülen değerler ise alfabetik sıraya göre incelenmiştir.

4.1. BİREYSEL DEĞERLER

Bazı kişilerde olup bazılarında olmayan, olma derecesi kişiden kişiye göre değişen ve olup olmaması sadece kişiyi ilgilendiren, sonuçlarından da kişinin etkilendiği değerlerdir. Bazı değerler, öncelikle kişinin bizzat kendisiyle ilgilidir. Bu tür değerlerin varlığı ya da yokluğunun doğurduğu sonuçlar öncelikle bireyin kendisini etkiler. Ayrıca her kişi bu türden değerlere sahip olmak zorunda değildir. Bu sebeplerden ötürü sabır, cesaret, bilgi, çalışkanlık, tevazu gibi değerler, çalışmamızda bireysel değerler olarak ele alınmış ve bu bağlamda Mesnevi’de tespit edilen bireysel değerler aşağıda sunulmuştur.

4.1.1. Sabır

Sabır; acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemidir (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr)

Mevlana'ya göre, sabır zor ve acı fakat meyvesi şifalı ve lezzetlidir. Sabrı bütün sıkıntıların anahtarı olarak görmüş, sabrın sonucu olarak umulan ve beklenen sonuçların elde edileceğini ifade edip insanları sabretmeye davet etmiştir.

Şah, elini açarak piri kucakladı. Aşk gibi gönlünü ve canını ona makam etti.

Alnını ve elini öperek geldiği yolu, oturduğu yeri sordu.

Piri hürmetle bağrına basıp, "Sabırla hazineye kavuştum."

Sabır, acı oldu ama nihayet onun meyvesinde şifa ve afiyet vardır.

Sen Hakk'ın zahmet giderici bir hediyesi ve -Sabır sıkıntının anahtarıdır- sözünün manasıdır.(97, 98, 99, 100, 101 c:1, s: 45)

Eğer müşküllerin varsa sabırlı ol. "Sabır sevincin anahtarıdır. (3015 c:1, s:126)

Kimi eşsiz bir güzellikte görürsen bil ki o, bu hale gelebilmek için çok sabretmiştir.(1859 c:2, s:209)

Ey kardeş! Karanlık ve soğuk yere, bela ve derde sabretmek.

Karanlıkla olan abıhayat kaynağıdır. Zira yücelik, hep aşağılıktadır.(2283, 2284 c:2, s:221)

Ey oğul! Bu aşk kadehi için canını ver. Cihatsız, çalışmaksızın zafer olmaz.

Aşk kadehine sabır zor değildir. Sabırlı ol, zira sabır darlıktan, sıkıntıdan kurtuluşun anahtarıdır.

Bu pusudan ancak sabırla kaçıp kurtulunur. Sabır ihtiyatın tam olmasını sağlar. (214, 215, 216 c:3, s:276)

Ey Emir, kervanı hoşça hacca ulaştır; zira sabır, ferahlığın anahtarıdır. (14 c:4, s:415)

Sabır, güzel bir demir kalkandır. Ona Hakk'ın "Zafer geldi" sözü yazılmıştır. (2478 c:5, s:599)

Sabırlı ol. Sabır, sıkıntıdan kurtuluşun, zaferin anahtarıdır. Ferec gibi sıkıntıya duçar olma. (322 c:6, s:666)

Mevlana, sabrı, Allah katında da makbul ve insanın manevi mertebesini yükselten bir değer olarak görmüştür. Ayrıca sabır, Allah'ın lütuf ve merhametine aynı zamanda kişinin rızkına da vesiledir.

Tatlı sözlü olmak istersen bu helvaya hırs duyma, sabret.

Sabır nimeti ariflerin yemeğidir. Helva ise çocukların arzuladığı şeydir..

Sabredenler göklere erişir. Helvaya meyledenler aşağılarda kalırlar. (1665, 1666, 1667 c:1, s: 88)

Balıkların kendisini görmüyorsan, bari kulağın tesbihlerini duysun.

Tesbihlerinin ruhu sabırdır. Sabır, başlı başına bir tesbihtir.

O derecede hiçbir tesbih yoktur. Sabırlı ol. "Sabır kurtuluşun anahtarıdır." (3174, 3175, 3176 c:2, s:245)

Sabır ve sükût rahmete sebeptir. Delil isteyen bu illetine delildir. (2737 c:3, s:346)

Sabırlı ol, oruca sarıl. Her an Hak gıdasını bekle.

Çünkü O, Muhsin ve Halim olan Allah bekleyenlere, sabredenlere büyük lütuflarda bulunur. (1757, 1758 c:5, s:577)

Madem rızıkları veren O'dur, şikayet küfür olur. Sabırlı ol. Sabır, lütfun anahtarıdır. (2366 c:5, s:595)

Kıl tevekkül, rızık için çekme keder. Rızık, senin ona âşık olduğundan çok o sana âşıktır.

Âşık ama sana işveler eyler. Çünkü sende sabır olmadığını bilir.

Sabrın olsaydı rızkın gelirdi. Âşıklar gibi kendisini sana arz ederdi.(2860, 2861, 2862 c:5, s:610-611)

Artık ağıyarı tamamen neşelendirdin. Sabırlı olmaya teşvik için himmet ettin.

Sen de mertlik gösterip neşelen. Sabrı düşünen akli rehber edin.

Sabır rehberi sana kanat olursa ruhun tâ arşın yücelerinde dolaşır.

Hz. Peygamber'e sabır, Burak olduğu için o, göklere yüceldi. (4010, 4011, 4012, 4013 c:6, s:770)

İnsanların sabretmekte güçlük çektikleri önemli sıkıntılardan biri fakirliktir. Mevlana, fakirlikte aslında manevi bir zenginlik olduğunu, fakirliğe sabredilmesi gerektiğini çünkü Allah'ın fakirliğe sabredenleri mükâfatlandıracağını şöyle dile getirmiştir:

Sen fakirliği iki gün dene de ondaki sonsuz zenginliği gör.

Yoksulluğa sabret. Gam, keder çekme. Zira celal sahibi Allah onu aziz eyledi. (2474, 2475 c:1, s:110)

Mevlana, sabrın, aynı zamanda zamanla gerçeklerin ortaya çıkmasında ve mutluluğa ulaşmada bir anahtar vazifesi gördüğü düşüncesindedir.

Kör isen, köre teklif yoktur. Değilsen sabır sevincin anahtarıdır.

Sabır gözden perdeyi kaldırır; göğsü açarak kıymet ve şeref kazandırır. (70, 71 c:2, s:162)

Mesnevi'de sabırlı ilgili en dikkate değer düşüncelerden biri de Mevlana'nın, sabrı imanın derecesini yükselten bir değer olarak görmesidir. Mevlana'ya göre sabrı olmayanın imanı tam değildir.

Gönülde ferahlılığın nakışı iman iledir. İman zayıflığı yeis ve ümitsizlik olur.

Sabır, iman yüzünden baş tacı olur. Sabrı olmayanın imanı da yoktur.

Peygamber, “Sabrı olmayanın imanı tamam değildir” demiştir.(605, 606, 607 c:2, s: 177)

Mesnevi’ de sabır, insanların işlerini kolaylaştıran, merakların giderilmesine imkân sağlayan aynı zamanda da üzüntülerin giderilmesinde rolü bulunan bir değer olarak görülmüş ve Allah’ın yarattığı hasletlerin en önemlilerinden biri olarak kabul edilmiştir.

Lokman, Davud (as) ’ın yanına gitmiş, onun demirden halkalar yaptığını görmüştü.

O yüce padişah, demirden halkalar yapıp onları birbirine geçiriyordu.

Lokman, zırh yapma sanatını görmemişti. Bu yüzden hayret edip şaşkınlığı kat kat olmuştu.

Bu nedir acaba? Ondan bunu bir sorsam; halkaları niye böyle birbirine bağlıyor?

Sonra kendi kendine, “Sabretmek gerek; sabır, maksuda rehber olur.

Sorarsam elbet o bana açıklar. Sabreden kuş diğerlerinden daha iyi uçar.

Sorarsam belki onun izahı gecikir. Sabırsıza kolay daha da güç olabilir” diyerek

Lokman bir müddet sabretti. O arada Davud (as) da işini bitirip,

Zırhını tamamlayarak giyindi. Böylece sabr ile mesele Lokman’a mâlum oldu.

Davud (as), “Ey temiz gönüllü! Bu güzel elbise savaş vaktinde yaralanmaya mani olur” deyince,

Lokman dedi ki, “Sabır mübarek bir şey, daima insandan üzüntüyü giderir.”

Sabır hakkın adıyla beraber geçer. Ve’l Asr suresinin sonunu oku da gör.

Cenabıhak, yüz binlerce kimya yarattı ama sabır kimyasına benzer var mı ya? (1849, 1850, 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857, 1858, 1859, 1860, 1861 c:3, s:321-322)

Mevlana, Mesnevi’de gündelik hayattan, tabiattan, tarihten örnekler vermek ve benzetmeler yapmak suretiyle de sabrın önemini vurgulamaya çalışmaktadır.

Sabır için kötü arkadaş rehberdir. Sabır, gönlün ferahlamasına sebep olur.

Geceye sabr ile ayın nuru artar. Dikene sabretmekle gül açılır, güler.

Sütün kan ve pislik içinde sabretmesi çocukların kuvvetinin artmasını sağlar.

Bütün peygamberler, münkirlere sabretmekle Cenab-ı Hakk’ın has ve makbul kullarından olmuşlardır.

Her kimi çıplak ve muhtaç görürsen bu hâl, onun sabırsızlığına işarettir.

Kimde güzel bir elbise görsen bil ki o onu, çalışıp sabretmekle elde etmiştir. (1429, 1430, 1431, 1432, 1433, 1434 c:6, s: 697-698)

Cahilin eziyetine sabret. Eşi olmayan akılla hoş geçin.

Ehil olmayana sabretmek, ehil için cilâdır. Sabır, gönül aynasını temizleyip parlatır.

Nemrud’un ateşi, İbrahim’e bizzat nur oldu, gönül aynasını arıttı.

Nuh Aleyhisselam, kavminin cefasına sabredince bu onun can aynasını parlattı.(2063, 2064, 2065, 2066 c:6, s:715)

Kötü huylu kimseye sabredebilmen bunca lâf, söz, bil ki senin için oldu.

Sabr ile külfet yüküne katlan.-Sabır, ferahlığın anahtarıdır- denmiştir.

Aşağılık kimselerin cevrine sabredersen rahatça sünnetlerin ruhuna erişirsin. (2170, 2171, 2172 c:6, s:718)

Sabır, Mesnevi’de en sık karşılaştığımız bireysel değerdir. Mesnevi’de 25 farklı yerde sabırdan bahsedilmiş ve sabrın faziletleri uzun uzun anlatılmıştır.

Mevlana, sabrı birçok açıdan ele almış ve Mesnevi boyunca sürekli olarak insanlara sabretmeyi tavsiye etmiştir. Sabır, Mevlana'ya göre bütün sıkıntıların anahtarıdır. İnsan sabrederse eninde sonunda sıkıntılarında Allah'ın izni ve yardımıyla kurtulacaktır. Allah katında sabır, oldukça makbul bir değerdir ve sabredenler de yine Allah katında manevi bir mertebeye sahip olacaklardır. Özellikle fakirliğe ve yokluğa sabredenlerin mutlaka Allah tarafından mükâfatlandırılacağını sürekli vurgulamıştır. Sabır aynı zamanda, imanın da derecesini yükseltir. Sabır günlük hayatımızı da kolaylaştıran değerlerdendir. Gerçeklerin ortaya çıkmasında anahtar vazifesi görür, üzüntülerin giderilmesini kolaylaştırır. Tüm bu özellikleriyle sabır, Mevlana'ya göre Allah'ın yarattığı en önemli ve güzel hasletlerdendir.

4.1.2. Bilgi

Bilgi, insanın aklının erebileceği olgu, gerçek ve ilkelerin bütünüdür (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Mesnevi'de bilgi kavramı ilim kelimesiyle karşılık bulmuş ve ilim sahibi olma, bilgili olma önemli bir değer olarak karşımıza çıkmıştır.

İlim, Mevlana'ya göre insanlığa itibar kazandıran bir değerdir. Âlemlerin bir suretten ibaret olduğunu, ona can ve ruh kazandıranın ise ilim olduğunu ifade etmiştir. Gerçekten de insanlık, mevcut medeni durumuna binlerce yıllık bir bilgi birikiminin sonucunda ulaşmıştır. İnsanoğlu, yaşayarak, yaparak, bilmediğini öğrenerek, öğrendiğini geliştirerek, öğrendiğinin üstüne yenisini öğrenerek böylece hiç sonu gelmeyen ve de gelmeyecek olan bilgi deryasında ilerleyerek o ilkel çağlardan günümüzdeki medeni haline ulaşmıştır.

Mevlana'ya göre Allah'ın sonsuz ilminden insanlığa bahşettiği bilgiler onun yeryüzünün efendisi olmasına ve diğer canlılara bu ilim sayesinde hükmedebilmesine yol açmıştır. Süleyman Peygamber'in hadsiz ve eşsiz saltanatının kaynağı da Allah'ın ona bahşettiği ilmidir.

Süleyman mülkünün yüzüğü ve mührü ilimdir. Bütün âlem suret, ilimse candır.

Beşeriyet ilimle değer kazandı, denizlerin, sahra ve dağların mahlûkatı bu yüzden onun hükmüne girdi.

Bu sebeple arslan ve kaplan insanlardan fare gibi ürker. Deryanın dibindeki timsah korkusundan titrer. (Mesnevi, 1072, 1073, 1074 s:71-72)

“İlimden başka cana yol gösteren yoktur. Canın aydınlığı ilimle artar.”

“Bizdeki ruh, hayvan ruhundan daha üstündür. Çünkü biz ilimle ledünni sırları elde ederiz.” (3360, 3361 c:2, s: 250)

Mevlana, bu değerın zıddı olan cehaleti yermek suretiyle ilmin ve bilginin önemini vurgulama yolunu da seçmiştir. Cehaleti, zindandaki bir cana ilmi ise eyvana benzetmiştir. Eyvan; teras, bir tarafı dışarıya açılan oda demektir. Zindandaki insan yani cahil insan dünyadan habersizdir. Onu bu zindandan kurtaracak olan ise ilimdir. İnsan, ilim sayesinde zindandan eyvana çıkacak ve dünyada neler olup bittiğinin farkına varacaktır. Mesnevi’de ayrıca cehalet yerildiği gibi somut olarak cahil kişiler de çeşitli vesilelerle ve ağır ifadelerle yerilmiş, bilginin ve bilginin kıymeti, cahilin vasıflarıyla mukayese edilmek suretiyle ön plâna çıkarılmıştır. Yine akıllı ve bilgili kişilerden gelecek kötülüğün cahilden gelecek iyilikten daha kıymetli olduğu görüşü Mesnevi’nin muhtelif beyitlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Cehle gelince bu, canın zindanıdır. İlme meyledersek o, canın eyvanı olur. (Mesnevi, 1571 s:85)

Münkirin, öfkelinin gözünde hüner gizlenir. Bilgisizlikten basiret gözü kör olur. (Mesnevi, 346 s:52)

O, onun havadaki kuşun gölgesi olduğundan habersiz, yerdeki bir gölge. Asıl ise Hüma gibi uçmakta.

Bilgisizlikten gölgeye ok atar. Okluğu boşalınca üzülür. (Mesnevi, 435, 436 s: 54)

Cahilin sevgisini de, vefasını da böyle bil; onun gidişi daima eğridir. (333 c:2, s:170)

Ey göklere saflık veren! Sende cefa hilesi, vefanın kendisidir.

Zira gönlün beğendiği bir akıllının cefası, cahilin vefasından daha üstündür. (1893, 1894 c:2, s: 210)

Mevki sahibi cahillerin yaptığı rüsvalığı yüzlerce arslan yapamaz!

Aybı gizliydi, güçlenip yılan gibi delikten sahraya çıktı!

Cahil, insanlara hükmedince bütün sahra yılan ve akreplerle dolar! (1462, 1463, 1464 c:4, s:455)

Tatlı sözlü de olsa cahilden dost olmaz. Rağbet etme ona, sözleri eski zehir gibidir.

Sana, “Anasının canı, gözümün nuru!” der ama hasret artırmaktan başka bir faydası yoktur. (1453, 1454 c:4, s: 698)

Mevlana'ya göre cahile nasihat etmek ve onu doğru yola çağırarak da boş bir çabadan ibarettir.

Gafil bilgisize nasihat etmek çorak yere tohum saçmak gibidir!

Bilgisizlik ve aptallık yırtığı yama kabul etmez! Ona hikmet tohumunu beyhude saçma! (2285, 2286 c:4, s: 478)

Mesnevi'de Mevlana'nın bir değeri insanlara benimsetmek için çokça başvurduğu yollardan biri de benzetme yapmaktır. Cehaletin ne gibi sonuçlara sebep olduğunu göstermek için de bu yola başvurulduğu görülmektedir.

Bilgili köpek yaban eşeği avlar. Soysuz, cahil köpekse köre kasteder.

İlimle köpek bile sapıklıktan kurtulur, ormanlarda helâl av avlar.

Bilgili köpek çevikleşir. Arif köpek Ashâb-ı Kehf'in dostu olur.

Aşağılık köpek bile avcı kimdir bilir. Ya Rabbi! O köpeğe rehber kimdir?

Körün bilgisizliği görememesinden değil. Belki cehaleti onun aklını kararttı. (2385, 2386, 2387, 2388, 2389 c:2, s: 223)

Ağlayarak harap bir hâlde şeyhin önüne vardı. Bulut gibi gözyaşı yağdırdı.

“Ey şeyh! Acıyıp merhamet edecek zamandır. Ümitsizliğe düştüm, lütuf ve acıma vaktidir.” dedi.

Şeyh de ona, “Neden mey’ussun, söyle istediğin hangi arzuydu?” diye sordu.

Dedi ki, “Beni padişah, bir ağacı bulup elde etmek için göndermişti.”

“O, meyvesi ömrün ve hayatın sermayesi olan ve bütün dünyanın arzu ettiği bir ağaç imiş.”

“Dikkatle araştırdım. Fakat ondan bir nişan göremedim. Hâlim alay ve maskaralık mevzu’u oldu.”

Şeyh güldü ve ona, “Ey temiz ve saf adam! O ağaç bilgidir. Bunu âlim olan anlar” dedi.

“O hem yüce hem çok büyük hem de her yana yayılmıştır. Abıhayatın kaynağı ve engin bir denizdir. (3700, 3701, 3702, 3703, 3704, 3705, 3706, 3707 c:2, s:260)

Bilgisizlik ve cehalet, Mevlana’ya göre kişiyi, verilen nimetlerin kadrini bilmemeye ve hatta Allah’ı inkâra kadar götüren sebeplerdendir.

Padişah seni huzuruna çağırıp sonra da huzurundan kovarsa,

Bil ki buna bir suçun sebep olmuştur. Sense bilgisizlikle cebri talep edersin.

“Kısmetim böyleymiş.” dersin. Öyleydi de ya niçin dün talih sana yardım etti?

Cehalete esir olan, nimetin kadrini bilmez. Ehil olansa kıymetini daha da artırır. (2850, 2851, 2852, 2853 c:2, s: 236)

Ey azgın köpek! Ne havlıyorsun? Kur’an’ı kınayarak isyankâr olma!

Bu arslanı, canını kurtarır veya pençe atınca imanını kahreder bir arslan sanma.

Kur’an haşre kadar şöyle nida eder: “Ey nefsini bilgisizliğe feda edenler!

Siz beni bilgisizlikle inkâr ettiniz, kınama ve küfür tohumunu ektiniz.

Fakat siz, kendinizi kınadınız. Asıl siz hepiniz efsane olup yok oldunuz. (4325, 4326, 4327, 4328, 4329 c:3, s:391)

Bilgi, Mevlana'nın Mesnevi'de üzerinde çokça durduğu değerlerdendir. Mesnevi'de 19 farklı yerde bilgi bahsi geçmiştir. İlim sahibi kişiler Mesnevi'de sürekli övülmüş, cahiller ise en ağır ifadelerle eleştirilmiştir. Mesnevi'de bilgili olma, insanlığa itibar kazandıran bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanoğlu sahip olduğu bilgilerle doğaya ve diğer canlılara hükmedebilmektedir. Dolayısıyla bilgi, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli vasıflardandır. Cahillik ise kişiyi yeri geldiğinde hayvandan bile daha aşağı mertebelere düşürebilir. Mesnevi'de cahilden gelecek iyilik ve dostluktansa âlimden gelecek fenalık ve düşmanlık tercih edilmektedir. Ayrıca cahile doğru yolu göstermeye çalışmak da boş bir çabadır. Cehaletin kişiyi inkâra kadar götürebilecek sonuçları olabilmektedir. Tüm bu sebeplerden, cehalet, Mesnevi'de en ağır şekilde eleştirilen özelliklerden bir olmuş, zıddı olan ilim ise sürekli bir şekilde insanlara tavsiye edilmiştir.

4.1.3. Kanaat

Kanaat elindeki hoşnut olma durumu, kanıklık, yeter bulma yetinme, fazlasını istememe, doyum olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Kanaat, elindekiyle yetinme, daha fazlası için tamahkâr olmama olarak da tanımlanabilir. Kanaat, insanın dünya hayatında mutluluğu; hâlet-i ruhiyesinde ise iç huzuru yakalaması için gerekli bir değerdir. Elindekilerle yetinmeyi ve bunlarla mutlu olmayı bilen insan kendisiyle de barışık olacak, sürekli bir hırs ve koşuşturmadan kurtulacaktır.

Mevlana'nın insanlara kanaati tavsiyesinin altında yatan sebep, Yüce Allah'ın Rezzak ismi şerifine duyduğu tam imandır. Rızık veren Allah'tır ve Allah yarattığı her canlının rızıkını da onunla birlikte yaratmıştır. Hal böyleyken insanın elindekiyle yetinmeyip sürekli daha fazlasını istemesi boş bir çabadır. Ona düşen, vermedikleri için isyan değil verdikleri için Allah'a şükretmektir.

“Akıllı kimse aza çoğa bakmaz. Her ikisi de sel gibi süratle geçmede.”

“Sel ister berrak, ister bulanık aksın, madem baki değildir sözünü etme.”

“Bu âlemde binlerce canlı, kazanç kaygısı olmadan gece gündüz yaşayıp gidiyor.”

“Üveyik kuşu, daha gece gıdasını temin etmemişken ağaçta Hakk’a şükreder.”(2390, 2391, 2392, 2393 c:1, s: 108)

Mevlana, kanaatkâr olup mala mülke, zenginliğe aldırış etmeyen kişilerin çektikleri sıkıntıları fakirlik olarak görmemiş; onların madden fakir gibi gözükseler de manen ve kalben zengin olduklarını ve bu özellikleriyle de Allah katında makbul kullar olduklarını savunmuştur.

Padişah dedi ki, “Temiz bir kişi için fakir denmez; Cenabıhak, onların kalbini zengin etmiştir.

Onlar takva ve kanaatte yerleşmişlerdir; yoksul gibi tembel ve hasis sanma!

Kanaat ehlinin darlığı başka, aşağılıkların yoksulluğunun darlığı başkadır.

Aşağılıklar, bir habbeye bile hırs ederler; salihlerse gümüşe altına dahi aldırmazlar. (3154, 3155, 3156, 3157 c: 4, s: 502)

Buz, güneşi görünce kalmaz, yumuşayıp, ısınıp akar gider.

İçi görünce bütün ten tamah kesilir, zelil olur, öyle ki “Tamah eden sürçer.” Buyrulmuştur.

İçi görmeyense dışa kanaat eder. “Kanaat eden yüceldi.” Sözü ona bağ olur. (1951, 1952, 1953 c: 5, s: 582)

Yalnız Hak nurlarının tamahkârı olursan yücelirsin. Hazret-i Mustafa (as) “Tamaha düşenin nefsi alçalır” buyurmuştur.

Gölgesiz nur lâtif ve yücedir. O balık ağı gibi olan kafes gölgesiyse kalbur gölgesidir. (3640, 3641 c: 5, s: 634)

Mevlana, Mesnevi’de birçok kez tarihi olaylardan, geçmişte yaşamış kavimlerden, peygamber kıssalarından yola çıkarak insanlara mesaj vermiş ve bu yaşanmışlıklardan hisse çıkarmalarını istemiştir. Hz. Musa Peygamber ile kavmi arasında geçen hadiselerden yola çıkarak kanaat etmeyip sürekli daha fazlasını isteyenlerin zamanla ellerindeki de kaybetmek durumunda kalacaklarını anlatmaktadır. Yahudilerin Allah’ın bir lütfu olarak kendilerine verilen nimetleri beğenmeyip sürekli daha fazlasını istemeleri sonucunda ellerindeki de kaybetmeleri Mesnevi’de şöyle dile getirilmektedir:

Edepsizin kötülüğü yalnız kendine değildir. Belki bütün dünyaya karışıklık, kötülük verir.

Alış-veriş zahmeti olmadan gökten sofrayı iniyordu.

Musa kavminden birkaç haddini bilmez de sarımsak ve mercimek istedi.

Bunun üzerine gökten ekmek ve sofrayı inmesi kesildi. Onlara ekin ekip biçme zamanının meşakkati kaldı. (80, 81, 82, 83 c: 1, s: 45)

Mevlana, fakirliğe karşı sabrı ve elindekilerle yetinmek suretiyle de kanaati insanlara şöyle tavsiye etmektedir:

“Yoksulluğa sabret. Gam, keder çekme. Zira Celâl sahibi Allah onu aziz eyledi.”

“Kanaate ekşi yüzlü olma. O bal denizine gark olmuş canları gör.” (2474, 2475 c:1, s:110)

Mevlana, kanaatin zıddı olan tamahkârlığı, mala mülke tamahı esarete benzetmiştir. Ona göre bunlara meyleden insan, esirden farksızdır ve bu esareten kurtulmanın yolu ise mala mülke olan bağlılığın kesilmesidir. Yoksa açgözlülüğün sonu yoktur ve açgözlü kişi ne kadar kazanırsa kazansın bir türlü gözünü doyuramayacaktır. Mesnevi’de kanaatin zıddı olan tamahkârlık, şiddetli bir şekilde eleştirilmiş ve bunun insanı felakete götüren bir özellik olduğu, dolayısıyla elindekine kanaat ederek tamahtan uzak durulması gerektiği öğütlenmiştir. Ayrıca

Mevlana'ya göre tamah, insanın sağlıklı düşünmesini ve aklıyla hareket etmesini engelleyen bir niteliktir.

Ey oğul, bağımlı kes kurtul; gümüşe, altına esaretin ne vakte kadar?

Testiyi denize daldırırsan bir günlük rızıktan fazlası nasip olmaz.

Harisin göz testisi dolar mı? Kanaatsiz, sedefte inci olmaz. (19, 20, 21 c:1, s: 43)

Temiz bir göz, akıl ve kulak istiyorsan muhakkak tamah perdelerini yırt.

Çünkü onun taklidi tamahtan oldu. Aydın aklın nuru bu yüzden perdelendi.

Yemeğe, zevk ve sema'a hırs aklın anlayış yolunu kapar.

Eğer tamah aynada olsaydı, o bununla münafik olurdu.

Terazinin mala meyli olsaydı, onun tarttığı doğru olmazdı. (575, 576, 577, 578, 579 c: 2, s: 176)

Rüşvet almazsan gözünün nuru Hakk olur. Tamahkâr olursan kalbin körleşir.

Ben nefsi hevâdan geçirdim, şehvet lokmalarını azalttım. (2782, 2783 c: 2, s: 234)

Her harise bir bak, mahrumdur. Kanaat et, hırsı bırak, o uğursuzdur. (599 c: 2, s: 286)

Tamah kulağın duymasına mâni, garaz gözün görüp anlamasına bir bağdır.

Bu da şuna benzer ki cenin kana tamah ettiği için kan aşağılık yerlerde onun gıdası olmuştur.

Çünkü o, bu dünyadan ayırılır, gıdası kan ise de onun için makbuldür. (66, 67, 68 c: 3, s: 272)

Rey sahibi yola yönelmek ister. Zira fikirsiz, tedbirsiz tamah, taun olur.

Tamah hırsız, fitne siretlidir. Hayal gibi her an bir surete girer.

Hak'tan başka kimse hilesini bilemez. Öyleyse Hakk'a iltica kıl da ondan kurtul.
(480, 481, 482 c: 6, s: 670)

Mevlana, tamahkârların ve başkasının malında gözü olanların aslında kendi ellerinde olanların kıymetini bilmeyen kişiler olduğunu anlatmaktadır.

Başkasının devesine tamahı ona perde olup kendi kaybını unutturur.

Devesi kaybolan nereye giderse o da hemen beraber gider. Tamahından onunla dert arkadaşı olur. (3021, 3022 c: 2, s: 241)

Mesnevi'de 18 farklı yerde kanaat değeri karşımıza çıkmıştır. Kanaat, Mesnevi'de sürekli olarak övülen ve tavsiye edilen değerlerdendir. Zıddı olan açgözlülük ise eleştirilmiş ve uzak durulması gereken bir vasıf olarak kabul edilmiştir. Mevlana'nın sürekli olarak insanlara kanaati tavsiye etmesinin sebebi, rızkın Allah'tan geldiğine olan güçlü inancıdır. Rızkı veren Allah'tır, insan O'nun verdiğiyle yetinmeli ve açgözlülük etmemelidir. Verdikleri için Allah'a şükretmeli, vermedikleri için ise asla isyana düşmemelidir. Mevlana, kanaat sahibi oldukları için mala mülke heves etmeyip fakir gibi gözükenleri aslında kalben zengin kişiler olarak kabul etmektedir. Onların fakirliği aslında maddi bir yokluk hâli değil manevi bir üstünlük hâlidir. Mevlana, insanlara fakirliğe karşı sabrı ve kanaati tavsiye ve nasihat etmektedir. Açgözlülüğü ise sürekli eleştirmiş ve esarete benzetmiştir. Açgözlü kişi bir türlü doymacağı için ömrü boyunca malın mülkün esiri olarak hayatını sürdürecektir. Çünkü açgözlülüğün sonu yoktur. Açgözlülük aynı zamanda insanın mantıklı düşünmesini ve aklıyla hareket etmesini engelleyen bir vasıftır.

4.1.4. Akıl

Akıl, düşünme, anlama ve kavrama gücü; öğüt, salık verilen yol; düşünce, kanı; hafıza gibi çeşitli ifadelerle tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Bu çalışmada ele aldığımız akıl değerinden maksat, kişinin düşünme, anlama ve kavrama gücüdür. Mevlana Mesnevi'nin birçok beytinde akıllı kişilerin vasıflarından bahsetmiş, daima akıllı kişilerle yakınlık kurulması gerektiğini öğüt vermiştir. Mesnevi'de akıllılık değerinin zıddı olarak ise “ahmaklık” “aptallık”

“gafillik” ve “cahillik” kavramları karşımıza çıkmaktadır. Mevlana, adı geçen bu kavramlarla nitelendirilen kişilerin özelliklerini, Mesnevi’nin muhtelif beyitlerinde, olayların iç yüzünü anlamama, sebepleri idrak edememe, sonuçları önceden kestirememe, nasihatten nasibini alamama, olaylardan ibret alamama, yol göstericileri dinlememe olarak açıklamıştır.

“ Herkes bir ibadete yöneldi. Kendisi için bir kurtuluş yolu tuttu.”

“Sen yürü, bir akıllının gölgesinde yer edin. Gizli düşmandan en iyi sığınak orasıdır.” (3074, 3075 c:1, s: 127)

Yarın bozuşmak istemezsen akılla, akıllıyla dost ol. (2704 c:3, s: 345)

İnsan akıllılar lengeri ile emniyet bulur. Hemen bir akıl lengeri dilen!

Akıllılar kerem denizinin inci hazinesinden aklın yardımını alırlar.

Bu yardımlarla gönül, hünerler kazanır. Gönülden de gözler aydınlanır.

Zira nur, göze gönülden gelir. Nursuz gönül, şer yuvasıdır.

Akil gönlü nurlandırır, gözler de gönülden nurlanır. (4355, 4356, 4357, 4358, 4359 c:3, s: 392)

İsa dedi ki, “Ahmaklık derdi, bir kahırdır; körlükse kahır değil bir ibtilâdır.

İbtilâ derdi acınmaya değer; ahmaklıksa düşmanın tâ kendisidir.

Ona ezelden vurulan dağa, çare eli bir şey yapamaz.”

Ahmaklardan sen de İsa gibi kaç. Onlarla sohbet, nice kan dökülmesine sebep oldu.

Hava suyu nasıl yavaş yavaş çekerse, ahmak da dini öyle yavaş yavaş çekip azaltır.

Soğuk taşa oturmak nasıl harareti alır, hastalığa sebep olursa, ahmak da harareti alıp tab’a soğukluk verir. (2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609 c:3, s:342-343)

Mevlana'ya göre akıllı kişi, olayların sonuçlarını önceden kestirebilen ve buna göre kendisini ayarlayan kişidir. Olayların sonuçların önceden kestiremeyen kişi ise gafil olarak nitelendirilmiştir.

Akıllı olan, neticeyi önce görür, gafilse sonunda. (3394 c: 3, s: 365)

Mevlana, akıllı kişilerden gelecek düşmanlık ve kötülüklerin ahmaktan ve cahillerden gelecek dostluk ve iyiliklerden daha hayırlı olacağı kanaatinde.

Akılluların düşmanlığı böyledir bil. Akıllının zelili bile can için bal olur.

Aptalın dostluğuysa cefadır, sapıklıktır. Dinle, bu hikâyede onun misalidir. (1948, 1949 c:2, s:212)

Akılluların sövmesine ben razıyım; kemâl sahibinin zatı feyze kabiliyetlidir.

O boş yere küfretmez, sofraya elbet misafiri çeker!

Ahmak, ağzıma helva koysa o helva benim hastalanmama sebep olur, buyurdu. (1970, 1971, 1972 c:4, s:470)

“Akıl yaşta değil baştadır” sözünün manası herkesçe malumdur. Mesnevi’de bu söze kaynaklık teşkil edebilecek ve bu sözü doğrulayacak beyitler, benzetmeler ve hikâyeler göze çarpmaktadır. Peygamber Efendimizin genç bir sahabeyi ihtiyarlara tercih ederek komutan atamasının anlatıldığı hikâyede, Mevlana, Peygamber Efendimizin ağzından bunun sebebini şöyle izah etmektedir:

Peygamber dedi ki “A zâhiri gören, sen onu hünersiz bir genç olarak görme.

Nice sakalı kara, akli ihtiyarlar, nice kalpleri zift gibi kara ak sakallılar vardır.

Nice kere onun aklını tecrübe ettim, işlerinde onu pir gördüm.”

İhtiyar, akıl ihtiyarına derler ey oğul! Saçı sakalı ağarana değil!

Cihanın İblis’ ten daha ihtiyarı var mı? Ama akli olmadığından o, değersiz bir şeydir. (2181, 2182, 2183, 2184, 2185 c:4, s:475)

Mevlana, Mesnevi'nin muhtelif beyitlerinde akıldan kastının ne olduğunu, akıllı kişilerin vasıflarını, aklın zıddının ne olduğunu ve hangi vasıfların akılsızlığa sebep olacağını bizzat açıklamıştır.

Akil ona, bu aptallıkla sana ahdini bozmaktan başka bir şey yok.

Bil ki ahde vefa eyleyen akıldır, sendeyse akıl nuru mevcut değil!

Akil ahdini ebediyen tutar; o, unutkanlık perdesini yırtar!

Çünkü aklın olmazsa unutkanlık sana hâkim olup, bütün tedbirlerini bozar!

Gör ki akılsızlığından pervane, her an kendini ateşe atıp onun yakışından sakınmaz!

Kanadı yandıkça da tevbekâr olur ama hırsı ve unutkanlığı tekrar onu ateşe atar!

Kavramak, idrak etmek, ezberlemek ve hatırlamak akli ait hususiyetlerdir. (2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2314 c:4, s: 479)

Akil, şehvetin zıddıdır. Şehvete esir olan akla akıl denmez.

Şehvete esir olan akla vehim denir; vehim, hâlis akıl altınını sahtesidir.

Vehim ve akıl mihensiz belli olmaz; ikisini de mihenge vur!

Bu mihenk, Kuran-ı Kerîm ve Peygamberlerin hâlidir; kalba “ Gel bize uy!

Nefsinde hâlini tetkik edesin, çünkü bu kemâli anlamaya kadir değilsin!” derler.

Aklı, bir testere iki parçaya ayırsa bile o, ateşteki altın gibi tertemiz olarak gülümser!

Vehim, cihan yakan Firavun 'un kârı; akılsa can aydınlatan Musa'nın yâridir. (2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327 c:4, s:479)

Mesnevi'de aklın zıddının ne olduğu, hangi sıfatlarla karşımıza çıktığı ve ne gibi vasıfların akılsızlığın alâmeti olduğu yukarıda zikredilmiştir. Mevlana, bu vasıflara sahip kişileri, Mesnevi'de ağır ifadelerle eleştirmekten geri durmamıştır.

Padişah dedi ki, "Yazması kolay ama o, ahmaktır; ahmak olan Hak katından da kovulur.

Günahı, zilleti affolunsa, hastalığı bana da sirayet eder."

Bir sağır, yüz insanı sağı eder, hele kötü huylu bir sağırsa...

Bu ahmaklık, kâfiri bile sağır etmesin, yoksa uğursuzluğu bulutta su bırakmaz!

Uğursuzluğundan bulutlar kurur; baykuşluğundan şehirler harap olur!

Ahmakların sağırlığı yüzünden gör ki, Nuh Tufanı âlemi viran etti.

Hazret-i Peygamber, "Ahmaklar güruhu, yol kesici gulyabanî, insanın ve cinlerin düşmanıdırlar.

Akıllı kimseyse bizim can dostumuzdur, onun rüzgârı ve ruhu bize ruh ve fesleğendir." (1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969 c: 4, s: 469-470)

Aptallar için altın, candan âlâdır. Hüner ehliyse can için altınlar saçar!

Altın hırsıyla koşuyorlardı. Akıllarıysa, "İhtiyatlı olmak doğrudur." Diyordu.

Hırs, beyhude seraba doğru koşar. Akılsa, "Bu su değil, iyi bak!" der.

Hırs, onlara galip gelmiş, altın da canları gibi olmuştu. Aklın nasihatleri onlardan gizlenmişti.

Hırs ile kavgaları yüz kat artmış, aklın hikmet ve imaları görünmez olmuştu. (2064, 2065, 2066, 2067, 2068 c:5, s: 586)

Mevlana, gerçeğin, güzelle çirkinin, iyiyle kötünün arasındaki farkın ancak akılla anlaşılabileceğini şöyle dile getirmektedir:

Aklı kendine amir olan, akıbeti gören ve her şeyi bilen göze ne mutlu!

Güzeli ve çirkinin akıl fark eder, göz değil; onun gördüğü siyahla beyazdan ibarettir.

Göz, çöplüklerde biten yeşilliklere de aldanır. Gerçeği, akıl mihengiyle anla

Arzularını gören göz, kuş için alettir. Tuzağı gören akılsa onun sığınağıdır. (2992, 2993, 2994, 2995 c:6, s: 741)

Akıl, Mesnevi’de 14 farklı yerde karşımıza çıkmış ve üzerinde önemle durulan değerlerden biri olmuştur. Mevlana, her işimizde aklımızı kullanarak hareket etmemiz gerektiğini savunmakta ve tavsiye etmektedir. Onun akla verdiği önem, akılı kullanmanın zıddı olarak ele aldığı ahmaklık, gafillik, aptallık gibi kavramlardan anlaşılabilir. Akıl, olayların sebeplerini ve sonuçlarını önceden kestirebilme ve buna göre kişinin kendisini ayarlayabilmesine imkân veren bir değer olarak karşımıza çıkmıştır. Akıl aynı zamanda güzelle çirkinin, iyiyle kötünün arasındaki farkı da ortaya çıkarır. İnsan, bir işe girişmeden önce iyice düşünmeli, tartmalı, sonuçlarını kestirebilmeli ve buna göre davranmalıdır.

4.1.5. Hırsla Kapılmama

Hırs, sözlükte sonu gelmeyen istek, aşırı tutku; öfke, kızgınlık olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Hırs, Mesnevi’de insanları felakete sürükleyen bir özellik olarak ele alınmış ve insanlara hırslarına yenik düşmemeleri öğütlenmiştir. Mesnevi’de hırs, kimi zaman mala mülke kimi zaman makama mevkie kimi zaman yeme içmeye kimi zamansa cinsel arzulara aşırı düşkünlük olarak karşımıza çıkmakta ve bütün bunlardan kişinin kendisini muhafaza etmesi istenmektedir.

Seni yücelere çeken her ses, yüce bir âlemden gelmededir.

Gönlünde hırs uyandıran her sesi de insanları parçalayan kurdun sesi bil. (1976, 1977 c:2, s: 212)

Altın ve gümüş hırka, hırs da yara gibidir! Her kimin hırsı fazlaysa yarası da fazladır. (1161 c:5, s: 559)

Hırsı hadden fazla yemek yedirdi. Bu yüzden kötü ölüm lokması boğazını tıkadı.

Hadden fazla yemeğe haris olma! O yiyeceğin, helva ve paluze olsa dahi!

Hak Teâla teraziye dil verdi. Bu beyan Rahman suresinde sabittir.

Hırs ile teraziden ayrılma. Hırsların sana seni saptırıcı bir düşmandır.

Hırs, bütünü ister ama bütünden mahrum olur. Hırsa düşme, a cimri oğlu cimri!
(1406, 1407, 1408, 1409, 1410 c: 5, s: 567)

Aptallar için altın, candan âlâdır. Hüner ehliyse can için altınlar saçar!

Altın hırsıyla koşuyorlardı. Akıllarıysa, “İhtiyatlı olmak doğrudur.” Diyordu.

Hırs, beyhude seraba doğru koşar. Akılsa, “Bu su değil, iyi bak!” der.

Hırs, onlara galip gelmiş, altın da canları gibi olmuştu. Aklın nasihatleri onlardan gizlenmişti.

Hırs ile kavgaları yüz kat artmış, aklın hikmet ve imaları görünmez olmuştu. (2064, 2065, 2066, 2067, 2068 c:5, s: 586)

Mevlana, hırsı, kibir ve şehvetle bir tutmuş ve hırsını dizginleyemeyen insanların toplumda kendilerini hemen belli edeceklerini, bu kişilerin toplum tarafından hoş karşılanmayacaklarını ve daha da ileri giderek dualarının dâhi kabul edilmeyeceğini benzetme yoluyla dile getirmektedir.

Hırs, kibir ve şehvet kokusu konuşurken soğan kokusu gibi belli olur.

Sen yemin edip, “Ben soğandan da sarımsaktan da sakınmadayım” diye iddia edersen;

Yemin ederken nefesin kovuculuk eder. Beraber oturanlarca hakikat mâlum olur.

Fena koku, duanın reddedilmesine sebeptir. Taş gibi katı kalbe lisan yardım etmez.
(166, 167, 168, 169 c:3, s:275)

Hırs ve şehvet, her çirkini güzel gösterir. Şehvet, yol afetlerinin en büyüğüdür.

O, nice binlerce güzel adı kötüye çevirmiş, nice binlerce akıllıya tuzaklar kurmuştur.

O, eşeği bile güzel bir yiğit göstermişken ya bir civan görseydi hâli ne olurdu?

Hırs, pisliği bal gösterir; ya balı görse, artık candan bağlanır. (1377, 1378, 1379, 1380 c: 5, s: 566)

Mevlana, hırs ve ihtirasa kapılmadan yapılan işlerin Allah katında da makbul olacağını ve ihtirasa iş yapmamanın bir peygamber meziyeti olduğunu da belirterek hırsına yenik düşmeyen insanların bir bakıma manevi mertebelere de sahip olabileceklerini düşünmektedir.

Peygamberlerin yapısında hırs yoktur, bu yüzden onların her an parlaklıkları artar.

Nice güzel meşcitler varsa da hiçbirinin adı Mescid-i Aksa değildir.

Cenabıhakk'ın Kâbe'yi yüceltmesi, İbrahim Peygamber'in itilâsının şerefi içindir.

O meşcidin üstünlüğü, taşından toprağından değil, bina edeninde hırs ve ihtiras olmadığı içindir. (1156, 1157, 1158, 1159 c: 4, s: 447)

Eşeklerin erkekliği gevşek olanında peygamberlerin kuvveti vardır.

Hırsı, şehveti, hışmı terk etmek erliktir. Ve bu peygamberlik damarıdır.

Eşek şehvetini terk edeni, Cenabıhak beylerbeyi vasfıyla vasıflandırır. (4031, 4032, 4033 c: 5, s: 646)

Mevlana'ya göre hırs, insanının doğru ve mantıklı düşünmesini engelleyen ve bunun neticesinde insanı hüsrana ve zarara uğratan bir özelliktir.

Hırs, insanı kör, ahmak ve cahil eder. O, ahmaklara ölümü bile kolaylaştırır. (2832 c: 5, s: 610)

Hırs ve şehvet, her çirkini güzel gösterir. Şehvet, yol afetlerinin en büyüğüdür.

O, nice binlerce güzel adı kötüye çevirmiş, nice binlerce akıllıya tuzaklar kurmuştur. (1377, 1378 c: 5, s: 566)

Hırsa kapılmama, Mesnevi'de 10 farklı yerde karşımıza çıkmıştır. Hırsına yenik düşme Mesnevi'de sıklıkla eleştirilen vasıflardan biri olmuştur. Mevlana hırsı, kibir ve şehvetle bir tutmuş ve insanları bu duygulardan uzak durmaya çağırmıştır.

Sürekli hırsla hareket edenlerin toplumda kendilerini hemen belli edeceklerini, bunun toplum tarafından hoş karşılanmayan bir olduğunu söylemiştir. İnsanlara yol göstermek için Allah tarafından seçilen peygamberlerin hırsla hareket etmediğini, hırsa kapılmamanın bir peygamber meziyeti olduğunu bildiren Mevlana, hırslarını dizginleyen kişilerin manevi bir merteye sahibi olacaklarını savunmaktadır. Hırs, aynı zamanda insanların doğru düşünebilme, mantıklı karar verme meziyetlerini de engelleyen bir duygudur.

4.1.6. Çalışkanlık

Çalışmak, bir şeyi oluşturmak ve ortaya çıkarmak için emek harcamak şeklinde tanımlanmıştır. Çalışkanlık ise çalışkan olma durumu, faaliyet olarak tanımlanmıştır. (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Çalışmak, bir işin yapılması amacın veya hedefin gerçekleşmesi için kişinin elinden gelen gayreti göstermesi olarak tanımlanabilir. Çalışmak, Mesnevi’de tevekküle tercih edilen bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişi, amacına ulaşmak için elinden gelen bütün gayreti sarf etmeli ve çalışmalıdır. Ancak çalışarak başarabilir ve amacına ulaşabilir. Tevekkül ise, kişinin amacına ulaşmak için elinden gelen gayreti sarf ettikten sonra sonucu artık Allah’ın takdirine bırakmasıdır. Yoksa çalışmadan, çabalamadan Allah’tan beklemek, tevekkül değildir, olsa olsa hazırcılık olur.

Mesnevi’nin birinci cildinde 936. beyitle 1431. beyit arasında anlatılan Arslanla Av Hayvanları Hikâyesi’nde çalışmanın önemi karşımıza çıkmaktadır. Hikâyede ava çıkarak rızkını kazanan aslan, av hayvanlarının önerileri üzerine önce karşı çıksa da zamanla artık avlanmaya çıkmayıp her gün hayvanlardan birinin kendi ayağına gelmesini beklemeye başlamıştır. Çalışmayı bırakarak hazıra meyleden aslan, neticede tavşanın bir oyunu üzerine canından olmuştur.

Arslan dedi ki, “Tevekkül iyidir, güzeldir, lâkin sebebe riayet de Peygamberin sünnetidir.

“Çalışıp kazanmak, tevekküle tercih edilir. Şüphesiz böylece de Hakk’ın sevgilisi olursun.”

“Peygamber -Tevekkülden önce bineği bağlamak önemlidir- demiştir.”

- Kazanan Allah’ın sevgilisidir- hadisindeki manayı ve tevekkülde de sebebe riayeti gör.(949, 950, 951, 952 c:1, s:68)

Çalışmak haktır. Deva ve dert de hak. Münkirlerin çalışmayı inkâr boşunadır. (1033 c:1, s: 70)

Mevlana, kişinin bu dünyada istediklerini elde edebilmesi için çalışması gerektiğini, çalışmadan kazanmanın ancak nadir görülen bir baht işi olduğunu ve dolayısıyla maddi veya manevi bir amaca çalışmadan, zahmet çekmeden ulaşamayacağını anlatmaktadır. Mevlana’ya göre kişi, gücü yettiğince çalışmalıdır.

“Falan kişi bir hazine bulmuş; çalışmadan, dükkânsız ben de bulsam” deme.

Bu baht işidir ve nadir olur. Vücutta kuvvet oldukça çalışmak lâzımdır.

Çalışıp kazanmak defîne bulmana mâni olmaz. Sen işine bak. Hakk’ın lütfu olursa o da gelir. (740, 741, 742 c: 2, s: 180)

Ey oğul! Bu aşk kadehi için canını ver. Cihatsız, çalışmaksızın zafer olmaz. (214 c: 3, s: 276)

Ama sen gevşeklik gösterme, çalış. Yavaş yavaş kuyunun toprağını azalt.

Her kim zahmet çekerse hazineyi bulur. Kim de gayret gösterirse saadete erişir. (2054, 2055 c: 5, s: 585)

Her kimi çıplak ve muhtaç görürsen bu hâl, onun sabırsızlığına şahittir.

Kimde güzel bir elbise görersen bil ki onu, sabr ile çalışıp kazanmakla elde etmiştir.(1433, 1434 c: 6, s: 698)

Mevlana, Mesnevi’de kaza ve kaderin çalışmaya engel bir durum olarak görülmemesi gerektiği düşüncesindedir. Kişinin kader ve kazaya olan iman ve inancı onu çalışmaktan alıkoymamalı ve tembelliğe sevk etmemelidir. “Kaza ve kader var,

dolayısıyla benim rızıkım da yaşayacaklarım da önceden bellidir” anlayışı çalışmaya engel olmamalıdır.

Kaza haktır ama kulun çalışması da haktır. Asi kör şeytan gibi olma. (412 c: 6, s: 668)

Çalışmak, Mevlana'nın insanlara sıklıkla tavsiye ettiği değerlerden biri olarak karşımıza çıkmıştır. Mesnevi'de 7 farklı yerde bahsi geçmektedir. Mevlana çalışmayı tevekkülle olan ilişkisi açısından irdemiştir. Çalışmadan, çabalamadan tevekkül etmenin bir anlamı olmayacağını ve insanın amaçlarına ulaşmak için mutlaka çalışması ve gayret göstermesi gerektiğini vurgulamıştır. Hiç kimse çalışmadan amaçlarına ulaşamaz. Çalışmadan kazanmanın ancak çok az görülen bir şans işi olduğunu dolayısıyla insan ancak çalışarak kazanacağını bildirmiştir. Çalışmayan, tembellik eden ve bunun sebebini kaza ve kadere bağlayan kişiler de Mesnevi'de eleştirilmiştir. Mevlana'ya göre kaza ve kaderin varlığı çalışmaya engel teşkil etmemelidir.

4.1.7. Tevazu

Tevazu, kendi değerini olduğundan aşağı gösterme, başkalarını küçük görmeme, büyülenmeme şeklinde tanımlanmıştır. (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Mevlana'ya göre tevazu, Yüce Allah'ın azameti ve sonsuz ilminin yanında insanoğlunun aczinin farkında olmasıdır. İnsanoğlunun her ne vasfı varsa o Allah'tandır ve onun lütfuyla insanoğluna verilmiştir. Kişi sahip olduğu ilim, şöhret, makam ve varlık sebebiyle kibirlenmemeli bunların kendisine Allah'ın bir lütfu olduğunu bilerek mütevazı olmalıdır.

Diken gülün güzelliği yüzünden affedilir. Cüz, Küll'ün içinde yok olur.

Hakk'ı yüceltmek, varlığı yok etmek nedir bil: Horluk ve tevazu ile secdeye kapanmaktır. (3115, 3116 c:1, s: 128-129)

Padişah, padişahlığa aldırmayandır. Güneşsiz, aysız o nurun doğduğu yerdir.

Devlet odur ki zâtı bir mahzen olur. Var olan varlığa düşman olandır. (1482, 1483 c:2, s:200)

Cenabıhak der ki, “Toprağa nasıl bir tohum ekim gör. İnsan toz toprak oldukça onu ben temizleyip yücelttim.”

Sen de toprak gibi tevazu madeni ol. Seni beylerin beyi yapayım. (458, 459 c:3, s:283)

Bir debbağ, çalışırken eski ve kirli elbise giyinse bundan onun devletine bir zarar gelmez.

Demirci, iş yaparken eski püskü giyinse bundan dolayı onun halk arasında itibarı azalmaz.

Öyleyse kibir elbiseni teninden çıkar. Tevazu elbisesiyle bir hüner kazan. (1064, 1065, 1066 c:5, s:557)

Mesnevi'nin meşhur hikâyelerinden Gramerci ile Gemicinin Hikâyesinde, sahip olduğu nahiv ilmi ile kibirlenen ve gurura kapılan nahivci (lisan âlimi) gemiciyi küçümsemiş ve tevazu göstermemiştir. Hikâyenin sonunda ise sahip olduğu ilim ve kibri hiçbir işine yaramamıştır.

Bir lisan âlimi gemiye binmişti. Kendini öven bir yüzle gemiciye dönüp,

“Sen hiç nahiv okudun mu?” dedi. Gemicisi “Hayır” deyince, “Ömrünün yarısı boşa gitmiş” dedi.

Bu sözden gemicinin gönlüne bir hiddet geldiyse de sustu, bir cevap vermedi.

Sert bir rüzgâr gemiyi girdaba düşürdü. Denizci o dilciye bağıarak,

“Yüzmesini bilir misin?” dedi. Dilci de “Ey genç! Bilmem!” deyince gemici,

“İşte şimdi bütün ömrünü mahvettin. Birazdan gemi girdaba dalacak .” dedi. (M 2941, 2942, 2943, 2944, 2945, 2946 c:1, s:124)

Tevazu, Mevlana'ya göre işlerin görülebilmesi için gerekli olan bir değerdir. İşler gururla, kibirle değil ancak tevazu ile halledilir.

Bil ki alet, varlık davası olur. İşler tevazu ile görülür. (2802 c:1, s:120)

Mevlana, tevazu sahibi kişilerin noksanlarının farkında olarak kendisini kemale erdirmek için gayret etmesi gerektiğini savunur. Yoksa kibir göstererek kemâle erdiğini iddia edenlerin, Allah katında bir değerinin olmayacağı düşüncesindedir.

Noksanını görüp anlayan kimse, kendisini kemâle erdirmek için gayret eder.

Kendisinin kemâlini iddia eden, Celal sahibi Hakk'a yakınlığa layık olamaz.

Kendinde bir olgunluk olduğunu vehmeden halkın kınanmışı olur. Sende bundan daha kötü bir hâl yoktur.

Senden bu kibri yok etmek için gönlünden ve gözünden çok kan akması gerek. (3320, 3321, 3322, 3323 c:1, s:134)

Mevlana, Mesnevi'de herhangi bir değeri yüceltmek ve insanlara benimsetmek için o değerın zıddını eleştirmek ve karalamak yolunu da kullanmaktadır. Bu durumun en göze çarpan örnekleri tevazu değerinde karşımıza çıkmaktadır. Tevazunun anlamca zıddı olan kibir, Mesnevi'nin birçok yerinde en sert ve aşağılayıcı ifadelerle eleştirilmiş; tevazu, zıddının yerilmesi yoluyla da insanlara benimsetilmeye çalışılmıştır. Kibir ve gurur, Mevlana'ya göre şeytanın vasıflarıdır. Dolayısıyla şükür ve tevazu ile bu iki vasıftan uzak durulması gerektiğini öğüt verir.

Mağrur olma; Şükredici, alçakgönüllü ol. Yani şeytan gibi kendini görme.

Âh ki, bu azamet ve kibrin karanlığı ümmeti ümmetlikten uzaklaştırır. (3365, 3366 c:1, s: 135)

Şeytan, kibir ve gururu huy edindiğinden Âdem'i kendinden aşağı gördü de;

“Benden başka mes'ut, bahtı yüce kim var? Benim gibi birisi ona secde eder mi?” dedi.

Büyüklik ruha zehirdir. Meğerki o ruhun, yokluk panzehirinden nasibi olsun. (3499, 3500, 3501 c:2, s:254)

Hırs, kibir ve şehvet kokusu konuşurken soğan kokusu gibi belli olur.

Âdem'in sürçmesi, mide ve cima sebebiyle oldu; ama İblisinkiyse kibir ve mevki hırsından!

Âdem, istiğfar ile lütfâ nail oldu. Mel'un şeytansa kibrinden tevbe etmedi. (525, 526 c:5, s:541)

Hırs, kanaat yüzünü yırtar; kibirse tevazu yüzünü hastalandırır!

Cimrilik, cömertlik yüzünü paralar, kibirse secdenin güzel yanağını yaralar. (615, 616 c:5, s: 544)

Her şeyden önce bu benim kibir silahım olmuştu. Kibirse kibirlenenlere her an belâ kesilir. (652 c:5, s:545)

Kibir, Mesnevi' de çeşitli benzetmeler yapmak suretiyle de aşağılanmış ve kibrin aynı zamanda büyük bir günah olduğu ve sonuçlarının Allah'a şirk koşmaya kadar gidebileceği vurgulanmıştır.

Bil ki bu kibirlenme, öldürücü bir zehirdir; kör gönlü, bu şarapla sarhoş olur!

Bir düşkün zehirli şarabı içince bir an gaflet içinde neşeden coşar ama,

Bir müddet sonra zehir, canına tesire başlayıp onu derde kahra esir eder. (2768, 2769, 2770 c:4, s: 491-492)

Kibirlenmek nefî ve ateştir, a kardeş, onu mesken edinme!

Her ne ki yerle birse okların o, hedefi olmaz!

Ama ansızın yerden başkaldırınca o da hedef gibi yaralanır!

Bizlik ve benlik, halka merdiven gibidir, sonunda ondan düşmek mukadderdir!

En üste çıkanın düştüğü zaman kemikleri daha çok kırılır!

Bunlar fer' ilerdir, asıllara bak! Büyükleme, Hakk'a şirk koştur, sakın! (2781, 2782, 2783, 2784, 2785, 2786 c:4, s: 492)

Sen yemin edip, "Ben soğandan da sarımsaktan da sakınmadayım diye iddia edersen;

Yemin ederken nefesin kovuculuk eder. Beraber oturanlarca hakikat malum olur. (166, 167, 168 c: 3, s:275)

Tevazu, Mesnevi'de 7 farklı yerde karşımıza çıkmıştır. Özellikle zıddı olan kibrin ağır şekilde ve sert ifadelerle eleştirilmesi suretiyle tevazunun önemi vurgulanmıştır. Mevlana'ya göre insanın, herhangi bir vasfından ötürü kibirlenmesi gereksiz hatta oldukça yanlış bir iştir çünkü insan her ne vasfa sahipse o Allah'tandır. Bu sebeple insana düşen; kibre ve gurura kapılmak değil Allah'a şükretmek, onun mutlak iradesi ve gücü karşısında tevazuyla haddini bilmektir. Ayrıca kibir şeytanın vasfıdır ve onun Allah'ın katından kovulmasına sebep olmuştur. Bu sebeple de kibir şeytan işi bir günahdır ve ondan uzak durulmalıdır. Tevazu günlük işlerin yürütülmesinde de gerekli bir değerdir. Mevlana'ya göre işler kibirle değil tevazuyla yürütülür. Kişi sahip olduklarından dolayı kibre kapılmamalı, eksikliklerini tamamlamak için tevazuyla sürekli çalışmalıdır.

4.1.8. Teenni

Teenni, ilerisini düşünerek acelesiz iş görme, ağır davranma şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Teenni akılcı ve ihtiyatlı davranma, bir işte aceleci olmayıp bir düşünce dairesinde hareket etme şeklinde de tanımlanabilir. Mevlana, Mesnevi'de insanlara ihtiyat ve sükûneti öğütlemekte, aceleciliğin ise şeytan işi bir özellik olduğunu ve bundan kaçınılması gerektiğini savunmaktadır.

Padişahın adlini, adamlarını nasıl zaptettiğini, kimsenin kimseye bir zulümde bulunamayacağını görmüştür.

Hâsılı aceleci değildir, sakindir. Çünkü nasibinin kaçacağından dolayı zebun değildir.

Bu yüzden işi sabır ve teennidir. Gözü, gönlü tok ve rakipten bir kaygısı yoktur.

Zira teenni hak nurudur. Acelecilikse şeytandandır.

Çünkü şeytan onu, fakirlikle korkutup sabır beygirini yaralar.

Kuran-ı Kerim 'de, seni şeytanın şiddetli yoksullukla tehdit edip korkuttuğunu gör.

Bu korkuyla yiyip içmede, kazancında aceleye düşersin ve bu yüzden de müriüvvet, teenni ve sevap kaygın yok olur. (56, 57, 58, 59, 60, 61, 62 c:5, s: 528)

Bu pusudan ancak sabırla kaçıp kurtulunur. Sabır, ihtiyatın tam olmasını sağlar.

İhtiyatlı ol, çünkü gıdan zehirdir. İhtiyat peygamberlerin nurunun eserlerindedir. (216, 217 c: 3, s: 276)

Mevlana, işlerde ihtiyat ve teenninin, aklın ve akıllıca davranmanın gereği; aceleciliğin ise istenilen sonuçlara ulaşmayı engelleyen bir özellik olduğunu savunmaktadır.

Tilki, arslanın saldırıp parçalaması için eşeği kandırıp onun yanına götürdü.

Daha eşek ondan uzakken arslan hamle etmeye kalktı. Eşeğin yanına yaklaşmasını bekleyemedi.

Arslan, korkunç bir şekilde kükreyerek saldırmaya kalktı ama zaten onun bir gücü kuvveti kalmamıştı.

Eşek onu uzaktan görünce tâ dağın eteğine kadar nalları kaldırıp kaçtı.

Bunun üzerine tilki, arslana, “ A hayvanların padişahı, niçin aklının gerektirdiğinin aksine sabırsızlık ettin?

Eşek, yanına iyice yaklaşıyorsa, hafif bir hamleyle ona galebe ederdin.

Acelecilik, çabukluk şeytanın hilesindedir. Sabır ve hesaplı olmaksızın Cenabıhakk'ın lütfudur. (2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579 c: 5, s: 602)

Aptallar için altın, candan âlâdır. Hüner ehliyse can için altınlar saçar!

Altın hırsıyla koşuyorlardı. Akıllarıysa, "İhtiyatlı olmak doğrudur." diyordu. (2064, 2065 c: 5, s: 586)

Mevlana, hayattan, tabiattan ve tarihten somut örnekler vererek ve benzetmeler yaparak da teenniye öğütlemekte ve acelecilikten kaçınmaya davet etmektedir. Ayrıca teenniye, kişinin içinde bulunduğu sıkıntılardan ve darlıklardan kurtulması için bir vesile olarak görmektedir.

Hilâl, kendinden küçülmekten berîdir. Onun zahirdeki noksanlığı tedrice, yavaş yavaş kemale misaldir.

Geceye yavaş yavaş olma dersi verir. Teenni darlıktan kurtulmaya sebeptir.

" Aceleci olma, teenni kıl, dama basamak basamak çıkılır." der.

Tencerenin yavaş yavaş kaynaması lâzımdır. Birden delice kaynayan yemekten hayır gelmez.

Cenabıhak, şüphesiz "Ol" diye bir anda kâinatı yaratmaya kaadir iken,

Niçin altı günde yarattı? Ki her bir günde bin yıl kadardı.

Çocuğun da yaratılışı dokuz aydır. Çünkü yavaş yavaş oluş, Cenabıhakk'ın hikmetidir.

Âdem'in yaratılışı da kırk gün sürdü. O çamur yavaş yavaş kemal buldu. (1230, 1231, 1232, 1233, 1234, 1235, 1236, 1237 c: 6, s: 692)

Mevlana, insanlara teenni kavramının karşılığı olan ihtiyatı ve sükûneti tavsiye etmiştir. Teenni, Mesnevi'de 5 farklı yerde karşımıza çıkmıştır. Mevlana, Mesnevi'de aceleciliğin şeytan işi olduğunu bildirmektedir. Ayrıca acelecilik yapılan işlerde istenilen sonuçlara ulaşmayı engeller. İhtiyat ise aklın gereğidir ve işlerin istenilen doğrultuda yürümesi için gerekli bir değerdir. İhtiyat aynı zamanda insanın sıkıntılarının giderilmesine de bir vesiledir. Kişi acele etmeden sabır ve sükûnetle, ihtiyatla davrandığında mutlaka sıkıntılarından kurtulacaktır.

4.1.9. Cesaret

Cesaret, güç ve tehlikeli bir işe girişirken kişinin kendinde bulduğu güven; yüreklilik, yiğitlik, yürek ve göz peklığı; cüret; çekinmezlik, atılganlık gibi anlamlara gelmektedir (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Mesnevi’de cesaret mertlik kavramıyla karşılık bulmuştur. Mevlana, cesareti, kişinin bir savaş esnasındaki en önemli kalkanı olarak görmektedir. Yoksa cesareti olmayan korkakların hançer ve miğferlerinin onlara bir faydası dokunmayacaktır.

Mertlik olmadıktan sonra hançer neye yarar? Korkak olduktan sonra miğferin ne faydası var!

Hazret-i Ali'den Zülfikâr sana miras kalmış olsa da Allah Arslanı'nın kuvveti sende olmadıktan sonra onun bir faydası yok. (2510, 2511 c: 5, s: 600)

Senin yüreğinde korkaklık olduktan sonra sakal ve bıyığın ancak alaya sebep olur.

Ağlayarak tevbekâr ol. Sakal ve bıyığını gülünmekten kurtar.

Mertlik ilâcını kullan da hamel burcundaki parlak güneş gibi olasın. (2520, 2521, 2522 c: 5, s: 600)

Mevlana, bir cenk esnasında sayıca az ama cesur birkaç askeri sayıca çok fakat korkak kalabalığa tercih etmekte, onların hiçbir işe yaramayacağını belirterek onlarla yoldaşlık edilmemesini tavsiye etmektedir. Hatta cenk esnasında korkaklık edip kaçanları münafik olarak nitelendirmektedir.

Eğer korkaklar size yoldaş olurlarsa gaziler de saman gibi içsiz kalırlar.

Onlar safınıza katılırsalar da ayak sürüyerek korkudan kaçarlara.

Asker az da olsa yiğit olup bir hayli münafik olmaktan iyidir.

Az fakat tatlanmış badem bir sürü acı bademden daha iyidir. (4046, 4047, 4048, 4049 c: 3, s: 384)

Mesnevi’de iki yerde karşımıza çıkan cesaret, somut bir şekilde savaşlarda gösterilen yiğitlik, mertlik veya korkaklık bağlamında ele alınmıştır. Mevlana’ya göre savaş esnasında bir askerin en büyük kalkanı cesarettir. Korkakların ise ne kadar silahlı olursa olsun bunlar bir işe yaramayacaktır. Ayrıca sayıca az fakat cesur askerlerin, sayıca çok fakat korkak askerlere galip geleceğini bildirmiştir. Korkakları sert şekilde eleştirmiş ve hatta savaşta korkaklık gösterip kaçanları münafik olarak nitelendirerek insanlara cesur olmayı ve korkmamayı tavsiye etmiştir.

4.2. GELENEKSEL DEĞERLER

Geleneksel olarak kuşaktan kuşağa aktarılan toplumsal ve mili değerlerin bütünüdür. Toplumsal ve milli değerler kuşaktan kuşağa, nesilden nesle aktararak günümüze ulaşmıştır. Bir toplumda bulunması gereken dürüstlük, hoşgörü, adil olma gibi değerlerle o toplumun mazisinden getirdiği vatan sevgisi, millet sevgisi gibi milli değerleri, geleneksel değerler olarak ele almak yanlış olmaz. Çünkü bu değerler bir anda ortaya çıkmamıştır ve toplumların yüzlerce yıllık tecrübelerinin bir sonucu olarak benimsenmiş ve gelenekselleşmişlerdir.

4.2.1. Toplumsal Değerler

Çalışmamızda geleneksel değerler olarak grupladığımız değerlerin ilki toplumsal değerlerdir. Her insan belli bir çevrede dünyaya gelir, yaşadığı çevre ve toplumun izlerini hayatının her anında hisseder. Sevgi, vefa, adalet, merhamet, dostluk gibi değerleri ailesinden ve çevresinden öğrenir. Bu değerleri taşıması ya da taşınamaması da kendisiyle birlikte yaşadığı toplumu da etkiler. Dolayısıyla bu türden değerler çalışmamızda toplumsal değerler olarak ele alınmış ve Mesnevi’de tespit edilen toplumsal değerler aşağıda sunulmuştur.

4.2.1.1. Haset Etmeme

Haset, sözlükte kıskançlık, çekememezlik, günü olarak açıklanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Haset, kendisinde olmayan şeyin başka birinde olması sebebiyle o kişiye karşı duyulan çekememezlik hissi, kıskançlık olarak da tanımlanabilir. Haset, insanların arasındaki huzursuzlukların ve

çatışmaların en önemli sebeplerindendir. Ayrıca toplumsal barış ve huzuru bozma potansiyeli olan bir husustur. İnsanoğlu, olumlu değerlerin yanında maalesef haset gibi olumsuz değer diyebileceğimiz vasıflara da sahip bir varlıktır ve dolayısıyla insanoğlunun dünyadaki serüveninde bu olumsuz değerlerin de payı olmaktadır.

Mevlana, Mesnevi’de haset etmenin şeytan işi bir günah olduğunu ve bu günahı işleyenlerin eninde sonunda perişan olacaklarını anlatmaktadır. Şeytanın Allah katından kovulmasına sebep olan günah hasettir. Şeytan, Hz. Âdem’in topraktan, kendisinin ise ateşten yaratıldığından hareketle ateşin topraktan üstün olduğu vehmine kapılarak hasedinden Âdem’e secde etmemiş ve bunun sonucunda lanetlenerek kovulmuştur. Mesnevi’de Şeytan’la haset adeta özdeşleştirilmiş ve bu durum Mesnevi’nin muhtelif beyitlerinde insanları hasetten uzak tutmak için anlatılmıştır.

Yolda haset, boğazına sarılmasın. Zira şeytan haset yüzünden reddolundu.

O, haset sebebiyle Âdem’e secdeden utandı. Ve yine hasetten saadetle cenk eyledi.

Yolda bundan daha tehlikeli bir geçit yoktur. Dikkat et hasut ile yoldaş olma.

Bu ceset bir haset evidir, bilesin. Haset bir sülâleyi perişan eyler.

Haset, cismi kirlendirir ama Hakk’ın lütfu onu tertemiz eyler.(445, 446, 447, 448, 449 c:1, s: 54-55)

O gıda haslara mahsus bir gıdadır. Onun yenmesi için boğaza hacet yoktur.

Güneşin gıdası arşın nurundandır. Şeytan ve hasetçinin gıdası da kahır ve gazaptır. (1098, 1099 c:2, s: 190)

Sakin yiğitlere haset etme. Yoksa kötü şeytan yoldaşın olur.

Veli için zehir bal olur, panzehir olur. Fakat (haset edersen) sana bal, zehir kesilir. (3465, 3466 c: 2, s: 253)

Kâfirler de şeytanla hem cinstirler; canları, onun şakirtleridir!

Şeytandan yüz binlerce kötü huylar elde etmişler; gözlerinin akıl ve gönüllerinin nuru bağlanmıştır.

En önemsiz kötü huyları hasettir ki o, İblis 'in kovulmasına sebep olmuştur.

Onlar kin ve haset öğrenmiş olup halkın ebedî mülke nail olmasını istemezler!

Her kimde bir kemal görseler, onları haset kuluncu derdi, harap eyler!(2695, 2696, 2697, 2698, 2699 c:4, s: 489-490)

Haset, Mesnevi'de en sert şekilde eleştirilen bir vasıftır. Mevlana, hasedi kötü işlerin en kötüsü, diğer günahların çıkış noktası, kusur ve ayıpların temeli olarak nitelendirmekte ve insanlara bu kötü histen uzak durmaları gerektiğini öğütlemektedir.

Nefsin için akranına haset etme. Zira haset, kötü işlerin en kötüsüdür.

Kusur ve aybın mayası bil ki hasettir. Şüphesiz o her şeyden daha zehirlidir.

Şeytanın aşağılık olma utancı, kıyamete kadar kuyruğunu belaya bağladı.

O hasedinden yüce makam istedi ama bu yüzden kıyamet gününe kadar lanetlendi.

Ebû Cehil, Hz. Peygamber (sav)'den utandı da hasedi, nefsini ondan daha üstün saymaya kalktı.

Haset, Ebû Hakem'ken, Ebû Cehil eder, nice ehil olanları ehliyetsiz kılar. (812, 813, 814, 815, 816, 817 c: 2, s: 182)

Körü tedavi et, hasetçiyi değil. Zira hasetkâr daima inkârcıdır.

Eğer haset eden ben olsam bile tedaviye çalışma, o can çekişsin, onun faydası yok.

Güneşe haset eden onun ışıklarından rahatsız olur.

İşte ah, devasız dert budur. Bu dert sahibinin yeri ebediyen kuyunun dibi olsun. (1139, 1140, 1141, 1142 c: 2, s: 191)

*Dert sahibi, merhametten uzak olmaz fakat hasetçi Hakk'ın mağfiretine kavuşamaz.
(1728 c: 4, s: 463)*

Haset eden herkes için hasedi ona, daimî bir ölümdür. (14 c: 5, s: 527)

Hileyle kendi hilenden kurtul! Hem hasetten arınıp has bir kul ol! (475 c: 5, s: 540)

Mevlana'nın Mesnevi'de sık sık tarihi olay ve kişiliklerden, peygamber kıssalarından yola çıkarak insanlara öğüt vermesinin örneklerinden biri de haset etmeme değerinde karşımıza çıkmaktadır. Hz. Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılıp eziyet görmesinin altında yatan sebep hasettir. Kardeşlerinin, Hz. Yusuf'u babalarından kıskanarak, çekememezliklerine yenik düşüp onu bir kuyuya atmaları, Mesnevi'de insanları hasetten uzak tutmak için anlatılan hikâyelerdendir.

Yusuflar (güzeller) hasetten gizlendiler. Onlar düşmandan ceza çekmedeler.

Yusuf'un yeri kardeşlerinin yüzünden kuyudur. Onlar hasetlerinden kurda sığınırlar.

Haset Kenan ayı (Yusuf) na neler yaptı gör. Haset kötü huylu kurttan daha fenadır.

Yumuşak huylu Yakup, kıskançlık kurdunu anladı da Yusuf için bunca korku çekti.

Yusuf'a malûm kurttan bir zarar gelmez. Kötü işli hasetçi kurttan daha kötüdür.

Haset kurdunda birleşip dediler ki, "Ey pederimiz! Biz gittik, yarış ediyorduk, Yusuf'u eşyamızın yanında bırakmıştık, bir de baktık ki onu kurt yemiş" dediler.

Binlerce kurt bu hileyi hayal bile edemez. Neticede bu kurdun hâli rezil rüsva olur.

Onun için hasetçiler, mahşer günü şüphesiz kurt şeklinde olacaktır. (1418, 1419, 1420, 1421, 1422, 1423, 1424, 1425, 1426 c: 2, s: 198)

Aynı duruma örnek olması için Peygamber Efendimizle çağındaki diğer dinlerin mensupları veya diğer kavimler arasında geçen hadiseler de Mesnevi'de anlatılmaktadır. İnanmayanlar, aslında son bir peygamberin geleceğini bilmekte fakat o peygamberin kendi içlerinden biri olmasını beklemekteydiler. Ancak durum istedikleri gibi olmayınca, o son peygamberin hak olduğunu bildikleri hâlde haset

yüzünden onu ve getirdiğini kabul etmemişlerdir. Mevlana bu durumu ve hasedin insanları inkâra nasıl götürdüğünü şöyle dile getirmektedir:

Sapıklar da çocuklarını bildikleri gibi peygamberi de bilirler.

Kâfirler, yüzlerce delille çocukları gibi şüphesiz onları tanırlar ama

Haset derdiyle kendilerinden geçip bilmeze gelerek inkâra saparlar. (3687, 3688, 3689 c: 3, s: 373)

Mevlana, hasedi hastalıklı bir ruh hali olarak görmüş, hasetçinin başkalarının iyiliğini ve herhangi bir şeyden herhangi bir fayda sağlamalarını istemeyeceğini bildirmiştir.

Bir vefa ehlinin, bir fayda elde ettiğini görünce sen, şeytan gibi ona haset edersin.

Mizacı ve tab'ı hasta olan, kimsenin sıhhatli olmasını istemez!

Şeytanın hasedini istemiyorsan vefakâr ol, davadan vazgeç! (1179, 1180, 1181 c: 5, s: 560)

Mevlana'ya göre haset, kişinin öteki dünyasını zelil edeceği gibi bu dünyasını da mahveden vasıflardandır. Hasedi, dünyada ikbal ve devlete engel olan bir husus olarak görmüştür.

Cinler ve insanlarda haset oldukça bu, dünyada ikbal ve devlete bir seddir.

O şeytanlar ki eski hasetçidirler, bir an, yol kesmekten hâlî değildirler.

İsyan ehli olan Âdemoğlu da haset yüzünden şeytanlaşmıştır. (1225, 1226, 1227 c: 5, s: 561)

Haset etmeme, Mesnevi'de en sık rastladığımız toplumsal değer olmuştur. 14 farklı yerde hasetten bahsedilmiştir. Mevlana, hasedi şeytan işi bir günah olarak değerlendirmiş ve bütün kötü işlerin çıkış noktası olarak görmüştür. Hasedine yenik düşenlerin perişan olacaklarını savunan Mevlana, hasedin büyük bir günah olduğunu savunmuştur. Mesnevi'de hasetle şeytan adeta özdeşleştirilmiş ve şeytanın Allah

katından kovulmasına sebep olan kibri ve hasedi en sert ifadelerle eleştirilmiştir. Haset, hastalıklı bir ruh hâlinin tezahürüdür ve hasetçiler hiç kimsenin iyiliğini istemeyen kişilerdir. Bu hasetçiler hem bu dünyalarını hem de ahiretlerini mahvetmişlerdir.

4.2.1.2. Cömertlik

Cömert, para ve malını esirgmeden veren, eli açık, selek, semih, ahi, bonkör ifadeleriyle tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Cömertlik ise cömert olma durumu, ahilik, semahat, mürüvvet tanımlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Cömertlik, zenginle fakir arasında bir bağ ve yakınlık kurulması, fakirin ihtiyaçlarını giderebilmesi ve zenginin malında gözünün kalmaması, zenginle fakir arasındaki farkın bir nebze kapanması ve dolayısıyla toplumsal barışın sağlanması için gerekli ve önemli bir toplumsal değerdir.

Mevlana, Mesnevi’de birçok vesileyle insanlara cömertliği tavsiye etmektedir. Mevlana’ya göre mal, mülk, zenginlik insanlara Allah’ın bir lütfudur. Bu lütf karşılığında ise Allah’ın kulundan beklediği malını Allah yolunda harcaması, fakirlere cömertçe ihsanda bulunması ve şükretmesidir. Ayrıca cömertlerin bu vasıflarından dolayı Allah tarafından mükâfatlandırılacaklarını düşünmektedir. Mevlana, Mesnevi’sinde ayetlerden ve hadislerden örnekler göstererek cömertlik değerinin önemini anlatmaktadır.

Hz. Peygamber dedi ki, “ İki melek daima halka nasihat için seslenip derler: ”

“Ey Huda! İnfak edenlere (hayır yolunda malını harcayanlara) ihsanda bulun. Onları kat kat lütfuna lâyıık eyle.”

“Ey Huda! Cimrileri de her zaman ziyana içinde ziyana uğratıp perişan et.” (, 2317, 2318, 2319 c:1, s:106)

Peygamber dedi ki, “ Şüphesiz çarşılarda daima iki melek dua eder: ”

“- Ya Rab! Sen ihsanda bulunanların malını artır, hasislerinkini de telef et”

*“ Bilhassa canını bağışlayana, nefsinin hak yolunda kurban edene(ihsanda bulun)
(386, 387, 388 c: 2, s: 171)*

Ağzını kapa. Cömertlik elini aç. Ten cimriliğini bırak. Cömertliği hatırla.

Cömertlik; lezzeti, şehveti terk etmektir. Şehvete düşen kurtulamaz.

Bu cömertlik, cennet servisinin dalıdır. Bu dalı elinden bırakana eyvahlar olsun. (1283, 1284, 1285 c: 2, s: 194)

Cömertliğin zıddı cimriliktir. Mesnevi’de cimrilik ve hasislik kavramları cömertliğin zıddı olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevlana birçok değerinde olduğu gibi cömertlik değerini de ön plana çıkarmak için zıddını eleştirme yolunu da tercih etmiştir. Cimrilik, Mesnevi’nin muhtelif beyitlerinde kaçınılması gereken bir vasıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca cömertliğin zıddı olan cimrilik/hasislik yerilerek, hasis kişilerin ve toplumların bundan ötürü Allah tarafından cezalandırılacakları ve bu cezadan kurtulmanın yolunun ise yine cömertlikten ve fakirlere yardımdan geçeceği anlatılmaktadır.

Hz Ömer (ra) zamanında şehre ateş düştü. O diyar kuru bir çöp gibi tutuştu.

Bütün binalar, evler hatta kuşların kanadı ve yuvaları bile yandı.

Şehrin yarısı ateşten yakıcı bir alev oldu. Öyle ki toprak ve su bile bu ateşten korktu.

Akıllı kişiler tedbir ve çare arayarak su ve sirke döktüler.

Fakat ateş gittikçe azıttı. Şiddetli rüzgâr da sanki ona yardım ediyordu.

Şehir halkı Faruk (ra)’a “Su, ateşe hiç tesir etmez oldu.” dedi.

O da “Hasisliğinizin ateşinden alevlenen bu yangın size bir tekdirdir.”

“Su yerine fakirlere ekmek dağıtmak gerek. Bana itaat edenlerin yapacağı iş budur” dedi. (3819, 3820, 3821, 3822, 3823, 3824, 3825, 3826 c:1, s:148)

Su kenarında suyu esirgeyen, ırmağı görmeyen kör gibidir.

Hz. Peygamber (sav) demiştir ki, - O kimse kıyamet günü işlediklerinin verilecek karşılığını yakinen bilse ki”

Huda birine karşı on verir, o daima cömertlik eder, ihsanlarda bulunurdu-

Kim Hak için, başka bir maksadı olmadan cömertlik ederse, bir korku yok, zira karşılığını görmüştür.

Cimrilik ecirden, karşılıktan habersiz eder. İnciyi aramak dalgıcı sevindirir.

Yaptığının ecrini hemen görmüş olsaydı dünyada kimse cimri olmazdı.

Öyleyse cömertlik gözden gelir, elden değil. Kazanmak için göz lazım, öyle bil. (903, 904, 905, 906, 907, 908, 909 c: 2, s: 184-185)

Hasislik zincirini elinden, boynundan at. İzzetin, vekarın parlak osun. (1967 c: 2, s: 212)

Aşağılık, cimri sofraya sahiplerine bakma sen. Kerem sahibi ve Rezzak olan Hakk'a iyi zanda bulun. (1765 c: 5, s: 577)

Hırs, kanaat yüzünü yırtar; kibirse tevazu yüzünü hastalandırır!

Cimrilik, cömertlik yüzünü paralar; kibirse secdenin güzel yanağını yaralar. (615, 616 c: 5, s: 544)

Mevlana' ya göre zengin ve zenginliğin varlık sebebi fakirler ve fakirliktir. Cömertliğin ortaya çıkabilmesi için fakirlere ihtiyaç vardır. Zengin Allah katındaki değeri ve makbüllüğü cömertliği kadardır. Fakirlerin gönlünü kırmadan onlara cömertçe ihsanda bulunan zenginler, Allah'la manevi bir birliktelik içindedir.

Güzelin yüzü aynada güzelleşir. Cömertliğin de muhtaç ile güzelliği artar.

Cenabıhak, Duha Suresinde Peygamber'ine, “ Yetimi kahretme, fakiri reddetme” der.

Yoksulluğun gönlü cömertliğin aynasıdır. Onu nefesle buğulandırmamak lazım.

Fakir, cömertliği ve cömerdi ortaya çıkarır. Hakk'ın kat kat lütufları bağışlanır.

Öyleyse fakir kerem sahibi Hakk'ın cömertliğinin aynasıdır. Hakk ile beraber olanlar mutlak bir cömertlik içindedirler. (2850, 2851, 2852, 2853, 2854 c: 1, s: 121)

Mevlana'ya göre cömertlik karşılıksız olmalı ve kişi cömertliğine karşılık herhangi bir beklenti içine girmemelidir. Bu düşüncesine temel olarak da Yüce Allah'ın sonsuz cömertliğini göstermektedir. Ona göre cömertlik, aslında Allah'ın cömertliğinin kulundaki tezahürüdür.

Cenabıhak ona sebepsiz bağışlamıştır. O da yine sebepsiz olarak verir.

Cömertlik, sebepsiz olarak vermektir. Temizlik her şeriatın haricindedir. (1994, 1995 c:6, s: 713)

Mesnevi'de, cömert kişilerin bu vasıflarından ötürü mallarında herhangi bir eksiklik olmayacağı bilâkis mallarının daha da artacağı görüşü hâkimdir. Ayrıca bu durum örneklendirilirken dini vecibelerden olan zekât ve sadaka vermek gibi hususlar da cömertlikle ilişkilendirilmiş; cömertliğin kişinin hem maddi hem de manevi zenginliklerini arttıracacağı savunulmuştur.

Nemrut'un ateşinde gülşen görünür. Dağıtıp harca, gelirin de o nispette artar.

Hazret-i Peygamber, o kurtuluş serdari, "Ey nimet sahipleri, cömertlik kazancı arttırır" buyurmuştur.

Bil ki sadaka vermekle mal eksilmez belki hayrat ile daha artar.

Zekât, servetin, rızkın bereketini artırır. Namaz, insanı kötülüklerden alıkoyar.

Zekâtın kesenin bekçisi olur. Namazın, kurtları defeden bir çobandır. (3599, 3600, 3601, 3602, 3603, c: 6, s: 758)

Mevlana'ya göre cömertlikle mal-mülk azalır gibi gözükse de bu durum insanın gönlünde bir ferahlığa ve huzura yol açar.

Sende temizliğin nişanı yok bari sus! Yalancısın boşa övünme!

İhsanda bulunmanın yüzlerce nişanı olur; iyi işin yüzlerce alâmeti vardır.

Mal, dağıtmakla elden çıksa da onun yerine gönülde yüzlerce hayat yeşerir. (1777, 1778, 1779 c:4, s: 464)

Cömertlik, Mesnevi’de 13 farklı yerde karşımıza çıkmış ve en çok övülen değerlerden olmuştur. Kişinin sahip olduğu malın mülkün sebebi Allah’ın lütfudur ve kişiye düşen bu lütuf karşısında malını Allah yolunda harcamasıdır. Cömertliğin zıddı olan cimrilik ve cimri kişiler Mesnevi’de sertçe eleştirilmiştir. Cimrilik kaçınılması gereken bir vasıftır çünkü cimriler her daim cezalandırılmıştır. Zengin ve zenginliğin varlık sebebi fakirlerdir. Zengin Allah katındaki değeri cömertliği kadardır. Cömertlik karşılıksız ve beklentisiz olduğu ölçüde değerlidir. Cömertlerin malları eksilir gibi gözüke de bu durum kişinin gönlüne refah ve huzur verecektir.

4.2.1.3. Dürüstlük

Dürüst, sözünde ve davranışlarında doğruluktan, doğru kimse; dürüstlük ise doğru ve dürüst olma durumu olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Doğruluk ve dürüstlük kişilerin toplumda kendilerine saygın bir yer edinmeleri ve karşılıklı ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için gerekli toplumsal değerlerdendir. Doğru sözlü ve dürüst insanlar her toplumda sevilmiş ve gerekli saygıyı er ya da geç görmüşlerdir. Doğru sözlülüğün ve dürüstlüğün zıddı ise yalan söylemektir. Yalan söylemeyi adet haline getiren kişilerin zamanla toplumdaki saygınlıkları kaybolmakta ve bu kişiler toplum nazarında güvenilmez olarak nitelendirilmektedirler. Ayrıca zamanla, yalan ve hilenin kök saldığı bir toplumun, toplumsal huzurunun bozulma riski de ortaya çıkabilmektedir.

Mevlana’nın Mesnevi’de üzerinde önemle durduğu hususlardan biri yalan söylememektir. Yalancının yalanının, karşısındaki insanın gönlünde her zaman şüphe uyandıracığı kanaatindedir. Aynı zamanda doğru söz de karşıdakinin kalbine etki eder. Mesnevi’de yalanın, kalbe tesir etmeyeceği ve dolayısıyla er geç ortaya

çıkacağı, bu sebeple de yalanın kişiye hiçbir fayda sağlamayacağı anlatılmaktadır. Mevlana'ya göre gönüller ancak doğrulukla huzur bulur.

“Yalan, gönüllerde şüphe doğurur. Doğruluğa da kalpteki huzur nişandır.”

“Yalan söz, kalbe tesir etmez. Suyla karışık yağ yanıp ışık vermez.”

Gönül huzuru doğru sözledir. Doğru sözler, gönül tuzağının taneleri olur.” (2762, 2763, 2764 c: 2, s: 234)

Hikâyeyi, rüyayı ve defineyi anlattı. Sözüünün doğruluğu bekçinin gönlüne aksetti.

Yemininden doğruluk kokusu geliyordu. Gönlünün yanışı belliydi.

Susuzu, suyun kandırması gibi doğru sözde kalbe safvet bahşeder. (4308, 4309, 4310 c: 7, s: 779)

Yalan sözdeki ifadenin kokusu, onun doğruluğunu veya yalanlığını aşikâr eder.

Çayırılıktan esen rüzgârla külhandan gelen rüzgâr anlaşılır.

Doğruyla yalanın kokusu bil ki miskle sarımsak gibi nefesten belli olur. (4927, 4928, 4929 c: 7, s: 797)

Mevlana, Mesnevi'de insanları doğru sözlülerle birlikte olmaya çağırmış ve eğri olarak nitelendirdiği yalancılardan uzak durulması gerektiğini öğütlemiştir. Zira eğrilerle yani dürüstlükten uzak kişilerle yapılan işlerin her zaman eksik kalacağını anlatmaktadır. Ayrıca doğru sözlülerin daima fayda bulacağı, eğrilerin ise daima zararda olacakları savunulmaktadır.

Bir eğri kıl, gökyüzünün perdesi olursa, bütün parçaların eğri olunca, hâlin gör, nice olur?

Her cüz'ünü doğrulara göre doğrult. Doğruların eşiğini vatan edin.

Gerçi teraziye terazi düzeltir ama eksik tartıya da o mâni olur.

Eğri gönüllülerle tartılanın işi eksik, akli şaşkın olur. (120, 121, 122, 123 c: 2, s: 164)

A yoksul! Bu yalan sözün olmasaydı belki bir kerem sahibi yiyecek bir şeyler ihsan ederdi.

Veya bu ayıp, bu eğrilik arz olunsaydı elbette bir tabip bir devasını bulurdu, diyordu.

Cenabıhak, “Kulağınız, kuyruğunuz eğri olmasın. Doğrulara doğrulukları fayda verir” buyurdu.

Eğri yola sapma. Hâlini dosdoğru arz et. (742, 743, 744, 745 c: 3, s: 290)

Mevlana, Mesnevi’de peygamberlerin, tarihi kişiliklerin, velilerin hayatlarından kıssalar anlatmak suretiyle insanların öğüt ve ders çıkarmasını istemiştir. Doğruluk bahsinde de Hz. Lokman’ın kıssası ile insanlara öğüt verilmiştir. Bir peygamber ya da veli bir kişi olduğu düşünülen Hz Lokman, dürüstlüğü, zekâsı ve hekimliği ile nam salmış bir kişiliktir. Doğruluğun ve dürüstlerin toplumda saygı göreceği hususu Mesnevi’de Hz. Lokman kıssası aracılığıyla anlatılmaktadır. Hz. Lokman, Mesnevi’de bir köle çocuğu olarak anlatılmakta fakat dürüstlüğü ve zekâsı sayesinde efendisi nazarında saygı ve sevgi gören bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki dürüstlüğünün bir sonucu olarak efendisi onu kendi çocuğundan üstün tutmaktadır.

Hazret-i Lokman, temiz bir kul ve kulluğunda gece gündüz gayretliydi.

Efendisi, onun doğruluğunu ve keskin zekâsını görüp kendi oğlundan daha aziz tuttu.

Gerçi Lokman köle çocuğuydu ama hevâ ve hevesten gönlü temizlenip hür oldu. (1475, 1476, 1477 c: 2, s: 199)

Mesnevi’de toplumda dürüstlüğü ile bilinen kişilerin güvenilir oldukları ve sözlerinin doğruluğunun şüpheye mahal vermeyeceği buna binaen yalancıların ise insanlarda güvensizlik oluşturdukları için ne kadar uğraşırlarsa uğraşsınlar sözlerine inanılmayacağı anlatılmıştır. Yalancılığı adet haline getiren kişilerin zamanla inandırıcılıklarını tamamen kaybedecekleri ve yemine başvuracakları fakat

yeminlerinin dahi işe yaramayacağı anlatılmaktadır. Doğru sözlülerin ise yemin etmeye ihtiyaçları olmadığı kanaatindedir.

Hepsi koltuklarında birer Mushaf, Peygamber'i kandırmaya geldiler.

Yani yemin ederek inandırmak istediler. Yemin, yalancılara daima bir kalkandır.

Yalancılar, dinde vefalı olmadıklarından her zaman yemin ederler, ama yeminlerinde durmazlar.

Doğruların yemin etmeye ihtiyaçları yoktur. Zira doğruluk onların her zaman adetleridir. (2900, 2901, 2902, 2903 c: 2, s: 237-238)

Bu durum için anlatılan kıssalardan biri de Muaviye ile Şeytan kıssasıdır. Mesnevi'nin ikinci cildinde 2630 ile 2821. beyitler arasında anlatılan kıssada Şeytan, bir gün sabah namazını kaçırmak üzere olan Muaviye'yi namaza kaldırmış ve bunu Muaviye'nin namazı kaçırmaması için yaptığını söylemiştir. Muaviye ise hilesi ve insanları aldatması ile meşhur Şeytan'a inanmayarak ondan bunun sebebinin dosdoğru anlatmasını istemiştir. Çünkü kurtuluş doğruluktur.

Muaviye dedi ki, "Senin için kurtuluş ancak doğruluktur. Sana doğruluktan başka bir kurtarıcı yok."

"Sen elimden ancak doğrulukla kurtulabilirsin. Öyleyse niçin hile ve yalanı arttırmadasın?" (2759, 2760 c:2, s: 233-234)

Dünyada her şey zıddıyla mevcuttur. Doğrunun zıddı da yalandır. Doğru olmazsa yalan da olmaz. Fakat galip gelecek olan daima doğruluktur. Mevlana, bu durumu şöyle dile getirmektedir:

Yalan için doğru olmadan mevcut olma imkânı yoktur. Her yalan doğrudan çıkar.

Doğrunun revacını ve parlaklığını gördüğü için o ümitle yalan da revan olmuştur.

A yalancı, doğru ile revaç bulursun. Doğruyu inkâr etme, nimete şükret. (2243, 2244, 2245 c: 6, s: 720)

Dürüstlük, doğru sözlülük Mesnevi’de öne çıkan toplumsal değerlerden olmuştur. Mesnevi’de 13 farklı yerde dürüstlükten bahsedilmiştir. Mevlana, doğru sözlü olmayı öğütlemiş, yalandan ise uzak durulması gerektiğini bildirmiştir. Doğru sözlülerle iş yapmayı nasihatle yalancılarla iş yapanların işlerinin hep eksik ve yarım kalacağını savunmuştur. Yalancıların zamanla tüm güvenilirliklerini kaybedeceğini ve artı ne yaparlarsa yapsınlar bu durumu değiştiremeyeceklerini anlatmıştır. Ayrıca doğru ve yanlışın mutlaka ortaya çıkacağını çünkü yalanın kalbe tesir edemeyeceğini ve kendini belli edeceğini bildirmiştir. Doğru söz ise kalbe tesir edecektir. Yalan kişiye hiçbir fayda sağlamaz ve sonunda galip gelecek olan daima doğrudur.

4.2.1.4. İyilik

İyi kavramı istenilen, beğenilen nitelikleri taşıyan, beğenilecek biçimde olan, kötü karşısı şeklinde tanımlanmıştır. İyilik ise iyi olma durumu, salah; karşılık beklenilmeden yapılan yardım, kayra, lütuf, kerem, ihsan, inayet olarak açıklanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Mesnevi’de bir değer olarak ele aldığımız iyilikten maksat; hususi olarak bir kişiye -sözgelimi anneye- iyilik değil, genel anlamda iyi olma durumu, insanlara kötülük ve zulümde bulunmamadır. İyilik aslında kapsayıcı bir değer olup diğer değerlerin kişilerde bulunması sonucu ortaya çıkan bir hususiyettir. Sözgelimi âdil, merhametli, hoşgörülü kişiler aynı zamanda “iyi”dirler.

Mesnevi’de iyilerin toplumda sürekli hayırla anılacağı, kötülerin ise yaptıkları kötülüğün dünya döndükçe hatırlanacağı anlatılmıştır. Mevlana’ya göre kötü bir davranışı ilk yapanın yâni o kötülüğü icat eden kişinin mesuliyeti kıyamete kadar sürecektir. O kötülük her işlendiğinde onu icat eden kişi her daim lânetle anılacaktır. Buna paralel iyilikte bulunan kişi de ölse bile onun bu iyiliği hiçbir zaman unutulmayacaktır.

Kötü âdeti icat eden, kendisini daima lânetle hatırlatır.

İyilerin eseri makbul şeylerdir. Kötülerin hasılatı da zulüm ve lânettir.

Kıyamete kadar devam eden o kötülüğün günahı, onu ilk icat edene erişir.(773, 774, 775 c:1, s: 63)

İhsan sahibinin hayırlı halefi ihsanıdır, bu onun yüceliğinin şerefının kaynağıdır.

Zalimler ölse de zulmü ebediyyen kalır; vay o can ki işi; böyle kötü olur!

Cenâb-ı Peygamber, “ Mutlu olan odur ki, dünyadan gidince ondan hayırlı bir iş kalmıştır” buyurdu.

İhsan sahibi ölüyor ama ihsanı ölmez; bağış ve ihsan Hakk'ın katında azizdir. (1221, 1222, 1223, 1224 c: 4, s: 449)

Mevlana, özellikle makam mevki sahiplerinin maiyetindekilere iyi davranmalarını istemiş; kötü davrananları, zulümle muamele edenleri feci bir sonla korkutmuştur.

Zalimlerin zulmü karanlık bir kuyudur. Âlimler öyle demişlerdir.

Zulüm sahiplerinin kuyusu korkunçtur. Hakk'ın adaleti onları tekrar tekrar helâk eder.

Ey makam sahibi! Eğer bir zulümde bulunursan o senin karanlık bir kuyun olur. (1363, 1364, 1365 c:1, s: 79)

Mevlana, cihanda iyi huylu olmaktan daha güzel bir şey olamayacağı kanaatindedir. İyiler ve kötülerini kıyaslayarak insanlara iyi huylu olmalarını öğütlemektedir.

Cihanı arayıp taradım, iyi huydan daha güzel bir şey görmedim.

Bu fazilete ve şöhrete gönül bağlama, onlardan geç. İş, iyi ahlâk ve hizmettedir. (818, 819 c: 2, s: 182)

İyi huy sahibi kurtulmuştur. Kötü kalplilerse şişe gibi kırılırlar. (825 c: 2, s: 182)

Her kötü huyunu, maksat ayağını inciten bir diken farz et.

Kötü huydan kaç kereler hasta oldun. Fakat idrakin yok, ne idraksizsin.

*Başkasının hastalığını bilmezsin. Hâlbuki ona senin kötü hastalığın sebep olmuştur.
(1253, 1254, 1255 c: 2, s: 194)*

Sende temizliğin nişanı yok bari sus! Yalancısın boşa övünme!

İhsanda bulunmanın yüzlerce nişanı olur; iyi işin yüzlerce alâmeti vardır.

*Mal, dağıtmakla elden çıksa da onun yerine gönülde yüzlerce hayat yeşerir. (1777,
1778, 1779 c:4, s: 464)*

Mevlana, insanlara öğüt verirken ayet ve hadislerden faydalanma yoluna da sıkça başvurmuştur. İnsanlardan iyi olmalarını iyilik yapmalarını isteyen Mevlana, bu isteğini Kuran-ı Kerim'den ayetlerle ve Peygamber Efendimizin hadisleriyle desteklemektedir.

Âşıklar için her an bir ölüm vardır. Onların ölümü bir çeşit değil.

Onların iki yüz canı olup bu nakdi her nefeste feda ederler.

Feda ettiği her can için yüz karşılık alır. Kur'an'da " İyilik yapan on mislini bulur" ayeti vardır. (3857, 3858, 3859 c: 3, s: 378)

Hazret-i Peygamber "Kendinden öncekilere iyilik edenler, kendinden sonrakilerden iyilik bekleyebilir" buyurmuştur.

İhsan karşılığında yüzlerce karşılık gören, istekle ihsana başlar. (4133, 4134 c: 3, s: 386)

Cenâb-ı Peygamber, " Mutlu olan odur ki, dünyadan gidince ondan hayırlı bir iş kalmıştır" buyurdu. (1223 c: 4, s: 449)

İyilik Mesnevi'de 8 farklı yerde karşımıza çıkmıştır. Mevlana'ya göre iyilik, iyi huylu olma, dünyada daha güzeli olmayan meziyetlerdir. İyiler, her daim hayırla hatırlanacakken kötüler ise yaptıkları kötülüklerden ötürü hiç unutulmayacaklardır. Öyle ki bir kötülüğü icat eden kişinin sorumluluğu sonsuza kadar sürecektir.

Mevlana, özellikle makam mevki sahiplerini maiyetindekilere iyi davranmaları hususunda uyarmıştır. Maiyetindekilere iyi davranmayıp onlara zulmedenleri ise Allah'ın azabıyla korkutmuştur.

4.2.1.5. Merhamet

Merhamet, başka bir kişi ya da canlının içinde bulunduğu kötü durumdan ötürü ona karşı duyulan acıma, üzüntü ve şefkat olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Sıkıntı, acı ve üzüntü insanlar içindir. Başa gelen bu sıkıntılardan ötürü insanlar için üzölmek ve sıkıntılarına ortak olmak insan olmanın bir gereğidir. Merhamet, kişileri birbirlerine yaklaştıran ve sosyal dayanışmayı arttıran bir değerdir.

Mevlana'ya göre merhamet, insanla hayvanı birbirinden ayıran önemli değerlerdendir. Merhamet insanlığın, öfke ise hayvanların özelliğidir. Ayrıca merhametsizlik, cehaletin de bir göstergesidir.

Cahilin lütfu ve merhameti azdır. Onların hayvanlıkları akıllarından üstündür.

Sevgi ve merhamet insanlığın, hiddet ve şehvetse hayvanlığın vasıflarıdır.(2537, 2538 s:112)

Mevlana, zor durumda olanlara merhamet edilmesi ve hatta onlar için gözyaşı dökölmesi gerektiği görüşündedir. Ayrıca herkesin bir gün merhamete ihtiyacı olacağını ve özellikle Allah'ın rahmet ve merhametini kazanmanın yolunun da yine başkalarına merhamet duymaktan geçtiğini anlatmaktadır.

Nerede su olursa, orada yeşillik olur. Gözyaşı Hakk'ın rahmetine vesiledir.

Nemli gözle bostan kuyusu dolabı gibi inle ki, can meydanın yeşersin, orada bahar olsun.

Gözyaşı dök. Ağlayanlara şefkat duy. Rahmet dilersen zayıflara rahmet et.(857, 858, 859 s: 66)

Mevlana, Mesnevi’de merhamet sahibi kişileri arslana benzetmiş ve yiğit ifadesiyle övmüştür. Sürekli olarak kişilerin dertlerine derman olmak istemeleri bu “yiğit” kişilerin özelliğidir. Mevlana, dünyada kanaat edilmeyecek tek şeyin merhamet olduğu görüşündedir. Bu görüşüyle merhametin sınırının olamayacağını ve sonunun gelmeyeceğini anlatmaktadır.

Bir ayya bir ejderha musallat olmuştu. Bir yiğit de onu kurtarmaya gitti.

Âlemde yardıma koşan arslan gibi kimseler vardır. Mazlûma yardım için canlarını feda ederler.

Mazlûmların feryadını işitince, rahmet denizi gibi coşarlar.

Cihan köşkünün yarığına destek, gizli dertlerin hekimi olan anlar.

Halk için ancak muhabbet ve rahmet, hastalıkları tedavi eden oldular.

Dertli kimseye deva arar, çaresiz gönle teselli bahş ederler.

O yiğitlerin avı merhamettir. İlâç, derdi aramaz olur mu?

Nerede dert olsa deva orada görünür. Nerede alçaklık olsa su oraya akar.

Rahmet suyu istersen, alçal. Rahmet kadehini iç, sarhoş ol.

Baştan başa rahmet içinde rahmet var. Ey oğul! Bir tek rahmete kanaat etme. (1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959 c: 2, s: 212)

Merhamet, Mevlana’ya göre Allah’ın bir huyudur ve kullar da bu sebepten merhametli olmalıdırlar. Özellikle yönetici konumunda olan kişilerin merhametlerinin gazaplarından üstün olması gerektiği görüşündedir. Zorunlu bir durum olmadıkça yöneticiler maiyetindeki halka karşı kötü davranmamalı ve bağışlayıcı olmalıdır.

Padişahlar iş icabı kan dökerler ama merhametleri kızgınlıklarına galiptir.

Onlarda Hakk’ın huyu bulunmalı, yani merhametleri gazaplarından üstün olmalıdır.

Şeytan gibi gazapları galip gelmemeli, sultan, zaruret olmadıkça kan dökmez!

Kadın kılıkları gibi de yumuşaklık etmemeli; çünkü karısı cehennemlik ise (fahişeliğe) meyleder! (2456, 2457, 2458, 2459 c: 4, s: 483)

Merhamet, Mesnevi’de aynı zamanda kendisine yapılan bir kötülüğü affetme davranışı olarak da karşımıza çıkmaktadır. İnsan yapılan kötülüğe karşı intikam hissine kapılmamalı ve affedici olmalıdır. Çünkü herkes bir gün affedilmeye muhtaç bir duruma düşebilir. Ayrıca Mevlana, af ve merhamet edenlerin kendi suçlarının da Allah tarafından affedileceği görüşündedir.

“Ey emir, sen de onu affet! O zavallı, derdi çok bir bedbahttır.

Tâ ki Cenabıhak da senin cürmünü affetsin, suçlarını merhamet etsin.

Sen de gafletle pek çok testiler kırmışsındır. Senin de gönlün af ümidine bağlanmıştıdır.

Affet de karşılığında affedilesin. Sonra kader, lâıyk olduğunu vermede kıl be kıl adaletten şaşmaz. (3558, 3559, 3560, 3561 c: 5, s: 631)

Cenabıhak bize cezadan haber verip – Ve eğer tekrar fesada dönerseniz biz de ceza vermeye döneriz- buyurmuştur.

Madem daha ileri gitmek faydasızdır, makbul olan iş, sabır ve merhamettir. (4017, 4018 c: 5, s: 645)

Mevlana özellikle akraba ve dostlara merhametle muamele edilmesi gerektiği görüşündedir. Öldüklerinde arkalarından nasıl teessür duyuyorsak sağlıklarında da onlara karşı şefkatli ve merhametli olmamız gerektiğini öğütlemektedir.

Böylece ibret al, içine merhamet yerleşsin. Buğz, haset, kin kökünü koparıp atsin.

Akrabana, dostlarına, öldükleri zaman gönlün nasıl müteessir oluyorsa onlar, diriyken de öyle bak!

Gelecek şey gelmiş, iyi veya kötü olacak şey olmuştur. Dostlarının can çekişmesini, yokluklarını önceden tahayyül et.

Bu garazlar, görüşüne perde oluyorsa hemen onları gider. (780, 781, 782, 783 c: 6, s: 679)

Merhamet, Mesnevi’de 7 farklı yerde karşımıza çıkmıştır. Merhamet için Mesnevi’deki en dikkat çeken düşünce insanla hayvanı birbirinden ayıran bir değer olarak görülmesidir. Merhamet insan olmanın bir gereği olarak kabul edilmiş, kırgınlık ve öfke ise hayvanların bir özelliği olarak sunulmuştur. Ayrıca merhametsizliğin, cahilliğin bir sonucu olduğu savunulmuştur. Özellikle dost ve akrabalara merhamet edilmesi ve herkesin bir gün merhamete ihtiyaç duyabileceği bildirilmiştir. Mevlana, merhamet sahibi kişileri “yiğit” ifadesiyle övmüş ve bu yiğitlerin merhametlerinin sınırı olmayacağını anlatmıştır. Yöneticilerin zorunlu bir durum olmadıkça maiyetindekilere merhametle muamele etmelerini istemiştir. Merhamet ayrıca Mevlana’ya göre Allah’ın ir huyudur ve kullar da bu sebeple merhametli olmalıdır.

4.2.1.6. Vefa

Vefa, sözlükte sevgiyi sürdürme, sevgi, dostluk bağlılığı olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). İnsanın gördüğü bir iyiliği ve kendisine iyilik ve dostluk gösterenleri unutmaması olarak da tanımlanabilir. Vefasızlık ise gördüğü iyiliği unutmak ve yeri, zamanı geldiğinde kendisine iyiliği dokunan kişilere karşı kayıtsız kalmaktır. Vefa, zor bir durumda kalındığında dost ve yakınlardan beklenen değerlerdendir. Vefa hatırlamaktır, unutmamaktır. Vefa, hakiki dostu diğerlerinden ayırt eder.

Mevlana, Mesnevi’de vefayı mutlaka karşılığını alabileceğimiz bir değer olarak görmüş ve insanları vefalı olmaya çağırmıştır.

Hürmet eden hürmet bulur; şeker yiyen de lezzet.

İyi şeyler iyi olanlar içindir. Vefa ve cefa göster, hep aynı kalmaz, karşılığını görürsün. (1555, 1556 c:1, s: 85)

Ey kâfirler, “Onların işleri sapıklıktır” ayeti, her murada erenin muradının idbarı olmuştur.

Ancak şükür ehliyle vefa sahiplerinin ki hariç. Her an devlet onların ardındadır. (1004, 1005 c: 5, s: 555)

Vefa toprağı üzerine bir yudumcuk dökenden devlet avı kaçıp gitmez. (1009 c: 5, s: 555)

Mesnevi'nin birinci cildinde 1612 ile 1918. beyitler arasında anlatılan Tacir İle Papağan hikâyesinde tacirin elinde mahpus olan papağan, Hindistan'daki dostlarını vefasızlıkla suçlayıp onlardan yakınmaktadır.

Böyle hasretinizi çekmek ve ayrılığın benim gibi bir zavallıyı inletmesi layık mıdır?

Bu reva mıdır ki, ben sıkı bir hapiste olayım da siz yeşilliklerde, ağaç tepelerinde dolaşınız?

Dostların vefa âdeti bu mudur? Ben hapiste olayım, sizler de gül bahçesinde dolaşın!

Siz çayırılıkta zevk u sefa eylerken zaman zaman ağlayan şu kuşu da hatırlayın. (1620, 1621, 1622, 1623 c:1, s: 86)

Mesnevi'nin bir başka hikâyesinde ise bir doğanın padişahı kaçarak bir koca karının evine sığınması anlatılmaktadır. Padişahın yanında sıkıntısız bir şekilde yaşamını sürdüren doğan buna rağmen padişaha vefa göstermeyerek ondan kaçmış ve bir koca karının eline düşmüştür. Koca karı ise bilgisizliğinden doğana iyilik yaptığını düşünerek ona türlü işkencelerde bulunmuştur. Padişah, doğanını bulup onun hâlini görünce bu durumun sebebinin doğanın vefasızlığı olduğunu anlatacaktır.

Doğanın padişahı kaçarak un eler gördüğü bir koca karının evine gelmesini bir şey bildiğinden sanma.

Kadın çocukları için tutmaç pişirirken, bu kabiliyetli kuşu görünce,

Ayağını bağladı. Kanadını, tırnağını kesti. Yesin diye saman verdi.

“ Ehil olmayanlar sana iyi bakmamışlar. Kanatların büyüymüş, tırnakların uzamış.”

“Yazık, ehil olmayanlar seni hasta ederler. Annene gel de sana baksın” dedi.

Cahilin sevgisini de, vefasını da böyle bil; onun gidişi daima eğridir.

Padişah, doğanı toz toprak içinde kalmış görünce, onun bu hâline ağlamaya başladı.

Dedi ki, “Bu senin hatanın cezasıdır. Zira bize vefa da doğru olmadın.”

“ Çünkü cennetten cehenneme kaçtın. Cennet ehliyle cehennem ehli hiçbir mi?”

“Padişah’tan kaçıp, koca karının çadırını yurt edinene bu ceza lâyıktır.” (328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338 c:2, s: 170)

Mevlana, Mesnevi’de insanlara öğüt verirken doğadan, tarihten ve hayvanlardan örnekler getirme yolunu da tutmuştur. 300 yıl boyunca bir mağarada Ashâb-ı Kehf’le uyuyan ve bir an onların peşini bırakmayan Kıtmir’den ve de genel anlamda vefasıyla meşhur bir hayvan olan köpekten yola çıkarak insanları vefalı olmaya çağıran Mevlana, köpek bir hayvanken vefa gösterebiliyorsa insan da vefa gösterebilmeli düşüncesindedir. Bunu yapamayan insanın köpekten dahi aşağı bir seviyeye düşebileceğini anlatmaktadır.

Ashâb-ı Kehf’in köpeğine bir bak. O kapının mensubu ol. Köpekten de aşağı olma.

Köpekler bile köpeklere, “ İlk kapına bağlan” diye nasihat edip,

“Oranın kemik hakkı vardır, ey kaltaban! O kapıya git” derler.

İlk kapısına vefakâr olsun diye ona, tedip için cefa ederler.

Derler ki, “A azgın köpek! Git, hizmet et, velinimetine asi olma.

Halka gibi kapısına bağlan. Evinin ve yolunun bekçisi ol.

Bize vefasızlığın sureti, vefasızlığın belâsı olma.

Vefakârlık köpeklerin âdetidir. Köpeklerin adını kötüye çıkarma.”

Vefasız olmaktan köpek bile utanırken, sen nasıl vefayı terk edersin? (317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325 c: 3, s: 279)

Mevlana bu hususta vefa gösterilmeyi en çok hak eden varlığın Yüce Allah olduğu görüşündedir. İnsanoğluna sayısız nimet veren Allah'a şükretmek ve verdiklerine karşı vefa göstererek beklediklerini yerine getirmek insanoğlunun boynunun borcudur. Zira insanoğlunun üzerindeki en büyük hak sahibi Allah'tır. Ayrıca Mevlana'ya göre vefalı olmak Yüce Allah'ın vasıflarındandır ve o, kulundan da aynı vefayı beklemektedir.

Hak Teâlâ da vefasıyla öğünüp, “ Bizden başka ahbine kim vefa eder?” buyurdu.

Hakk'ı reddeden vefa, vefasızlıktır. Zira kimse Hak'tan daha sahibi değildir.

Ana hakkı bile Allah hakkından sonradır. Çünkü o kerem sahibi, anayı cenininden alacaklı etmiştir.

Senin suretini onun cisminde benzer halk etmiş, gebelik hâlin onda geliştirmiştir. (326, 327, 328, 329 c: 3, s: 279)

Her kim isyan ederse şeytan olur. İyilerin devletine hasetçi kesilir.

Sen Hak ahbine vefa edersen, Cenabıhak da lütfundan senin ahbine vefa gösterir.

Sense Hak vefasında gözlerini yummuşsun! “ Beni anınız, ben sizi anayım” ayetine kulağına girmez.

“Ahdime veda edin” ayetine kulak tut da Hak'tan, “Ahdinize vefa edeyim” ayetini dinle. (1188, 1189, 1190, 1191 c: 5, s: 560)

Vefa, Mesnevi'de 7 farklı yerde vefadan bahsedilmiştir. Vefa, Mesnevi'de genel olarak hayvanlardan örneklerle benimsetilmeye çalışılan bir değer olarak karşımıza çıkmıştır. Mevlana, kafesteki bir papağanın, sahibinin elinden kaçan bir doğanın ve Ashâb-ı Kehf'in köpeği Kıtımir'in hikâyelerinden yola çıkarak insanlara vefayı tavsiye etmiştir. Vefa, mutlaka karşılığını alacağımız bir değer olarak

sunulmuştur. Vefaya en layık olan ise Allah'tır. Bize verdiği nimetler karşısında şükür ve vefayla bizden beklentilerini yerine getirmek boyumuzun borcudur.

4.2.1.7. Adalet

Adalet, sözlükte yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, türe; hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme olarak açıklanmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Adalet, toplumsal huzur ve barışın sağlanmasında hatta evrensel barışın hâkim olmasındaki en önemli değerlerden biridir. Bir toplumun kendini her açıdan güvende hissetmesi ve geleceğe güvenle bakması o toplumun ve toplumu idare edenlerin adaletle verdikleri değer nispetinde olacaktır.

Mevlana, Mesnevi'de özellikle toplumları yöneten idarecilerin mutlak adaletle hükmetmeleri gerektiğini, bunun onların öncelikli görevleri olduğunu belirtmektedir. Onlardan adil olmalarını istediği gibi, emri altında olanlara da adil olmayı öğretmeleri gerektiğini vurgulamıştır.

“Halifelik hükmününün davasından maksat, beylere adaletin faziletini öğretmektir.”

“Emirlik makamınının değerlendirilmesi, halifelik fidanınının meyvelenmesi için orada olunur.(4061, 4062 c: 1, s:154)

O padişah, tahtında uyuyordu. Damda muhafız bekçiler vardı.

Fakat şâhın, onlardan maksadı hırsızlara, kötü kişilere mâni olmaları değildi!

Biliyordu ki padişah, adil olursa gönü, şüphesiz emniyet içinde olurdu.

Hakikî muhafız, şâhın adaletidir, yoksa huzur ve emniyeti, çavuşun, asesin sağlayacağını sanma. (740, 741, 742, 743 c: 4, s: 435)

Mevlana, ellerinde güç bulduranların insanlara zulmetmemeleri ve adaletle davranmaları gerektiğini, aksi takdirde mutlak adalet sahibi Yüce Allah'ın onları helak edeceğini savunmaktadır.

Zulüm sahiplerinin kuyusu korkunçtur. Hakk'ın adaleti onları tekrar tekrar helak eder. (1364 c:1, s: 79)

Mevlana, adaletin işlevini ve önemini, adaleti sağlamakla yükümlü kadılar üzerinden anlatmaktadır. Ona göre adaletle hükmeden kadı, fitnelerin ortadan kalkmasını, çatışmaların, düşmanlıkların ve ikiliklerin son bulmasını sağlayan yegâne varlıktır.

Bu ölü gibi adam için kısas olarak kılıçla öldürülmek doğrusu pek yazık olur.

Hasmunu dövmek istemediğinden onu kadıya götürmeyi tercih etti.

Zira o, Hak terazisidir. Şeytanın hilesinden kurtulmuştur.

Şeriat ve Hak üzre mücadelelerin makasıdır. İki hasmın dedikodusunu keser.

Efsunla şeytanı şişede hapseder. Fitneyi kanun ile yatıştırır.

Tamah dolu düşman teraziyi görünce itirazsız onun hükmüne uyar.

Terazisiz, fazla da olsun dersen inatçı şahıs o kısma razı olmaz.

Kadı rahmettir. Savaşı giderir. Kıyamet adaletinin denizinden bir katredir.

Katre gerçi hor ve küçüktür ama deniz suyunun lütfu ondan zuhur eder.

Göz perdenden tozu giderirsen katrede denizi açıkça görürsün. (1510, 1511, 1512, 1513, 1514, 1515, 1516, 1517, 1518, 1519 c: 6, s: 700)

Mesnevi'de adil olmanın Allah'ın bir sıfatı olduğu ve dolayısıyla Allah'ın kulundan da adil olmasını beklediği anlatılmıştır. Mesnevi'de ayrıca "şahitlik" müessesesinden de bahsedilmektedir. Şahitliğin adaletin yerini bulmasında önemli bir husus olduğu ve hatta çoğu zaman bu hususta kadılardan dahi daha önemli bir pozisyonda olacağı dile getirilmiştir.

Adillik, Hakk'ın sıfatıdır, şahitler de onundur. Bu yüzden adil ve şahit can gözünün nurudur.

Her iki âlemde de gönül Hakk'ın nazargâhıdır. Padişah her an şahide bakar.

Hakk'ın muhabbeti ve şahidi sevmesinin sırrı, bütün bu perdelerin, bu hikmetlerin yaratılmasının sırrı oldu.

Onun için şahidi seven Cenabıhak Miraç'ta "Sen olmasaydın gökleri yaratmazdım" sırrını buyurdu.

Kadı, iyiye de kötüye de hükmetmede ama şahit ise kadıya hükmetmede.

Kadı, şahide esir oldu. Sevin ey rıza sahibi basiretli göz! (2907, 2908, 2909, 2910, 2911, 2912 c: 6, s: 719)

Mesnevi'de adaletten 5 farklı yerde bahsedilmiştir. Adil olma, Mesnevi'de özellikle yönetici konumunda olanların ve elinde güç bulunanların mutlaka sahip olmaları gereken bir değer olarak karşımıza çıkmıştır. Yöneticiler maiyetindekilere karşı adil olmalı ve aynı zamanda onlara da adil olmayı öğretmelidirler. Elinde güç bulunanlar da bu güçlerinden ötürü adaletten sapmamalı ve zulme düşmemelidir. Mevlana zulme düşenleri Allah'ın mutlak adaleti ve helakiyle korkutmuştur. Adalet yeryüzündeki fitneleri, ikilikleri, çatışmaları sona erdirecek yegâne değerdir. Mevlana, şahitlik yapanların adaletin yerini bulmasında önemli bir vazife üstlendikleri görüşündedir. Şahitler, adaleti ayakta tutmak için her ne olursa olsun hakkı ve doğruyu söylemelidir. Ayrıca adil olma Allah'ın bir vasfıdır ve kullar da önce bu sebeple adil olma durumundadır.

4.2.1.8. Dostluk

Dost, sözlükte sevilen, güvenilen, yakın arkadaş, gönüldaş, iyi görüşülen kimse, düşman karşıtı olarak tanımlanmıştır. Dostluk ise dost olma durumu, dostça davranıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). İnsanoğlu, tabiatı gereği sevincini, üzüntüsünü, kederini paylaşacak arkadaşlara ihtiyaç duymaktadır. Sevinçler paylaşarak artar, hüznler paylaşınca azalır. Her insan dünyada az ya da çok birileriyle arkadaşlık ilişkisi kurar. Kişinin bütün ömrünü yalnız olarak geçirmesi düşünülemez. İnsanlar arasında kurulan arkadaşlık, dostluk ilişkileri, kişilerin bir çevreye ait olmalarının ve toplumsal hayatın bir gereğidir.

Mesnevi'de dostluk insanların hayatlarının her anında ihtiyaç duyduğu bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözgelimi insanoğlu, bir iş yaparken ya da bir yolculuğa çıkarken dostlara ihtiyaç duyar. Mevlana, dostlarla çıkılan bir yolculuğun tek başına çıkılan bir yolculuktan çok daha neşe verici olduğu düşüncesindedir.

Yol nedir? Pek çok ayak izlerinin olduğu yerdir. Dost ise, tedbir merdiveniyle seni yüceltendir.

Tut ki kurt seni yakalamaktan sakındı. Ama cemiyet olmadan sende o sevinç olmaz ki.

Bir yola, yalnızca neşeli olarak çıkan kimse, arkadaşlarla yolculuk etse neşesi yüz kat daha artar. (527, 528, 529 c: 6, s: 672)

Ayrıca dostlarla çıkılan bir yolculuğun tek çıkılan bir yolculuktan daha güvenli olacağı ve yalnız çıkılan yolda insanoğlunun çeşitli sıkıntılara maruz kalabileceği anlatılmaktadır. Birlikten ve dostluktan kuvvet doğacağı düşünülmektedir.

Eşek bile emsaliyle dönüp dolaşsa onun sevinci ve kuvveti çoğalır.

Bir eşek, kervandan ayrılıp tek başına gidecek olsa ona yol ve yükü on kat daha güç ve ağır gelir.

O yalnız eşek, çölü aşınca kadar şiş ve sopa yemekten pek çok acı çeker.

O eşek sana, - Sen eşek değilsin böyle yalnız gitme!- diye güzelce nasihat eder.

Yalnızca gönül hoşluğuyla yolculuk eden, arkadaşları olursa daha güzel seyahat eder. (530, 531, 532, 533, 534 c: 6, s: 672)

Mevlana dostluğun, birlik olmanın, birlikte iş yapmanın önemini çeşitli benzetme ve örneklerle şöyle dile getirmektedir:

Duvarların birbirlerine arkadaşlığı olmasa evlerin, ambarın yapılması mümkün olmaz.

Cidarlar birbirinden farklı olsa her an tavanlar nasıl durabilir?

Kalem, mürekkeple arkadaş olmasa kâğıda yazı yazılmazdı.

Yerdeki sazlar örülüüp hasır dokunmasa rüzgâr onları dağıtıverir. (536, 537, 538, 539 c: 6, s: 672)

Dost, dost ile beraber ülfet edince yüzbinlerce gönül sırrı bilinir.

Dostun alnı levh-i mahfuzdur. Orada iki âlemin sırrı aşikâr olur.

Dost gelse o, yol kılavuzu olur. Bu sebeple Hazret-i Peygamber, “ Benim sahabem yıldızlara benze buyurmuştur.

Yıldız denizde de karada da kılavuzdur. Onu gözet, rehber odur. (2666, 2667, 2668, 2669 c: 6, s: 732)

Dost her an can aynasıdır. Dikkat et, nefes onu buğulandırmasın.

Nefesten buğulanıp yüzünü gizlememesi için her zaman sen onun karşısında nefesini tut. (31, 32 c: 2, s: 161)

Mevlana'ya göre dost, dostu için belâlara ve cefalara katlanabilmelidir. Hakiki dost, arkadaşı için her türlü fedakârlığı yapabilmeli, gerekirse onunla birlikte ateşe atlayabilmeli, ölüme gidebilmelidir.

Bunlarda dostların bir eseri var mı? Zira dost için dost canını feda eder.

Dost hiç dostun zahmetinden kaçır mı? O zahmet içtir, dostluksa onun kabuğu.

Gam çeken dost için muhabbetin şartı mihnete, derde belâyaya katlanmaktır.

Dost altın, belâ da ateş gibidir. Ayarı hâlis olan altın ateşe razıdır. (1471, 1472, 1743, 1474 c: 2, s: 199)

Mevlana'nın dostluk değerinde dikkat çekmek istediği başka bir husus ise kötülerle dostluk kurmaktan kaçınmaktır. Zira kötü arkadaş, insanı yoldan çıkarır ve

zamanla kendisiyle arkadaşlık yapanın huyunu da kötüleştirir. Mevlana, kötü arkadaşı yılanı benzetmiş ve bu kötü huylu arkadaşlardan kaçınılmasını öğütlemiştir.

Niteliksiz ve Samed olan Cenabıhakk'ın zatının hakkı için kötü dost, kötü yilandan daha beterdir.

Zira kötü yılan, insanın sadece canını alır. Kötü arkadaşsa insana, cehennem ateşine rehberlik eder.

Kötülerle arkadaşlık eden, onlarla düşüp kalkan şüphesiz onların kötü huylarıyla huylanır.

Kötü arkadaş, sana gölge salınca o, mayasız olduğu için bil ki senin de yolunu keser, mayanı çalar.

Aklın eğer, sarhoş bir ejderha ise kötü dost ta bir zümrüttür, ondan sakın!

Senin aklın gözünü kör eder. Onun ta'nı, taun gibi seni dertlendirir. (2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648 c: 5, s: 604)

Mesnevi'de dostluktan 5 farklı yerde bahsedilmiştir. Dostluk, Mesnevi'de insanların hayatlarında ihtiyaç duyacakları bir değer olarak karşımıza çıkmıştır. Özellikle yolculuk esnasında dostların değeri üzerinde durulmuştur. Bir yolculuğa dostlarla beraber çıkmanın tek çıkmaktan çok daha güvenli ve eğlenceli olacağı bildirilmiştir. Dost, gerekirse dostu içinde her türlü sıkıntıya katlanmalı ve hatta ölümü bile göze almalıdır. Mevlana, iyi kişilerle dostluk kurulmasını öğütlemiş ve kötülerle dostluk kurmaktan kaçınılmasını istemiştir. Çünkü kötülerin insanı yoldan çıkaracağını savunmuştur.

4.2.1.9. Hüsn-i Zan

Hüsn-i zan, sözlükte iyi niyet şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Bir kimsenin veya bir hadisenin iyiliği hakkındaki vicdani ve iyi kanaat, iyi fikirde bulunup iyi olacağını düşünmek şeklinde de açıklanabilir. Hüsn-i zannın zıddı su-i zandır ve kötü zanna sahip olma, başkalarının hareketini kötü zannetme şeklinde tanımlanmıştır. Hüsn-i zan, insanların kişilikleri

ya da davranışları hakkında önyargılı davranmamak ve vaziyeti iyiye yormaktır. Su-i zan ise başkaları hakkında temelsiz ve sebepsiz bir şekilde iyi düşünmemek, onların davranışlarını ve bu davranışların sebeplerini kötüye yormak olarak açıklanabilir.

Mesnevi’de Mevlana, insanlara daima iyi düşünmeyi, kötü kişilerle veya kötü hadiselerle karşılaşılrsa bile yine de hüsn-i zanda bulunmayı tavsiye etmiştir.

Bu kıssadan ibret al da Hakk’ın hükmüne razı ol.

Yüzlerce kötü hadiselerle karşılaşsan ye’se düşme, hüsn-i zanda bulun.

Başkalarının korkuyla yüzlerinin sarardığında, kâr ve zarar zamanlarında gülesin. (3277, 3278, 3279 c: 3, s: 362)

Hüsn-i zannı tavsiye eden Mevlana, su-i zandan ise kaçınılmasını öğütlemiştir. Başkaları hakkında su-i zanda bulunmanın sebebinin aslında insanın sağlıklı bir kişiliğe sahip olmadığının göstergesi olduğu kanaatindedir. Su-i zanda bulunan kişinin, kötü huylu ve karamsar olduğu için başkalarını da kendi kendisi gibi zannettiği düşüncesindedir.

Ey yalancı sabaha aldananlar, hakikî sabahı da yalancı sabah gibi görmeyin.

Sende eğer, nifak ve su-i zan yoksa öyleyse niçin kardeşine dair kötü zan besliyorsun?

Kötü zanda bulunanın daima işi de kötüdür. Kendi hâlini dostuna nispet eder. (1987, 1988, 1989 c: 5, s: 583)

Sende bir gam zuhur ederse kendine bak, başkasını itham etme.

Kimsenin hakkında kötü zanda bulunma; o kötü sözlü köle gibi olma. (1934, 1935 c: 4, s: 469)

Mesnevi’nin ikinci cildinde 1950 ile 2159. beyitler arasında anlatılan “Ayıyla İnsan” kıssasından çıkarılması gereken hisselerden biri de su-i zanda bulunmamadır. Hikâyede, bir kişinin bir ayıyı içinde bulunduğu zor durumdan kurtarması ve ayının da bu sebeple kişinin peşine bırakmayarak ona minnet duyması anlatılmaktadır. Bu

durumu gören başka ve bilge bir şahıs, ayıyla yoldaşlık yapan o kişiyi uyarılmış ve ayıdan uzak durması gerektiğini çünkü ayının er ya da geç bilerek veya bilmeyerek ona zarar verebileceğini anlatmıştır. O kişi ise bilge adamın bu uyarısı karşısında su-i zanna kapılmış ve bu sözleri ayıyla olan yoldaşlığını kıskandığı için söylediğini düşünmüştür. Bilge kişi ne kadar uyarılmışsa da o kişiyi ikna edememiş ve sonuç alamamıştır. Netice de o kişinin uyuduğu bir esnada başına konarak onu rahatsız eden bir sineği uzaklaştırmak isteyen ayı, koca bir kayayı adamın başına vurarak onun ölümüne sebebiyet vermiştir.

Yiğit, adamın ısrarından şüphelenerek bu nasihatçiye kızıp,

“Herhalde bu beni öldürmeye gelmiş bir katil veya bir şeyler uman kötü niyetli bir dilenci.”

“Yahut bir tuzak kurdu, bu tekliflerde bulunuyor. Beni dostumdan korkutmak istiyor” dedi.

Kötü düşünceli yiğit, hüsn-i zan üzere o şahsa iyi davranmadı.

O kötü zanlı, ayıya karşı iyi zan besliyordu. Sanki onunla aynı cinstendi.

Bir akıllıyı itham etti. Ayıyı sevgiye, vefaya kabiliyetli sandı. (2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053 c: 2, s: 214)

Hüsn-i zan Mesnevi’de 5 farklı yerde karşımıza çıkmıştır. Mevlana, insanlara her zaman iyiye yormayı ve iyi düşünmeyi nasihat etmiştir. Kötü zannın sağlıklı bir kişiliğe sahip olmamanın göstergesi olduğu düşüncesindedir. Ayrıca hep kötü zanla hareket edenlerin aslında karamsar ve kötü huylu kişiler olduğunu savunmuştur.

4.2.1.10. Kusur Örtme/Aramama

Kusur, sözlükte eksiklik, noksan, nakısa; bilerek veya bilmeyerek bir işi gereği gibi yapmama olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Burada ele aldığımız kusurdan kasıt, insanoğlunun hataları ve ayıplarıdır. Hata ve kusur insanlar içindir. Her insan hayatı boyunca çeşitli hatalara düşmektedir ve toplum tarafından “ayıp” ya da “kusur” olarak nitelendirilen

davranışlarda bulunabilmektedir. Burada insanoğluna düşen, bu ayıp ya da kusurlarından ötürü onları kınamamak, bir gün aynı hatalara kendisinin de düşebileceğini hesap edip o kusurun sahibine doğru yolu göstermeye çalışmaktır. Yoksa kusurundan ve ayıbından ötürü onu kınamak ve bu ayıbı yaymak ne o kusurun sahibine ne de bize bir şey kazandıracaktır.

Mevlana, insanların kusurlarını örtmeyi, ayıplarını yaymamayı öğütlemektedir. Çünkü ona göre, hiç kimse için aynı hatalara düşmemenin garantisi yoktur. Kişi önce kendi kusurlarının farkında olmalı ve bunları düzeltmek için çabalamalıdır. Başkasının ayıbıyla uğraşan, kendi ayıbını göremez ve bu durumun da kişiye getireceği şey ancak zarardır.

Dört Hintli namaz kılmak için bir mescide varmışlardı.

Huşu içinde namazlarını kılmak için niyet edip tekbir aldılar.

Müezzin içeri girdiğinde biri gayri ihtiyarî, “Ezan okundu mu? Dedi.

Diğer Hintli namazda olduğu hâlde berikine ihtar için, “Konuştun, namazın bozuldu.” dedi.

Üçüncüsü de, “Zavallı, sen kendine bak, ona kızma.” dedi.

Dördüncü de, “Allah’a hamdolsun ben onlar gibi asla konuşmadım” dedi.

Böylece hepsinin namazı bozuldu. Başkalarının ayıbını söyleyen elbette yol kaybeder.

Kendi ayıbıyla uğraşana ne mutlu. Başkasının ayıbını söyleyen o ayıbı kendisinden uzak görmesin.

Çünkü insanın yarısı ayıptan diğer yarısı da gayiptan meydan gelmiştir.

Mademki başında on yaranın derdi var. Merhemi başına sürmek lâzımdır.

Yara ayıbına merhemi ara. Kırılmış için de, “Ona acıyınız...” denildi.

O ayıp sende yoksa bile emin olma. Zira bir gün o, sana pusu kurabilir. (3057, 3058, 3059, 3060, 3061, 3062, 3063, 3064, 3065, 3066, 3067, 3068 c: 2, s: 242)

Mevlana, sürekli insanların kötü meziyetlerini söyleyip yayanların aslında kendilerinin de kötü huylu kişiler olduğu kanaatindedir. İyi huylu kişi ise kötü huyluların davranışlarına ses çıkarmayıp onlara tahammül edendir. Ayrıca ayıp örten kişinin kendi ayıplarının da örtüleceğini düşünmektedir.

Kötü huylunun kötülüğünü söyleyip ondan şikâyet edenin de huyu kötüdür.

Yani iyi huylu; kötü mizaçlı, kötü huylu hakkında ses çıkarmayan, ona tahammül edendir. (790, 791 c: 4, s: 437)

Ayıpları ört de senin de ayıplarını örtsünler. Emin olmadıkça kimseye gülme.

Senin gibi bu sandık içinde pek çok âciz kalmışlar, nefsini belâlara uğratmışlar var. (4560, 4561 c: 6, s: 786)

Mesnevi'de 3 yerde kusurları örtmenin faziletinden bahsedilmiştir. Mevlana her insanın hayatı boyunca hatalara düşebileceği ve kusur işleyebileceği kanaatindedir. İnsanlara düşen ayıp ve kusurundan ötürü kimseyi kınamamak ve ona doğru yolu göstermeye çalışmaktır. Çünkü aynı kusura bir gün herkes düşebilir. Kusur ve ayıpları yaymamak gerektiğine inanan Mevlana, kusur örtenim kendi kusurlarının da örtüleceğini bildirerek insanlara kusur aramamayı ve ayıpları örtmeyi tavsiye etmiştir. Zira başkalarının ayıplarıyla uğraşanlar kendi ayıplarını göremeyeceklerdir.

4.2.1.11. Sevgi

Sevgi, sözlükte insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelen duygu olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Bu başlık altında incelediğimiz sevgi değerinden kasıt; özel olarak bir kimseye veya bir şeye duyulan sevgiden öte genel anlamda sevme duygusuna sahip olmaktır. Özel olarak bir varlığa duyulan sevgi de bu tezin bir konusudur ve yeri geldikçe incelenecektir. Sözgelimi Allah sevgisi, dini değerler başlığı altında;

vatan sevgisi ise milli değerler başlığı altında ele alınacaktır. Sevgi, çok az istisnası olmak kaydıyla her insanda az ya da çok bulunan bir duygudur. İnsanların birbirleriyle ve çevreyle olan ilişkilerine yön veren önemli değerlerdendir.

Mevlana'ya göre insanla hayvan arasındaki önemli farklardan biri de insanda sevgi duygusunun bulunmasıdır. Mevlana, sevginin insani bir değer olduğu kanaatinde-dir. Ayrıca sevginin her acıyı tatlılaştıracağını ve gzelleştireceğini savunmuştur.

Sevgi ve merhamet insanlığın, hiddet ve şehvetse hayvanlığın vasıflarıdır.(2538, s: 112)

Sevgi her acıyı, tatlılaştırır, güzelleştirir. Zira onun aslı temizliktir. (2685 c: 1, s: 116)

Mevlana, sevginin işlevini, gücünü ve ne gibi sonuçlara yol açacağını Mesnevi'de dikkat çeken ifadelerle anlatmıştır. Ona göre sevginin aamayacağı kapı, şifa olmayacağı dert yoktur.

Sevgi, acıyı tatlılaştırır. Sevgi, bakırı altın eder.

Bulanıklar sevgi ile duruldu. Dert sevginin feyziyle şifa bulur.

Sevgi, ly diriltir. Kulu sultan eyler.

Bu sevgi ilim neticesidir. Aşağılık kimse bu huzura nail olmaz. (1545, 1546, 1547, 1548 c: 2, s: 201)

Sevgi, Mesnevi'de insani ve güçlü bir değer olarak ele alınmıştır. Bu anlamda ele aldığımız sevgi Mesnevi'de 3 yerde karşımıza çıkmıştır. Mevlana'ya göre sevgi insana has bir değerdir ve bütün sıkıntılarını giderecek, bütün dertlere çare olacak kadar güçlü bir duygudur.

4.2.1.12. Kin Tutmama

Kin, sözlükte birine karşı duyulan  alma isteği, garaz şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Mesnevi'de kin,

şeytanın vasfı olarak görülmüş ve sapıklığın, kâfirliğin kökü olarak nitelendirilmiştir. Çünkü Şeytan, Âdem'in kendisinden üstünlüğünü kabul etmemiş, haset ve kibriden ötürü ona secde etmemiştir. Bu sebeple de Allah'ın huzurundan kovulmuş ve âdemoğluna karşı sonsuz bir kine kapılmıştır. İşte Mevlana, bu kini sapıklığın, günahın ve kötülüklerin kökü olarak görmektedir.

Kötü kişi de başkasına faydalı olur ama kendisi için zararlı!

İmanın verdiği merhamet ondan kesildi, şeytanın vasfı olan kinse onda birleşti.

Her biri hışmın, kinin tezgâhı oldu. Sapıklığın, kâfirliğin kökü kindir. (110, 111, 112 c: 4, s: 418)

Mevlana, kötülüğe iyilikle karşılık verilmesi gerektiği düşüncesindedir. İnsanoğlu kendisine yapılan bir kötülüğe aynıyla karşılık vermemeli, kin beslememelidir. Çünkü ona göre kin tutma, kişiye yolunu şaşırtır ve onu cehennemlik eder.

Kin yüzünden yolunu şaşırarlara kin tutma. Sonra yolunu şaşırmışların kabrine koyarlar.

Kinin aslı cehennemdir. Fer' elbette asla bağlıdır.

Senin işinde cehennem bir cüz'ü olursa neticede cüz'ün karar edeceği yer küldür.

Huyun, cennetin cüz'ü olursa bil ki, safa süreceğin yer cennettir. (276, 277, 278, 279 c: 2, s: 168)

Mesnevi'de 2 farklı yerde kin tutmama karşımıza çıkmıştır. Kin tutma Mesnevi'de şeytani bir vasıf olarak ele alınmış ve insanlara kin tutmamaları tavsiye edilmiştir. Şeytan âdemoğluna olan kininden ötürü makamından kovulmuştur dolayısıyla kin tutmak ancak şeytanın emellerine hizmet etmektir. Kötülüğe karşı iyilikle muamele edilmelidir. Kin, öfke insana yolunu şaşırtır ve ahiretteki akıbetini de mahveder.

4.2.1.13. Yardımseverlik

Yardım, sözlükte kendi gücünü ve imkânlarını başka birinin iyiliği için kullanma, işlerin daha etkin ve verimli olabilmesi için sağlanan destek, katkı şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Yardım, toplumsal kaynaşma ve dayanışmayı sağlayan değerlerdendir.

Mesnevi’de yardımsever kişiler arslana benzetilerek övülmüştür. Özellikle mazlumlara ve sıkıntıda olanlara yardıma koşanlar için Mevlana, coşkun bir dille methiyelerde bulunmuştur.

Bir ayya bir ejderha musallat olmuştu. Bir yiğit de onu kurtarmaya gitti.

Âlemde yardıma koşan arslan gibi kimseler vardır. Mazlûma yardım için canlarını feda ederler.

Mazlûmların feryadını işitince, rahmet denizi gibi coşarlar.

Cihan köşkünün yarığına destek, gizli dertlerin hekimi olan onlar.

Halk için ancak muhabbet ve rahmet, hastalıkları tedavi eden oldular.

Dertli kimseye deva arar, çaresiz gönle teselli bahş ederler. (1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955 c: 2, s: 212)

Mevlana’nın Mesnevi’de sık sık başvurduğu yollardan biri de tavsiyelerine ayet ve hadisleri kaynak göstermektir. İnsanlara yardımseverliği tavsiye ederken de bir ayetten yararlanmıştır.

Kutup odur ki kendi sabit olup gökler onun etrafında döner.

Ondan yana has bir kulsan gemisinin tamirinde ona yardım et.

O yardım senin için bir şereftir. Cenabıhak, “Yardım ederseniz, yardım görürsünüz.” buyurmuştur. (2353, 2354, 2355 c: 5, s: 595)

Mesnevi’de 2 farklı yerde yardımseverlikten bahsedilmiştir. Mevlana, yardımsever insanları övmüştür. Yardıma ihtiyacı olanların yardımına koşanlar için

yiğit, aslan gibi ifadeler kullanarak yardımseverliği teşvik etmiştir. Ayrıca ayet ve hadislerden de yararlanarak yardımseverliği tavsiye etmiştir.

4.2.1.14. Kadirşinaslık

Kadirşinas, sözlükte değerbilir, kadirşinaslık ise değerbilirlik şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Kadirşinaslık, görülen iyiliğin kıymetini bilme, o iyiliği unutmama, yeri ve zamanı geldikçe de bu iyiliğe karşılık verme olarak açıklanabilir.

Mesnevi'nin ikinci cildinde 1475 ile 1549. beyitler arasında anlatılan Lokman ile efendisinin hikâyesinden çıkarılacak hisselerden biri de kadirşinaslıktır. Lokman bir köle iken efendisinin teveccühüne mazhar olmuş ve efendisi onu kendi oğlundan üstün tutarak sevmiş, korumuştur. Lokman da efendisinin bu teveccühüne karşı onun kıymetini bilmiş ve gereken ona gereken saygıyı göstermiştir. Efendisinin misafir ağırladığı bir gün, sofrada kendisine efendisi tarafından ikram edilen çok acı ve zehir gibi bir karpuzu hiç belli etmeden iştahla yemiştir. Lokman'ın karpuzu iştahla yediğini gören efendisi, merak ederek karpuzun tadına bakmış ve o zehir gibi tadı alınca, bu acı karpuzu hiç itiraz etmeden yemeye neden devam ettiğini Lokman'dan sormuştur. Lokman'ın cevabı ise kadir- kıymet bilmenin güzel bir örneği olmuştur.

Lokman yanına gelince efendisi şevkle bıçağa uzanıp,

Karpuzdan bir dilim keserek Lokman'a verdi. O da onu şeker gibi yedi.

Bir daha verdi. Onu da yedi. Böylece dilimler on yediye buldu.

Sonra efendisi bir dilim alıp, "Karpuz tatlı mı bir bakayım" dedi.

Zira Lokman'ı öyle istekle yer görünce ona da bir iştihâ ve arzu gelmişti.

Yer yemez karpuz ağzını yaktı. Dili ve ağzı gittikçe acılaştı.

Bir müddet sustu, konuşamadı. Sonra Lokman'a, "Ey benim canım!

"Bu zehre nasıl teveccüh ettin? Kahra karşılık lütuf gösterdin?"

“Bu sabırlılık, bu sabrın, cana düşman gibi bu eziyyet nedir?”

“Niye kibarca bildirmedin? Özür dileyip maksadı anlatmadın?” dedi.

Lokman da dedi ki, “ Ben senin nimetinden faydalanmışım. Canım ve tenim nimetinden mahcuptur.”

“Senin sunduğun bir şeye acıdır demek, benden ona karşı bir iğrenme göstermek, ayıptır.”

“Nimetlerinin hakkı vücudumda bellidir. Her bir kemiğim senin nimetinden nasibini almış.”

“Senin bir acı lokmana katlanamazsam bu canın, bu tenin başına toprak..”

“Karpuzu veren senin lütuf elin, bana onun acılığını göstermez.(1530, 1531, 1532, 1533, 1534, 1535, 1536, 1537, 1538, 1539, 1540, 1541, 1542, 1543, 1544 c:2, s: 201)

Mesnevi’de bir yerde kadirşinaslıktan bahsedilmiştir. Kadirşinaslık, Mesnevi’de Hz. Lokman’ın hikâyesinden yola çıkılarak insanlara nasihat edilmiştir. İnsan gördüğü iyiliği unutmamalı, bu iyiliğin ve bu iyiliği yapanın kıymetini her daim bilmeli ve hatırlamalı, yeri ve zamanı geldiğinde de bu iyiliğin karşılığını mutlaka göstermelidir.

4.2.1.15. Liyakat

Liyakat, sözlükte bir kimsenin kendisine iş vermeye uygunluk, yaraşırılık duyumu, değer, kifayet olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Liyakat, kısaca işi ehline verme şeklinde tanımlanabilir. İş ehline vermek, bir toplumda düzenin sağlanması ve toplumsal yaşamın sağlıklı bir şekilde yürütmesi için elzemdir. Özellikle her seviyedeki yönetici konumunda bulunan kişilerin, o konumun gereğini hakkıyla yapacak bilgi ve beceriye sahip olması gerekmektedir. Lâyık olmayan kişiler tarafından idare edilen herhangi bir toplum ya da kurumun, kendisinden beklenen vazifeleri hakkıyla yerine getirmesi beklenemez.

Mesnevi’de liyakatsiz kişilerce hükmedilen bir topluluğun sonunun felaket olacağı anlatılmaktadır. Mevlana’ya göre liyakatsiz kişinin hem kendine hem de idare ettiği topluluğa faydadan çok zararı olacaktır.

Cahil, insanlara hükmedince bütün sahra yılan ve akreplerle dolar!

Lâyık olmayanın eline mevki ve mal geçince şüphesiz önce kendisini rüsva eder!

Ya cimrilikle az ihsanda bulunur veya cömertlik etse kat kat hata işler.

Beydak hanesine şahı kor. Ahmak ihsanda bulunacak olsa işte böyledir.

İdare bir sapığın eline düşünce, o bunu mevki sanır ama varıp kuyuya düşer!

Kendi yol bilmezken rehberliğe kalkışır; işinin kötülüğünden kötülükler eder. (1464, 1465, 1466, 1467, 1468, 1469 c: 4, s: 455-456)

Mesnevi’de bir yerde bahsedilen liyakat, toplumları yöneten, makam mevki sahibi kişilerde mutlaka bulunması gereken bir değer olarak karşımıza çıkmıştır. Liyakatsiz kişilerce yönetilen toplulukların sonunun felaket olacağını savunan Mevlana, işlerin layık olan kişilere verilmesi gerektiğini öğütlemiştir.

4.2.1.16. Saygı

Saygı, sözlükte değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Bu çalışmada ele aldığımız saygı değerinden kasıt, özel olarak birine duyulan saygıdan öte genel anlamda saygılı olma hâlidir.

Hürmet eden hürmet bulur, şeker yiyen de lezzet.

İyi şeyler iyi olanlar içindir. Vefa ve cefa göster, hep aynı kalmaz karşılığını görürsün. (1555, 1556 c: 1, s: 85)

Mesnevi’de bir kez bahsedilen saygı, karşılığını görebileceğimiz bir değer olarak karşımıza çıkmıştır. Mevlana’ya göre saygı duyan, saygı görecektir.

4.2.2. Milli Değerler

Çalışmamızda geleneksel ana başlığı altında incelediğimiz değer gruplarının ikincisi milli değerlerdir. Milli değerler, toplumların geleneksel olarak kuşaktan kuşağa aktardığı ve milli kimliklerini sürdürmelerini sağlayan vatan sevgisi, millet sevgisi, bayrak sevgisi vb. değerler olarak ele alınmış ve Mesnevi’de tespit edilen bu türden değerler aşağıda sunulmuştur.

4.2.2.1. Vatan Sevgisi

Vatan, bir halkın üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçası, yurt şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). İnsanların yaşadıkları vatanlarına karşı duydukları sevgi ve saygı bir milletin varlık ve birliği için gerekli bir değerdir. Milletler, tarihleri boyunca birçok savaş, sıkıntı ve badireler geçirmiştir ve bundan sonra da geçirecektir. Bu sıkıntılardan kurtulmanın yolu ise kişilerin yaşadıkları vatani sevmesi, sahiplenmesi ve vatani için elinden geleni yapmasından geçer.

Mevlana, Mesnevi’de vatan sevgisini, vatanından uzak bir papağanın ağzından anlatmaktadır. Vatanından uzakta bir kafeste mahpus olan papağan, özgürlüğünün ve vatanının hasretini çekmektedir. Esaretten kurtulduğunda da aklına ilk vatani gelmiştir ve bu durumu da şöyle dile getirmektedir:

Ey efendi! Elveda, işte ben gidiyorum. Sen de bir gün vatanına gidersin.

Ey efendi elveda, sen bana merhamet ettin, beni karanlık bağdan kurtardın. (1913, 1914 c: 1, s: 94-95)

Mesnevi’de 2 yerde vatan sevgisinden bahsedilmiştir. Mevlana, birçok değerde olduğu gibi vatan sevgisi değerini aşılacak için de hayvan hikâyelerinden yola çıkmıştır. Kafeste mahpus olan papağanın vatanına duyduğu sevgi ve özlem, aslında tüm insanlara vatanlarını sevmeleri ve ona sahip çıkmaları için somut bir örnek olarak sunulmuştur.

4.3. EVRENSEL DEĞERLER

Bütün insanlığı ilgilendiren ve istisnaları olmak kaydıyla insanların ortak olarak benimsediği estetik, bilimsel, ekonomik ve siyasi değerlerdir. Evrensel, bütün insanlığı ilgilendiren demektir. Kimi değerler birey ve toplumdan öte tüm insanlığın ilgi alanına girer ve bunların varlığı ya da yokluğu evrensel sonuçlar doğurur. Dolayısıyla tüm insanlığı ilgilendiren bu türden değerler, çalışmamızda evrensel başlığı altında incelenmiştir.

4.3.1. Siyasi Değerler

Siyaset ve ülkeler arası siyasi ilişkiler, küreselleşme ile birlikte günümüz dünyasının önemli ve belirleyici etkenleri olmuştur. Demokrasi, eşitlik gibi kavramlar siyasetten bağımsız düşünülemez. Ayrıca bu kavramlara devletlerin biçtiği değer, sadece kendi toplumlarını değil diğer toplumları da etkilemektedir. Devletlerin; politikalarının merkezine demokrasi, eşitlik, insan haklarına saygı, özgürlük ve barış gibi değerleri oturtmamaları sonucu birçok insani mesele ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla sözü geçen değerler, siyasetten bağımsız düşünemeyeceği için siyasi ve tüm insanlığı ilgilendirdikleri için evrenseldir. Mesnevi’de tespit ettiğimiz siyasi değerler aşağıda sunulmuştur.

4.3.1.1. Hürriyet

Hürriyet, herhangi bir kısıtlanmaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbesti şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Hürriyet, insanların ve toplumların her türlü dış etki ve baskılardan bağımsız olarak kendi düşünce, irade ve kararlarına uygun hareket etmesidir. Hürriyet, her kişi ve toplum için vazgeçilmez bir değerdir. Kişiler ve toplumlar, tarih boyunca değer verdikleri hürriyetleri için mücadele etmişler ve gerekirse can vermekten çekinmemişlerdir. Hürriyetine bağlı bir kişi ve toplum için esaret kabul edilemez.

Mesnevi'nin birinci cildindeki 1612 ile 1918. beyitler arasında anlatılan Tacir İle Papağan hikâyesinde bir kafeste mahpus olan papağan, hürriyetinin ve vatanının özlemini çekmektedir.

Böyle hasretinizi çekmek ve ayrılığın benim gibi bir zavallıyı inletmesi layık mıdır?

Bu reva mıdır ki, ben sıkı bir hapiste olayım da siz yeşilliklerde, ağaç tepelerinde dolaşınız?

Dostların vefa âdeti bu mudur? Ben hapiste olayım, sizler de gül bahçesinde dolaşın!

Siz çayırılıkta zevk u sefa eylerken zaman zaman ağlayan şu kuşu da hatırlayın. (1620, 1621, 1622, 1623 c:1, s: 86)

Mesnevi'nin üçüncü cildinde hürriyet değeri yine kafesteki bir kuşun dilinden anlatılmaktadır. Kafesteki kuş bir anlamda esir olduğu için muzdarip olmakta ve bu kafesten kurtulup hürriyetine kavuşmanın yolunu aramaktadır.

Kafes, bahçeye konsa içindeki kuş gülleri, ağaçları görür.

Dışardaki kuşlar, her an ötüşerek kafesin etrafında uçuşurlar.

Etraf yeşillik ama o kuş kafeste inlemede, bu yüzden muzdarip olup onun iştahı ve sabrı, kararı gider!

Kafesinden, bağından kurtulabilmek için kafes aralıklarından başını çıkarır durur.

Zira canı da gönlü de dışarıya çıkmak istiyor. Hâsılı, kurtarıcısı kafesi açacak olandır. (3975, 3976, 3977, 3978, 3979 c: 3, s: 382)

Hürriyet Mesnevi'de bir neşe kaynağı olarak görülmüş, hürriyeti olmayanların ise sevinç, neşe, mutluluk gibi duygulardan mahrum olacakları anlatılmıştır.

Zincirle bağlanan için neşe, hapis olana hürriyet nedir?(658 c: 1, s: 60)

Mesnevi'de 3 farklı yerde hürriyetten bahsedilmiştir. Hürriyet değerinde de karışımıza kahramanları hayvanlar olan hikâyeler çıkmıştır. Kafesteki mahpus

papağan ve yine başka bir mahpus kuşun ağzından hürriyete duyulan özlem dile getirilmiştir. Mevlana, hayvanlar aracılığıyla insanlara özgürlüklerinin kıymetini bilmelerini ve bunu korumak için ellerinden geleni yapmaları gerektiğini öğütlemektedir. Hürriyet ayrıca mutluluk ve neşe kaynağı olan bir değer olarak sunulmuştur.

4.3.1.2. Barış

Barış uyum, karşılıklı hoşgörü ve anlayışın doğurduğu ortam olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Diğer bir anlamı ise savaşmama hâlidir. Evrensel bir değer olarak kabul edilebilecek barışın ortaya çıkması aslında adalet, hoşgörü gibi diğer değerlerin varlığına bağlıdır. Barış, insan haklarına saygı, eşitlik gibi değerler, evrensel kavramlar olup aynı zamanda varlıkları, ülkelerin siyasi politikalarına ve diğer ülkelerle olan ilişkilerinde takındıkları tutumlara da bağlıdır. Dolayısıyla bu değerlerin benimsenebilmesi siyasetten bağımsız değildir. Sorulduğunda her insan ve her ülke barış içinde bir dünyada yaşamak istediğini belirtir fakat maalesef gerçek böyle değildir. Barışın bir kenara bırakıldığı, güçlünün güçsüzü ezdiği ve savaşların hâkim olduğu bir dünyada yaşamaktayız. Bu durumun değişmesi, ülkelerin ve toplumların barış değerini ve bu değerini ihtiva ettiği diğer değerleri gerçek anlamda benimsemelerinden geçmektedir.

Barış dalgası ne zaman mevcut olursa gönüllerden kin yok olur.

Savaş dalgalarının hâli bunun zıddıdır. Sevgileri alt üst eder. (2683, 2684 c:1, s: 116)

Mesnevi’de bir yerde barıştan bahsedilmiştir. Mevlana, savaşın sevgiyi yok eden bir durum olduğunu, barışın ise gönüllerdeki kin ve nefreti gidereceğini anlatarak tüm insanlara karşılıklı hoşgörüyü ve barışı tavsiye etmiş savaşlardan ve çatışmalardan ise uzak durulması gerektiğini bildirmiştir.

4.3.1.3. Eşitlik

Eşitlik iki veya daha çok şeyin eşit olması durumu, denklik şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Eşitlik; din, dil, ırk,

renk, mezhep gözetmeksizin her insanı insan olduğu için değerli kabul etmektir. İnsanlar, yukarıda sayılan özelliklerden birine sahip oldukları veya olmadıkları için üstün ya da aşağı kabul edilemez. Herkes kanunlar önünde eşittir ve bir kimse ya da zümreye ayrıcalık tanınamaz.

İlk kıyasları, Hakk'ın huzurunda ortaya süren murdar İblis oldu.

Dedi ki, "Ateş topraktan daha güzeldir. Benim aslım ateş. Âdem ise hakir topraktan oldu."

"Öyleyse fer'i asilla mukayese edersek onda karanlık, bendeysen nurlu bir elbise var."

Allah, "Bunda soy sop davası yoktur. Asalet, züht, takva ve edeptendir.

"Bu fâni dünya malı miras değil ki, soy sop davası caiz olsun.(3505, 3506, 3507, 3508, 3509 c:1, s: 139)

Mesnevi'de bir yerde eşitlikten bahsedilmiştir. Mevlana, Mesnevi'de Âdem Peygamber ile Şeytan olayından hareketle soy sop davasının yanlışlığını anlatmıştır. Ona göre Allah katındaki üstünlük takva ve edepten ileri gelir. Bunun haricinde hiç kimse herhangi bir özelliğinden dolayı diğerinden üstün değildir.

4.3.2. Estetik Değerler

Estetik kelimesi, sözlükte sanatsal yaratının genel yasalarıyla sanatta ve hayatta güzelliğin kuramsal bilimi, güzel duyu, bedii, bediiyat; güzellik duygusu ile ilgili olan, güzellik duygusuna uygun olan ifadeleriyle tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Estetik; simetri uyum ve forma önem verir. Sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür (Güngör, 1993). Edebiyat, resim, müzik, tiyatro gibi sanat dallarının ürünleri estetik değerler olarak kabul edilebilir. Bu değerleri evrensel değer olarak kabul etmemizin sebebi sanatın birey ve toplumları aşan bir uğraş alanı olduğudur. Duygulu bir şiir, istisnaları olmak kaydıyla her toplumdan insanı etkiler. Aynı şekilde güzel bir resme bakmak, kulağa hoş gelen

bir müziği dinlemek insanlara haz verir. Ayrıca “güzel” olan her şey her toplum için değerlidir.

4.3.2.1. Güzellik

Güzellik, estetik bir zevk, coşku, hoşlanma duygusu uyandıran nitelik olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). İnsan, tabiatı gereği güzele ve güzellik duygusu veren şeylere değer verir. Estetik açıdan duyu organlarına hoş gelen her şey güzel olarak nitelendirilebilir.

Mevlana’ya göre güzellikten kasıt, sadece maddi ve somut güzellik değildir. Maddi güzellikten daha önemlisi ruh güzelliğidir. Mesnevi’nin birinci cildinde fakirliğinden bıkan bir bedevinin, devrin halifesinden yardım istemeye gitmesinin anlatıldığı hikâyede; bedevi, halifenin maddi ve manevi güzelliği karşısında adeta kendinden geçmektedir:

“Buraya para istemek için gelmişim ama sizin yüzünüzün güzelliğinden sarhoş oldum.”

Birisi ekmek almak için ekmekçiye vardı. Onun güzelliğini görünce, canını verdi.

Birisi gül bahçesine gitti. Bahçıvanın güzelliği onun seyir yeri oldu.

Bir kimse de kuyudan su almak isteyince Yusuf’un letafeti görüldü.(2890, 2891, 2892, 2893 c:1, s:122)

Mevlana, Mesnevi’de maddi güzelliğin geçici olduğunu kalıcı olanın ise mana ve ruh güzelliği olduğunu, yine birinci ciltte 37 ile 255. beyitler arasında anlattığı Padişah ile Cariye hikâyesinde benimsetmek istemiştir. Cariye, yüzünün güzelliğinden ötürü bir kuyumcuyu sevmektedir, bu sevgisinden ve hasretinden yatağa düşmüştür. Fakat hekimin bir hilesi sonucu güzelliğini kaybeden kuyumcunun artık cariyenin gözünde ve gönlünde bir değeri kalmayacaktır.

Hekim, kuyumcu için şerbet yaptı ve hastalandırmak için ona bunu içirdi.

Hastalıktan onda hâl (güzellik) kalmadı. Kızın da aşkı böylece azaldı, yok oldu.

Onun güzel çehresi sarardıkça, o güzel kızın da gönlü ondan soğudu.

Aşk, renge ve kokuya bağlı (zahiri) olursa o, aşk değildir, kişiye bir utançtır.

Kız kendinden utanır oldu. Zira o süsün, rengin esiri olmuş idi. (211, 212, 213, 214, 215 c:1, s: 48)

Mesnevi’de bir yerde geçen güzellikten kasıt, maddi ve geçici olan güzellik değil manevi güzelliktir. Yüz güzelliği bir şekilde son bulur fakat ruh ve mana güzelliği her daim kalıcıdır ve esas olan da budur.

4.4. DİNİ DEĞERLER

İnsanların inançlarının gereği olarak benimsedikleri değerlerdir. Çalışmamızda, dini değerler, dini emir ve yasakların gerekleri olarak ele alınmıştır. Din, her devirde toplumların yaşantılarını yönlendiren ve insanların dünyayı algılama şekillerini belirleyen önemli etkenlerden biri olmuştur. İlk devirlerden beri insanoğlu varlığının kaynağını araştırmış ve bir yaratıcının peşine düşmüştür. Değerler ve inançlar, hayatı anlayıp yorumlamada, davranışların şekillenmesinde rehberlik eder. İnsanların inançlarının gereği olarak benimsedikleri Allah sevgisi, peygamber sevgisi, şükür vb. bu çalışmada dini değerler olarak kabul edilmiş ve Mesnevi’de tespit edilen bu türden değerler aşağıda sunulmuştur.

4.4.1. Allah Sevgisi

Mesnevi, baştan sona Yüce Allah’ın mutlak ilmine, güzelliğine ve yarattıkları üzerine hâkimiyetine iman etmiş bir gönlün hislerinin dışa yansımalarıdır. Mevlana’da aşk ve sevgiden kasıt, biricik ve eşsiz olan Allah’a duyulan aşk ve sevgidir. Ebedi ve mutlak hakikat olan Allah’tır, güzel olan her duyguya lâyık olan da yine odur. Yoksa fâni olana duyulan sevgi ve aşk geçicidir. O’ndan gelecek kahrda bile nice lütuf ve güzellikler vardır.

Faniye olan aşk ebedî değildir. Zira insan bu düzenin hükmüne (ebedîliğe) müsait değildir.

Her an gönle feyizler veren (goncadan daha taze olan) gözü, ruhun safası olan ilahî aşk bakidir.

Daima diri ve baki olana âşık ol. Sırrını o nura kavuştur.

O'nun aşkını iste, zira bütün peygamberler, veliler bu aşkı, iksirin tâ kendisi bildiler. (226, 227, 228, 229 c:1, s: 49)

O'nun en kötü kahrı, iki âlemin hilminden de iyidir. Ne güzeldir o kâinatın Rabb'i ve ne güzeldir kendisinden yardım istenen O.

O'nun kahrında nice lütuf ve ihsanlar vardır. O'na can feda etmek canı artırır. (1675, 1676 c: 5, s: 575)

Ya İlahi! Gözlerimiz sarhoş oldu. Yüklerimiz, günahlarımız ağırlaştı, sen bizi affeyle.

Bâtına da zahire de, şarka da garba da doldun. Şarkın da garbın da nuru senin nurunda yok olur.

Sırrın, sırlarımızı keşfeder; kudretin, nehirlerimizi yerden kaynatıp akıtır.

Ey zâtı gizli, ihsanı aşikâr olan Rabbim, senin kudretin bir su, bizse değirmen taşı gibiyiz.

Sen rüzgâr gibisin, biz de sanki tozuz. Rüzgâr gizli ama tozu aşikârdır.

Biz yeşil bir bahçe gibiyiz, sense bahar feyzisin. Feyz gizlidir, lütfuysa meydanda.

Sen can gibisin, biz de eller ve ayaklar gibiyiz. Elin tutup bırakması canla mümkündür.

Sen akıl gibisin, bizse dil gibi. Bu dilin konuşabilmesi akıl sayesinde.

Sen sevinç gibisin, bizse gülüş misali. Gülmek sevincin neticesinde zahir olur.

Şüphesiz her an bizim hareketlerimiz, daimi celâl sahibi Cenabıhakk'ın varlığına şahittirler. (3316, 3317, 3318, 3319, 3320, 3321, 3322, 3323, 3324, 3325 c: 5, s: 624)

Aşk, niyazsız Hakk'ın vasfındandır. O'ndan başkasına âşık olmak bir yalandan ibarettir.

Zira mecazî aşk, altınla süslenmiş bir güzelliştir. Görünüşü nur, ama içi dumandır.

Nur gidip duman zahir olunca mecazî aşk o zaman yok olur. (991, 992, 993 c: 6, s: 685)

Mevlana, Allah için yanan gönlün ve yine Allah için dökülen gözyaşının kıymetini şöyle dile getirmektedir:

Hak için ağlayan göz, ne güzel göz; Hak için yanan gönül ne güzel gönüldür. (855 c: 1, s: 65)

Allah'ı sevme, aynı zamanda onun mutlak iradesine teslim olmaktan geçer. Mesnevi'nin özü de aslında bundan başka bir şey değildir. Allah'a teslimiyet, hayır ve şerrin ondan geldiğini bilmek ve onun hükmüne ve takdirine tabi olmaktır. Mevlana, tam bir teslimiyet ve tevazu ile Yüce Allah'ın büyüklüğü karşısındaki duygularını Mesnevi aracılığıyla insanlara iletmek istemiştir.

Yaratılışının ateşi seni yakıyorsa, bil ki o yakış Hak'tandır.

Ateşli tabiatın sevinçli olursa şüphesiz yine o da Allah'tandır.

Gam görünürse tevbe et. Zira onun işi de Hakk'ın emriyledir.

O isterse gamı, kederi neşeye; esareti hürriyete çevirir. (871, 872, 873, 874 c:1, s: 66)

Memeyi, sütü ve anayı Cenabıhak yarattı, onu babayla çift eyledi, bırak onları.

Ey lütf u keremi kadim olan Rabbim! Bildiğim de bilmediğim de senin ihsanıdır.

Âciz kullarına seni anmalarını emrettin. Bize lütfun daimîdir. (333, 334, 335 c: 3, s: 280)

Nuh Aleyhisselâm dedi ki, "Ya rabbi! Senden başkasıyla yabancıyım. Senden başkasını bilmem. Ben senin mumuna pervaneyim.

Sana karşı nasıl olduğum ey gayıpları bilen! Sence malûm. Lütfuna şeksiz, şüphesiz gönül vermişim.

Ben seninle diri ve mesut oldum. Bu can ve ten senin ihsanıyla gıdalanır.

Ne seninle, ne senden ayrı bir kulum. Yani keyfiyetsiz, kemiyetsiz, sözsüz, sebepsiz bir hâldeyim.(1342, 1343, 1344, 1345 c: 3, s: 307)

O'nun emri ve takdiri olmadıkça ağaçtan bir tek yaprak bile düşemez.

Hakk'ın içeri girmesine izni olmadıkça ağızdan lokma dahi giremez.

Bizim yularımız olan meyillerimiz de O'nun emrine bağlıdır.

Bu yerde ve gökte bütün zerreler, O'nun izni olmadan kanatlarını oynatamazlar. (1907, 1908, 1909, 1910 c: 3, s: 323)

O'nun mülkünde ve O'nun emri olmadan hiçbir kimse kıl ucu kadar bir şeye kaadir olamaz.

Mülk O'nun, hüküm O'nun, ferman O'nundur. Şeytan ise O'nun en aşağılık bir köpeğidir. (2947, 2948 c: 5, s: 613)

Mesnevi'de, Allah'a teslimiyeti çarpıcı bir şekilde anlatan, Azrail'le bir insanın arasında geçenlerin anlatıldığı hikâye, Allah'ın hükmünden kaçışın imkânsız olduğunu gözler önüne sermiştir. Mesnevi'nin birinci cildinde 994 ile 1012. beyitler arasında anlatılan hikâye özetle şöyledir: Süleyman Peygamber zamanında Azrail'le karşılaşan bir kişi, Azrail'in canını alacağını düşünüp Süleyman Peygamber'den rüzgâra emir vererek kendisini Hindistan'a götürmesini ister. Süleyman Peygamber rüzgâra emreder ve o kişi Hindistan'a gider. Oysa Allah, Azrail'e “ Bu kulumun canını bugün Hindistan'da al” diye buyurmuştur ve o kişi Allah'ın hükmünden kaçamamıştır. Bu hikâyenin sonunda Mevlana, Allah'ın hükmünden kaçılmayacağını ve ona teslim olmamız gerektiğini şöyle ifade etmektedir:

Kimden kaçyorsun, kendinden mi? Ne imkânsız şey! En güzeli Hakk'a teslim ve razı olmaktır.(1012 c: 1, s: 70)

Dünya’da yaratılmış her şey Allah’ın emri altındadır ve Allah’ın her şeye gücü yeter.

Deniz de, kara da, su da, ateş de senin hükmün, senin emrin altındadır.

İstersen ateşi su eylesin. İsterse kudretin, tatlı suyu ateşe çevirir.

Bu niyazımız senin inayetinle, zulümden kurtulmamız senin hidayetindedir.(1390, 1391, 1392 c: 1, s: 80)

Mevlana’ya göre bütün yaratılmışlar, Allah’ın lütfuna ve yardımına muhtaçtırlar. İnsan sevecekse Allah’ı sevmeli ve başka şeylerin sevgisini gönlünde barındırmamalıdır. Mesnevi’de Allah sevgisi bazen de ona yakarış ve dua ile karşımıza çıkmaktadır. Mevlana, Mesnevi’nin birçok yerinde Yüce Allah’a samimiyet ve tevazu içinde yakarmış, dualarla onun yardımını ve rahmetini talep etmiştir. İnsanlığa da yardım istenecek, niyazda bulunulacak yegâne varlığın Yüce Allah olduğunu, mutlak güç ve iradenin onun elinde bulunduğunu ve ondan başkasından yardım ve rahmet beklemenin boş bir istek olacağını anlatmak istemiştir.

Ey yardım isteyenlerin yardımcısı! Bize yardım et. Bütün kullar senin lütfuna muhtaçtır.

Gönlümüzü senden başka şeylerin sevgisinden koru. Kötülükleri uzaklaştırıp, bizi sevindir.

Canımızı kötü kaderden kurtar. Temiz dostlardan bizi ayırma.

Senin ayrılığından daha acı bir şey yoktur. Senin lütfun olmayana eyvahlar... (4014, 4015, 4016, 4017 c: 1, s: 153)

“Kendimizi de, kötü zanlı nefsimizin rüsvalığını da gördük. Ya rabbi! Bizi daha imtihan etme.”

“Ey kendisinden yardım istenilen kerem sahibi! Sayısız ayıplarımızı ört.”

“Sonsuz celâl ve kerem sendedir. Sonsuz eğrilik ve sapıklıkta bizde.

“Ey kerem sahibi, sonsuz lütfunla şu bir avuç toprağın suçunu, küstahlığını bağışla.

“Parça parça olduk. Ruh bir ipliğe bağlı. Şehirdik, bir duvarımız kaldı.”

“Ey rabbim! Kalan ömrümü kurtar da şeytan tamamen sevinmesin.”

“Keyfiyetsiz lütfun halka sebep olup yolunu şaşırılmışlar senin aramanla şereflendiler.

“Ey kudret ve ihsan sahibi, yağa ve ete merhametler eden! Merhamet et.” (2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529 c: 2, s: 227)

Ey toprağı altına çeviren, ey toprağa Âdem vasfını veren Rabbim!

Sende her an lütuf ve ihsanlar bulunur, bizdeyse yanılmak ve unutmak!

Hatayı ve unutmayı ilme dönder. Cehlimizi sabr ile hilme çevir. (785, 786, 787, 788 c: 5, s: 549)

Aynı zamanda insanı içinde bulunduğu zor bir durumdan kurtaracak olan da yine duadır. Sıkıntılardan ve belalardan bizi ancak Allah'ın yardımı ve rahmeti kurtaracaktır. Onun rahmeti olmaksızın insanın bir felaketten ya da beladan kendisini kurtarmasının imkânı yoktur.

Yunus balığın karnında ıstırap çekti. Ona ancak Hakk'a tesbihi kurtarıcı oldu.

Balığın karnında tesbih edici olmasaydı, orada kıyamete kadar mahpus kalırdı.

Yunus, tesbihle balıktan kurtuldu. Duası Elest gününün nişanıydı. (3165, 3166, 3167 c: 2, s: 245)

Mesnevi'de Allah'a duyulan gerçek aşk ve sevginin karşılıksız ve beklentisiz olması gerektiği anlatılmaktadır. Mevlana'ya göre gerçek âşık, herhangi bir amaç taşımadan, karşılık beklemeden, istekte bulunmadan Allah'ı seven kişidir. Bir beklenti, istek, amaç veya korku bu aşka ve sevgiye gölge düşürecektir.

Fakir, ekmek için Hakk'ı anar. Mütteki (günahattan sakınan) ye Hakk'ı anmak can azığıdır.

Eğer yoksul söylediği sözden haberdar olsaydı az da çok da gözüne görünmezdi.

Ekmek için Tanrı'nın adını diline vird eden, saman arzusuyla Mushaf taşıyan eşeğe benzer. (504, 505, 506 c: 2, s: 174)

Korkuyla veya bir şey umarak Hakk'ı sevenler, taklit defterine iltica etmiş olurlar.

Gerçek âşık odur ki o, Hakk'ı bütün maksat ve dileklerden sıyrılmış olarak sever. (4638, 4639 c: 3, s: 400)

Yüce Allah, mahlûkata sınırsız ihsan ve lütuflarda bulunur. Her türlü nimeti yarattıklarının hizmetine sunan yine O'dur. Yeryüzünün bütün imkânları onun izni ve iradesiyle insanoğlunun faydasına sunulmuştur. İnsanoğluna rızkını veren Allah'tır ve de bütün bu rızıkları verebilecek tek güç de O'dur.

“ Kâf hâ yâ ayn sâd” vaadinin doğruluğunda Hak, Kâfi adının K'sidir, kullarına ihsan eder.

Kâfiyim ben, sana hayırları, başkasının yardımı olmaksızın lütfumdan veririm.

Kâfiyim ben, seni ekmeksiz doyurur; ordusuz, askersiz padişah eylerim.

Bahar olmaksızın güller verir, kitapsız, üstatsız bilgiler öğretirim!

Kâfiyim, ilâçsız deva verir; kabri, kuyuyu sana meydan ederim. (3539, 3540, 3541, 3542, 3543 c: 4, s: 513)

Hakk'ın huzurunda elini başına vurursun. Rızkı o verir, elin ve başın bunun şahididir.

Böylece bilirsin ki rızkın aslının aslı ve Rezzak O'dur. Rızık arayanlara rızık ulaştırın yine O'dur. (1502, 1503 c: 5, s: 570)

Allah sevgisi Mesnevi'nin genelinde en çok rastladığımız değer olmuştur. Yüce Allah'a duyulan sevgi ve bağlılık Mesnevi'nin genelinde ve sürekli olarak karşımıza çıkmıştır. Bu sebeple kesin bir sayı vermek her ne kadar doğru olmasa da Mesnevi'de 28 yerde Allah'a duyulan derin sevgi ve hürmetten bahsedilebilir.

Mesnevi'nin özü, Allah'ın mutlak gücü ve iradesi karşısında insanoğlunun aczinin ifadesidir. Mesnevi'nin hemen her beytinde açık veya örtülü olarak Allah'a duyulan sevgi, onun iradesine teslimiyet, rahmetine ve mağfiretine duyulan ihtiyaç kendini belli eder. Mevlana'ya Mesnevi'yi yazdıran sebep Allah'a duyduğu aşk ve sevgiden başka bir şey değildir. Mevlana'ya göre Allah'tan başkasına duyulan aşk anlamsızdır. Aşka ve sevgiye layık olan ancak Allah'tır. O'nun her şeye gücü yeter ve herkes O'nun yardımına muhtaçtır. Allah'a duyulan aşk beklentisiz olmalıdır. Herhangi bir amaç veya beklenti için O'nu sevmek bu yüce aşka gölge düşürür. Allah'ın kahrında bile nice lütuf ve güzellikler vardır. İnsanoğluna rızık da, sağlığı da, hastalığı da, belayı da veren Allah'tır. Bize düşen verdikleri için şükretmek vermediklerini ise samimiyetle ondan dilemektir.

4.4.2. Nefsine Hâkim Olma

Nefis, insanın yeme içme vb. gereksinimlerinin bütünüdür (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Mevlana'nın Mesnevi'de en çok eleştirdiği durumlardan biri insanın nefisine hâkim olamamasıdır. Nefis insanın her türlü arzudur. İnsanı günaha ve yanlışla sürükleyen sebeplerin altında aslında nefse hâkim olamama yatmaktadır. Mevlana, nefsi puta benzetmiş ve bu put dizginlenmezse ondan yeni putların doğacağını söylemiştir. Ona göre bütün kötülüklerin anası nefistir.

Bu nefis putu eğer kırılmazsa ondan diğer bir put doğar.

Nefis putu putların anasıdır. Zira o put yılan, bu ise ejderha oldu.(801, 802 c:1 s: 64)

Mevlana nefsi, insanın en büyük düşmanı olarak görmüş ve bu düşmanın yok edilmesi gerektiğini savunmuştur. Zira nefsin isteklerinin sonu yoktur, dünyaları versen yine de doymayacaktır.

Gerçi dışarıdaki hasmı mağlup ettik ama içimizdeki düşman ondan daha fenadır.

Onun öldürülmesini aklın, idrakin yapacağı bir iş sanma. Nefs arslanı tavşanın maskarası olmaz.

Nefis cehennemdir. Cehennem ise bir ejderhadır. Ona deryalar dökülse sönmez.

Yedi deryayı içse bu yine onun hararetine tesir etmez. (1432, 1433, 1434, 1435 c:1, s: 81)

O kötü huylu ana, senin nefsendir. Zira onun fesadı her yerde görünüyor.

Asıl onu öldür. Onun yüzünden her an bir azizi öldürmek sana yakışmaz.

Sana dünyayı dar eden odur. Onun için halk ile savaşmadasın.

Nefsini öldürmekle muradına erersin. Bir tek düşmanın kalmaz, muradına erersin. (789, 790, 791,792 c: 2, s: 181-182)

Mesnevi'de nefsin isteklerinin her zaman kişinin zararına olacağı ve bu isteklerin tam tersine göre kişinin hareket etmesi gerektiği görüşü hâkimdir. Mevlana, nefsin isteklerinin zıddına hareket etmeyenlerin ziyanda olacakları kanaatindedir. Nefse kötü gelen işlerde ise insanoğlu için hayır olacağı kanaatindedir.

Nefsinle meşveret edersen iyi olan şey onun dediğinin zıddıdır.

Namaz kılmanı, oruç tutmanı istiyorsa bile o hilekâr nefsin sana bir hilesi vardır.

Meşverette nefsin hile yapar. O her ne derse aksinde kemal vardır.

Sana ondan hayır gelmez. Akıllı bir dostla görüşmeyi tercih et. (2296, 2297, 2298, 2299 c: 2, s: 221)

Nefsine kötü gelene hiç kulak verme. Onun işi tersinedir.

Sen ona karşı çık, zira peygamberler şüphesiz ki böyle vasiyet etmişlerdir. (2287, 2288 c: 2, s: 221)

Bu aşağılık nefis, fâni kazançları istemedi. Aşağılık şeyleri kazandığın yetişir artık, insaf, yetişir.

*Aşağılık nefis, şerefli şeyler kazanmak isterse bile bunun ardında hile ve düzen eyler.
(2628, 2629 c: 2, s: 230)*

Nefsine hâkim olmayı başaranlar, Mevlana'ya göre manevi bir makam sahibi olacaklardır. Ayrıca Mevlana, Kuran- Kerim'den ayetlerle de nefsin arzularından uzak durulması gerektiğini desteklemektedir.

Ey kardeş! İğnenin acısına sabret ki nefis kâfirinin iğnesini kırasın.

Varlığını terk edenlere gök de, güneş de, ay da secde eder.

Putperest nefisini kahredenin güneş de, bulut da emrine mahkûm olur. (3111, 3112, 3113 c: 1, s: 128)

İnsan yaz olunca kışı ister. Kış gelince de önceki isteğini inkâr eder.

Bir hâle asla razı olmaz ne darlığa ne bolluğa.

Hasret insanı küfre götürür. Hidayete nail olunca da inkâra sapar.

İşte bu yüzden nefis öldürülmeye lâyıktır. Cenâbı Hak, “Nefislerinizi öldürün” buyurmuştur. (374, 375, 376, 377 c: 3, s: 281)

Mevlana'ya göre nefis, çeşitli hilelerle iyiyi kötü, kötüyü ise iyi olarak insana gösterir. Nefsin istekleri karşısında insanın sihre ve büyüye kapılmış gibi çaresiz kalabileceğini ve bütün kötülüklerin nefsin bu doyumsuzluğundan kaynaklandığını düşünen Mevlana, insanın nefsiyle mücadelesini kazanması gerektiğini anlatmaktadır.

Nefsin, içinden yolunu kesmeseydi, yol kesiciler seni nerede bulurlardı?

O şehvetin, o tazyik edici memurun yüzünden kalp, hırsa, tamaha esir olmuştur.

O memur yüzünden sırrın faş olup bu memurlar da seni kahretmek için yol buldular.

Hadis-i şerifte şu güzel nasihat denmiştir: “Düşmanlarınızın en kuvvetlisi içinizdedir.”

Bu düşmanın palavrasını dinleme. Zira o, İblis inadiyla saldırır.

Seni dünya meyline alıştırıp ebedî azabı sana önemsiz gösterir.

Ölümü bile rahatlaştırırsa şaşırma. Buna benzer kolaylıkla yaptığı yüzlerce sihri vardır.

Sihir bazen hünerle samanı dağ, dağı da ufacık bir saman gösterir.

Hilesi çirkini güzel, güzeli de çirkin gösterir. (4090, 4091, 4092, 4093, 4094, 4095, 4096, 4097, 4098 c: 3, s: 385)

Mevlana, Mesnevi'de nefis için birçok aşağılayıcı ifade kullanmış ve benzetmeler yapmıştır. Bir yandan nefsi kötöleyen Mevlana, bir yandan da nefsine hâkim olamayanların ne gibi sonuçlarla karşılaşacağını anlatmaktadır.

Melun nefsin seni nasıl da harap ediyor, bu kötü arkadaşın seni Hak'tan uzaklaştırıyor.(297 c: 3, s: 297)

Nice örtünmüşler gizliyen nefislerinin zevki yüzünden cihana rüsva olmuşlardır. (1703 c: 3, s: 317)

Nefsin sıfatı illettir ve illet dostluğu bozar. (2703 c: 3, s: 345)

Ne mutlu ona ki nefsinin zelil eylemiştir. Vay o şahsa ki nefsine mağlûp olmuştur! (3817 c: 3, s: 377)

Sen de nefis kargasına tâbi olma! Onun varacağı yer mezarlıktır. (1332 c: 4, s: 452)

Aşağılık nefsin arzuları da düşmana galiptir, bu yüzden o, aşağılıklar cinsine zebundur! (2725 c: 4, s: 490)

Nefsi aşağılatma gölgesi ne güzel sığınaktır; istidatlı ol da orayı istirahat yeri edin! (3369 c: 4, s: 508)

Nefis Firavundur, onu doyurma ki eski küfrüne esir olmasın. (3644 c: 4, s: 516)

Cennete mekruh şeyler perde olmuştur. Cehennemse nefis şehvetiyle çevrilmiştir.
(4039 c: 5, s: 646)

Halkı zindana düşüren, kuşun kanadını bağlayan sadece nefsanî meyilleridir.
(3521 c: 6, s: 756)

Sapıklıkta yüzlerce kel için külâh bulunur. Nefis, sefahat dolu çirkin ve kâfirdir.
(4891 c: 6, s: 796)

Nefsine hâkim olamama, Mesnevi’de eleştirilen hususların başında gelmiştir. 26 farklı yerde nefsine hâkim olma bahsi geçmiştir. Mevlana, nefsi bütün kötülüklerin anası olarak kabul etmiş ve onu puta benzeterek aşağılamıştır. Zira nefsin isteklerinin sonu gelmeyecek ve bu da kişiyi felakete sürükleyecektir. Nefis çeşitli hilelerle iyiyi kötü, kötüyü ise iyi göstererek kişiyi yanıltır. Bu sebeple nefsin istekleriyle değil onun isteklerinin zıddına hareket etmek gerekir. Nefis, Mesnevi’de insanın en büyük düşmanı olarak görülmüş ve Mesnevi boyunca insanların bu büyük düşmandan mutlaka kurtulmaları gerektiği anlatılmıştır.

4.4.3. Şükür

Şükür, Tanrı’ya duyulan minneti dile getirmektir (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr). Yüce Allah’ın lütfunun bir göstergesi olarak insanlara verdiği nimetlerden ötürü ona karşı duyulan minnettir. Allah’ın insanların şükrüne ihtiyacı yoktur fakat verdiği nimetlere karşı insana düşen Allah’ı sürekli hatırlamak ve verdiklerinden ötürü şükrünü eda etmektir. Şükür, aynı zamanda nefis ve haset gibi insanı manevi zarara sokacak olan iki olumsuz duygudan kurtulmanın da anahtarındır. Nefsinin arzusuyla sürekli daha fazlasının peşinde koşan insan, bunları elde edemeyince başkalarının elindekilerden ötürü onlara haset etmeye başlayacaktır. Oysaki elindekilerle yetinip şükreden kişi haset duygusundan da kurtulacaktır.

Mevlana, Mesnevi boyunca Yüce Allah’ın nimetleri için ona şükürde bulunmayı insanlara öğütlemiştir. Ona göre şükredenler için nimetin sınırı yoktur ve bu nimetler artacaktır, şükretmeyip daha fazlasını isteyenler ise bir gün elindekileri de kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklardır.

Koku alıp buna şükredici olmayanın burun nimeti daimi değildir.

Şükret, şükredenlere kul ol. Böylece ebedi devlete eriş. (458, 459 c: 1, s:55)

Hakk'a şükretmek herkese vaciptir. Ekşi yüzlü itirazcı mahrum ve meyus kalır.

Ekşi suratlı olmak şükür olsaydı, sirkeden daha şükredici bir kimse olmazdı. (1589, 1590 c: 1, s: 86)

Nimete şükür, nimetten üstündür ve nimetin artmasına sebep olur.

Nimete şükür can, nimetse posttur. Zira şükür dosta götüren rehberdir.

Nimet gaflet verir, şükürse uyarır. Hakk'a şükür nimet avlama tuzağıdır. (2911, 2912, 2913 c: 3, s: 351)

Şükredene nimetinin arttırılacağı vaad olunmuştur. Secdenin karşılığı da Hakk'a yaklaşımdır. (10 c: 4, s: 415)

Sen çalışıp şükür ü senalar edersen gam yeme; sana onun yüz mislini ihsan eder.

Şükürünü etmezsen yürü var, kan ağla sen. Zira o güzellik kâfirlere beridir.(999, 1000 c: 5, s: 555)

Eşek dedi ki, "İki âlemde de ben, Hakk'a tevekkülden daha güzel bir kazanç bilmiyorum.

O'na şükretme kazancının bir eşini bilmiyorum. Hakk'a şükür rızkı çoğaltır. (2434, 2435 c: 597)

Nimetin şükürünü eda etmeyenler için Mevlana'ya göre ebedi bir hışım vardır. Şükretmeyenlerin Allah tarafından cezalandırılacaklarını ve kendilerine verilen nimetleri kaybedeceklerini anlatmaktadır.

Nimet verene sonsuz şükür gerekir. Onu terk, ebedi hışımı caiz kılar.

Görüyorsunuz, yüce Rabbiniz bunca keremde bulunuyor, sizdeyse bu nimetlere karşı azıcık bile bir şükür yok.

Bize baş bağışlar, onun şükri secdedir. Ayak verir, onun şükri oturmadır... (2683, 2684, 2685 c: 3, s: 345)

Mevlana, Allah'ın ihsanlarına karşı şükredenlerin hem bu dünyada hem de öteki dünyada mutluluğu yakalayacaklarını anlatmaktadır.

Hakk'ın bu ihsanları kullar içindir. Şükredebilene ne mutlu.

İki dünyanın saadeti de onda görünür. Yüce Tanrı hiçbir şeyden aciz değildir. (3250, 3251 c: 1, s: 132)

Mesnevi'de insanlara verilen manevi öğütlerin biri de şükretme olmuştur. Şükür Mesnevi'de 16 yerde karşımıza çıkmıştır. Allah'ın sayısız nimetine karşılık insanoğluna düşen ise O'na şükretmektir. Mevlana, bu şükürün sadece sözle değil davranışla da olması gerektiği düşüncesindedir. Şükürünü eda etmeyenler, Mesnevi'de ebedi bir hışımla korkutulmuştur. Şükredenler ise bu şükürlerinin karşılığını mutlaka göreceklerdir.

4.4.4. Peygamber Sevgisi

Peygamberler, Allah'ın, emirlerini insanlara ulaştıran seçkin kullarıdır. Her semavi dinin bir peygamberi vardır ve o dinin mensuplarınc bu peygamberler derin bir sevgi ve saygıyla her zaman anılır. Peygamberler, günahattan arındırılmış temiz kişilikleri ve örnek teşkil edecek eşsiz meziyetleri ile her zaman insanlar için birer yol gösterici ve kurtarıcı olmuştur. Mesnevi'de, Kuran-ı Kerim'de adı geçen birçok peygamberle ilgili kıssalar anlatılmakta ve onlara duyulan sevgi ve saygı dile getirilmektedir.

İncil'de Mustafa (sav) adı, yani o safa denizi incisinin medhi vardır.

Orada güzel şekli şemai, cismanî ve ruhanî ahvali anlatılmıştı.

Hristiyanlar da onun temiz adını görünce sevaba girmek için:

Namını yüceltip hürmetle yüz sürüp orayı öperlerdi.(757, 758, 759, 760 c: 1, s: 63)

Âciz ümmetlerin gönlüne Peygamber'in yüzü ve sesi mucize olur.

Peygamber dışarıdan seslendiği zaman, ümmetin kalbi ona candan uyar.

Zira o sesin bir benzerini, can kulağı kimse duymamıştır.

O benzeri bulunmayan can, misilsiz sestem zevk duyar. “Muhakkak Allah’a yakındır” ilhamı ona Hak’tandır. (3636, 3637, 3638, 3639 c: 2, s: 258)

Onların kitapları, mescitleri, ticaret ve işleri;

Edepleri, hiddet ve azapları, uykuları, kıyas ve sözleri başkalarına benzemez.

Onların zatında başka bir şan ve hâl vardır. Peygamberlerin can kuşları başka bir kanatla uçarlar. (1160, 1161, 1162 c: 4, s: 447)

Mesnevi’de, tarihte peygamberlerine inanmayan ve Allah’ın emirlerine karşı gelen kavimlerin helak oluşları çeşitli vesilelerle anlatılmıştır. Peygamberlerine saygı göstermeyen ve onlara her fırsatta zulmeden kavimler Allah tarafından çeşitli belalarla cezalandırılmıştır. Mevlana da, bu olaylara telmihen peygamberlerin yüceliğini anlatmaktadır.

Ad ve Semud kavminin hikâyesine bir bak da peygamberlerin yüceliğini bil.

Bu yere batma, başlarına taş yağma ve korkunç bir sesle helâk olma, hep ruhun yüceliği oldu.(3415, 3416 c: 1, s: 137)

Peygamberler, Allah’ın yeryüzündeki temsilcileridir ve her ne yaptılarsa Allah’ın izni ve emriyle yapmışlardır. Onlar da hırs, nefis gibi kötü duygulardan eser yoktur. Dünyadaki gayretlerinin sebebi ve amaçları da Allah’ın hükmünü yeryüzünde hâkim kılmaktır. Mevlana’ ya göre Hz. Peygamberin Mekke’yi fethinin altında yatan sebep de bu amaçtan başka bir şey değildir. Mevlana bu durumu ve Hz. Peygambere duyulan sevgi ve saygıyı şöyle anlatmaktadır:

Hz. Peygamber Mekke’yi fethetmeye çalıştı diye sakın bunu dünya sevgisi arzusundan sanma!

Ona miraçla yedi gök arz edilmişken o, bundan müstağni kaldı. Ruhlar, huriler onu görebilmek için gökleri doldurmuşlardı.

Hepsi kendilerini onun için süslemişti. O ise Hak'tan gayri her şeyden gözünü sakınıyordu.

Şüphesiz kalbi, Hak ile o derece doluydu ki meleklerle peygamberler ona erişemezdi.

"Kara gözlü değiliz" gözüyle sürmelenmiş o, Hak'tan gayriye bakmazdı.

Bunca göklerin ve akılların hazineleri Rasul'ün gözünde değersizken;

Öyleyse Mekke, Şam ve Irak nedir ki onun gönlünde bunların arzusu bulunsun.

Onun hakkında kimse bir şüpheye düşmez. Düşerse ancak bilgisiz ve hırs ehli olan düşer... (4063, 4064, 4065, 4066, 4067, 4068, 4069, 4070, 4071 c: 1, s: 155)

Mesnevi'nin birinci cildinde bir diğer hak peygamber olan İsa Peygamber'e duyulan sevgi ise şöyle dile getirilmektedir:

Gerçi İsa'nın yoluna can feda olsun. Bu benim için yüz bin kere minnet ve saadettir.

İsa'dan canımı esirgemem. Onun dini ilminde bana ortak yoktur. (366, 367 c: 1, s: 52)

Mevlana, Allah'ın elçileri olan peygamberleri Mesnevi'de birçok kez anmış ve onların hayatlarından kıssalar anlatarak insanların örnek ve ibret almalarını istemiştir. Mesnevi'de 11 yerde peygamberlere duyulan sevgi ve hürmet dile getirilmiştir. Peygamberler nefis, hırs gibi duygulardan arındırılmış kişilerdir ve Allah'ın seçtiği seçkin kullardır. Onları sevmek, onlara saygı duymak bizatihi Allah'a duyulan sevgi ve saygının bir gereğidir.

Tablo 8. Mesnevi’de Değerler

Bireysel Değerler	Geleneksel Değerler		Evrensel Değerler		Dini Değerler
	<i>Toplumsal Değerler</i>	<i>Milli Değerler</i>	<i>Siyasi Değerler</i>	<i>Estetik Değerler</i>	
Sabır, 25	Haset Etmeme, 14	Vatan Sevgisi, 2	Hürriyet, 3	Güzellik	Allah Sevgisi, 28
Bilgi, 19	Cömertlik, 13		Barış, 1		Nefsine Hâkim Olma, 26
Kanaat, 18	Dürüstlük, 11		Eşitlik, 1		Şükür, 16
Akıl, 14	İyilik, 8				Peygamber Sevgisi, 11
Hırsa Kapılmama, 10	Merhamet, 7				
Çalışkanlık, 7	Vefa, 7				
Tevazu, 7	Adalet, 5				
Teenni, 5	Dostluk, 5				
Cesaret, 2	Hüsn-i Zan, 5				
	Kusur Örtme, 3				
	Sevgi, 3				
	Kin Tutmama, 2				
	Yardımseverlik, 2				
	Kadirşinaslık, 1				
	Liyakat, 1				
	Saygı, 1				

Tabloda Mesnevi’de tespit ettiğimiz değerler sunulmuştur. Değerlerin yanındaki sayılar, değerden Mesnevi’de kaç kez söz edildiğini ifade eder.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

5.1. Sonuç

Çalışmamızın amaçlarından biri ilgili alanyazından ve daha önce yapılmış çalışma ve sınıflamalardan yola çıkarak bir değer tasnifi yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda konuyla ilgili ulaşılabildiğimiz kaynaklar ve daha önce yapılmış tasnifler incelenmiş, yorumlanmış ve değerler sınıflandırılmıştır. Yaptığımız tasnif Tablo 7’de sunulmuştur.

İkinci amacımız ise yaptığımız tasnife göre Mevlana’nın Mesnevi adlı eserindeki değerleri tespit etmek ve incelemektir. Yaptığımız çalışma sonucunda değerler, bireysel, geleneksel, evrensel ve dini değerler adı altında dört ana başlıkta toplanmış ve bu değerlerden geleneksel değerler, toplumsal ve milli değerler; evrensel değerler ise siyasi, bilimsel, estetik ve ekonomik değerler olarak kendi içinde gruplandırılmıştır. Bu tasnife göre yaptığımız incelemede her bir değer grubu için Mesnevi’den örnekler tespit edilmiş ve yorumlanmıştır. Mesnevi’de bireysel değer olarak sabır, bilgi, kanaat, akıl, hırsa kapılmama, çalışkanlık, tevazu, teenni, cesaret değerleri tespit edilmiştir. Geleneksel değer üst başlığının birinci alt başlığı olan toplumsal değer olarak haset etmeme, cömertlik, dürüstlük, iyilik, merhamet, vefa, adalet, dostluk, hüsn-i zan, kusur örtme/aramama, sevgi, kin tutmama, yardımseverlik, kadirşinaslık, liyakat, saygı değerleri tespit edilmiştir. Geleneksel değer üst başlığının ikinci alt başlığı olan milli değer olarak vatan sevgisi değeri tespit edilmiştir. Evrensel değer üst başlığının alt başlıklarından siyasi değer olarak hürriyet, barış ve eşitlik değerleri tespit edilmiştir. Evrensel değer üst başlığının bir diğer alt başlığı olan estetik değer olarak güzellik değeri tespit edilmiştir. Dini değer olarak ise Allah sevgisi, nefesine hâkim olma, şükür ve peygamber sevgisi değerleri tespit edilmiştir.

Mesnevi’de en sık karşımıza çıkan bireysel değer sabırdır. Onu, bilgi ve tevazu değerleri takip etmektedir. En sık karşımıza çıkan toplumsal değer ise haset etmemedir. Onu, cömertlik ve dürüstlük değerleri takip etmiştir. Mesnevi’de tespit ettiğimiz tek milli değer vatan sevgisidir. Siyasi değerlerden ise en sık karşımıza

çıkan değer hürriyettir. Onu, barış ve eşitlik değerleri takip etmiştir. Mesnevi’de tespit ettiğimiz tek estetik değer ise güzelliştir. Dini değerlerden ise en sık karşımıza çıkanı Allah sevgisi olmuştur. Onu, nefesine hâkim olma ve şükür değerleri takip etmektedir.

Mesnevi, Mevlana’nın, her açıdan iyi bir kul ve iyi bir insan olabilmeleri için insanlara bulunduğu nasihatlerden müteşekkil eseridir. Bu eserdeki amaç doğrultusunda Mevlana’nın insanlara en sık nasihatte bulunduğu değer, vermek istediği mesaj Allah’ı sevme, onun mutlak ilmine ve hâkimiyetine teslim olmadır. Daha sonra sırasıyla nefse hâkim olma, sabır, bilgi ve tevazu gelmiştir. Tespit ettiğimiz tüm değerler ve Mesnevi’de geçme sıklıkları Tablo 8’de sunulmuştur.

Mesnevi, baştan sona ulvi bir gayenin ürünüdür. Ömrünü müritlerine, çevresine ve hatta tüm insanlığa doğru yolu göstermeye çalışmakla harcamış büyük fikir ve duygu insanı Mevlana’nın bu gayesinin yazıya dökülmüş, dile gelmiş hâlidir. Mevlana’nın Mesnevi yoluyla insanlara kazandırmak istediği değerler, her devirde ve özellikle de günümüzde insanoğlunun asla göz ardı etmemesi gereken hususlardır. Günümüzdeki sıkıntılarının hemen hepsi insanoğlunun bu değerleri hayatının merkezine koymaması sonucu ortaya çıkmaktadır. Mesnevi, insanın hem bireysel hem de toplumsal ve evrensel huzuru ve başarıyı yakalayabilmesi için sahip olması gereken değerleri etkili bir üslupla dile getirmiştir. Kimi zaman geçmişteki kıssalarla, kimi zaman diğer canlılardan hareketle, kimi zaman ayet ve hadislerden yararlanma yoluyla, kimi zaman da sert ve caydırıcı bir dille bu değerler insanoğluna benimsetilmeye çalışılmıştır. Ayrıca günlük hayattan basit fakat çarpıcı hikâyeler anlatmak, benzetme ve karşılaştırmalar yapmak, örnekler vermek, övmek, eleştirmek hatta hakaret etmek, Mevlana’nın bu değerleri benimsetmek için başvurduğu yollardan olmuştur.

5.2. Öneriler

Mesnevi, birçok açıdan incelenmeye tâbi tutulmuş bir eserdir. Bu çalışmada Mesnevi’deki değerler üzerinde durulmuştur. İnsanoğlunun hayatını şekillendiren temel değerlerin hemen hepsi için Mesnevi’den bir öğüt, bir hisse alınabilir, ders

çıkarılabilir ve bu değerlerin yine hemen hepsi için Mesnevi’de örnek teşkil edecek kıssalar bulunur. Özellikle üslubu itibariyle ilkokullar için olmasa da ortaokul ve liseler için başka herhangi bir kaynağa ihtiyaç duyulmadan sadece Mesnevi’den hareketle bir Değerler Eğitimi Ders Kitabı hazırlanabilir. Ayrıca Mesnevi’ de en sık karşılaştığımız değerler olan Allah sevgisi, nefesine hâkim olma, sabır, bilgi gibi değerleri daha ayrıntılı ve derinlemesine inceleyen çalışmalar hazırlanabilir.

Değerler ve eğitimi konusu son dönemde başlı başına bir çalışma alanı hâline gelmiştir. Bu doğrultuda Türk ve Dünya Edebiyatı’nın klasikleri bu açıdan ele alınmaya devam edilmeli ve dünyamızın içinde bulunduğu karmaşadan çıkışın yegâne yolu olan adalet, hoşgörü, kanaat gibi değerlerin tüm insanlık tarafından benimsenmesi için benzeri çalışmalara hız verilmelidir. Bu doğrultuda çalışmacılara şu önerilerde bulunulabilir:

1. Ortaokul ve lise müfredatlarına konulacak değerler eğitimi dersinde ya da diğer derslerdeki değer kazanımlarında kullanılması maksadıyla Mesnevi’den ve benzer eserlerdeki kıssa ve öğütlerden oluşturulmuş ders kitapları hazırlanabilir.
2. Allah sevgisi, nefesine hâkim olma, sabır, bilgi ve kanaat Mesnevi’de en çok bahsi geçen beş değer olmuştur. Bu beş değeri daha ayrıntılı ve derinlemesine inceleyen çalışmalar hazırlanabilir.
3. Son dönemlerde Türk ve dünya edebiyatının önemli sanatçı ve eserleri değerler ve eğitimi açısından ele alınmaktadır. Henüz bu bağlamda ele alınmayan sanatçılar ve eserlerindeki değerlerle ilgili çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

AKARSU, Bedia; *Değişen Dünya Değişen Değerler*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2006

AKBAŞ, Oktay; *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının (Değerlerinin) İlköğretim 2. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2004

AKINCI, Adem; *Hayata Anlam Vermede Dini Değerlerin Ve Din Öğretiminin Rolü*, Değerler Eğitimi Dergisi 2003

AKKAYA, Sümeyra; *Mevlana'nın Mensur Eserlerinde Değerler Eğitimi*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013

ALTIN, F. Tuba; *Mevlana'nın Eserlerinde Dostluk ve Samimiyet Değerlerinin İşleniş ve Eğitim Açısından Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010

ALPÖGE, Gülçin; *Okul Öncesinde Değer Eğitimi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2011

ARSLANOĞLU, İbrahim; *Türk Değerleri Üzerine Bir Değerlendirme*, Felsefe Dünyası Dergisi, 2005

BANARLI, Nihad Sâmi; *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 2001

BİLGİN, Nuri; *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1995

CİHAN, Nazlı; *Okullarda Değerler Eğitimi ve Türkiye'deki Uygulamaya Bir Bakış*, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish, Ankara 2014,

CÜCELOĞLU, Doğan; *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1991

ÇELEBİOĞLU, Âmil; *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1998

ÇOMAKLI, Kübra; *Mevlana Mesnevi Adlı Eserinde Yer Alan Hikayelerin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programındaki Değerlerin Öğretiminde Kullanımının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2015

DEMİREL, Şener; *Mevlânâ'nın Mesnevi'si ve Şerhleri*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2007

DİLMAÇ, Bülent; *İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile Eğitimin Sınanması*, Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 1999

EMİRHAN, Tuğba; *Değerler Eğitimi Bağlamında Yavuz Bahadıroğlu'nun Çocuk Romanları*, Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2016

ERDEM, Ali Rıza; *Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler*, Değerler Eğitimi Dergisi, 2003

ERKEK, Gülten; *Mevlana'nın Mesnevi'sinden İlköğretim Okulları İçin Seçilen Öykülerin Eğitsel Yönünün İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2008

EVİN, İlke, KAFADAR, Osman; *İlköğretim sosyal Bilgiler Programının ve Ders Kitaplarının Ulusal ve Evrensel Değerler İçerik Çözümlemesi*, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi

FİLİZ, Şahin; *Ahlakın Akli ve İnsani Temeli*, Çizgi Kitabevi, Konya 1998

GÜNGÖR, Erol; *Değerler Psikolojisi*, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları, 1993

GÜNGÖR, Erol; *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010

GÜVEN, Ahmet Zeki; *Türk Efsanelerinin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2014

GÖLPINARLI, Abdülbaki; *Mevlâna Hayatı, Sanatı ve Yapıtlarından Seçmeler*, Varlık Yayınları, İstanbul 2012

HÖKELEKLİ, Hayati; *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011

HÖKELEKLİ, Hayati; *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002

KAPLAN, Mehmet; *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1976

KAYMAKCAN, Recep, MEYDAN, Hasan; *Ahlak Değerler ve Eğitimi*. DEM Yayınları. İstanbul 2014

KÖKNEL, Özcan; *Hoşgörünün Ruhsal ve Toplumsal Temelleri, Hoşgörü ve Eğitim* TED Yayınları, Ankara 1995

KÖPRÜLÜ, Fuad; *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991

KÖSE, Zeynep; *Mevlana'nın Mesnevisinde Aşk Kavramı*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004

KUŞDİL, M. Ersin, KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem; *Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri Ve Scwartz Değer Kuramı*, Türk Psikolojisi Dergisi, 2000

Milli Eğitim Temel Kanunu, www.mevzuat.meb.gov.tr , (27.02.2018)

18. Milli Eğitim Şurası Kararları, www.ttkb.meb.gov.tr , (25.02.2018)

ÖZER, Gül; *Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin Mesnevisindeki Dini Motiflerin Tespiti ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002

ÖZGÜVEN, İ. Ethem; *Psikolojik Testler*, Yenidoğuş Matbaası, Ankara 1994

ÖZYÜREK, Arzu; *Kırsal Bölge ve Şehir Merkezinde Yaşayan 5-6 Yaş Grubu Çocuğa Sahip Anne Babaların Çocuk Yetiştirme Tutumlarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2004

SAFALI, A. Gülçin; *Mevlana'nın Mesnevisinde İktisat Ahlakına İlişkin Kodlar*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2006

SANCAK, Yusuf; *Mevlana'nın Mesnevi Adlı Eserinin Sosyal Bilimlerde Değer Kazanımındaki Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011

SİNANOĞLU, Oktay; *Hedef Türkiye*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2002

SOLAK, Fahri; *Ahilik Kuruluşu, İlkeleri ve Fonksiyonları*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2009

TOK, Mehmet; *Mevlana'nın Mesnevisindeki Hikayelerin Çocuk Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

TOZLU, Necmettin; TOPSAKAL, Cem; *Avrupa Birliğine Uyum Çerçevesinde Değerler Eğitimi*, KAYMAKCAN, Recep; KENAN, Seyfi; HÖKELEKLİ, Hayati; ARSLAN, Z. Seyma; ZENGİN, Mahmut; *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*. DEM Yayınları, İstanbul 2004

Türk Dil Kurumu Sözlüğü. www.tdk.gov.tr , (20.02.2017)

ULUSOY, Kadir, DİLMAÇ, Bülent; *Değerler Eğitimi*. Pegem Akademi. Ankara 2014

ULUSOY, Kadir; *Lise Tarih Programında Yer Alan Geleneksel ve Demokratik Değerlere Yönelik Öğrenci Tutumlarının ve Görüşlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü 2007

UYSAL, Enver; *Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsanî Erdemler–İslâmî Erdemler*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2003

ÜLKEN, Hilmi Ziya; *Bilgi ve Değer*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2016

YAMAN, Ertuğrul; *Değerler Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012

YAZICI, Kubilay; *Değerler Eğitime Genel Bir Bakış*, Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, 2006

YILDIRIM, Ali, ŞİMŞEK, Hasan; *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013

YILMAZ, Oğuzhan; *Fatih Erdoğan'ın Eserlerinin Eğitsel Değerler Açısından İncelenmesi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013